

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE ✓

3092AA II

MAJDA ČERNIČ ISTENIČ

VZORCI RODNOSTNEGA OBNAŠANJA
PREBIVALCEV SLOVENIJE - SOCIALNI,
EKONOMSKI IN PSIHOLOŠKI DEJAVNIKI
RODNOSTI

DOKTORSKA DISERTACIJA

4891 89A 8 S

MENTORICA: DOC. DR. NEVENKA ČERNIGOJ SADAR

KOMENTORICA: REDNA PROF. DR. KATJA BOH

LJUBLJANA, 1994

II 445905

II 445905

26 APR 1994

099402397

ZAHVALA

Mentorici docentki dr. Nevenki Cernigoj Sadar se toplo zahvaljujem za njeno dragoceno pomoč pri nastajanju disertacije, za njene napotke pri razdelavi teoretičnih konceptov in razreševanju metodoloških problemov. Zahvaljujem se tudi za njeno potrpežljivost pri večkratnem natančnem branju teksta. Komentorici redni profesorici dr. Katji Boh sem zelo hvaležna za njene spodbude pri oblikovanju mojega raziskovalnega interesa za rodnost. Se posebej pa sem ji hvaležna za vse spodbude in številne koristne pripombe, ki sem jih bila deležna v kritičnih fazah nastajanja disertacije.

Ljubljana, januar 1994

K A Z A L O

1.	UVOD.....	1
2.	GLAVNE TEORETICNE USMERITVE PROUCEVANJA RODNOSTI.....	7
2.1.	TEORIJA DEMOGRAFSKEGA PREHODA.....	8
2.1.1.	KLASICNA TEORIJA DEMOGRAFSKEGA PREHODA - TEORIJA NATANCNIH PREHODOV.....	8
2.1.2.	TESTIRANJE KLASICNE TEORIJE DEMOGRAFSKEGA PREHODA.....	11
2.1.3.	REVIZIJA KLASICNE TEORIJE DEMOGRAFSKEGA PREHODA.....	18
2.1.4.	TEORIJA MEDGENERACIJSKEGA PRETAKANJA BLAGINJE.....	23
2.2.	EKONOMSKA TEORIJA RODNOSTI.....	33
2.2.1.	CISTA EKONOMSKA TEORIJA RODNOSTI.....	34
2.2.2.	NEEKONOMSKE KATEGORIJE V EKONOMSKI TEORIJI RODNOSTI.....	39
2.3.	SOCIOLOSKA TEORIJA RODNOSTI.....	46
2.3.1.	OBRISI SOCIOLOSKE TEORIJE RODNOSTI.....	46
2.3.2.	PRISPEVEK SOCIOLOGIJE DRUZINE K SOCIOLOSKI TEORIJI ROD- NOSTI.....	49
3.	TEORETICNI OKVIR RAZISKOVANJA RODNOSTI V SODOBNIH DRUZBAH.....	55
3.1.	VECDIMENZIONALNI PRISTOP K PROUCEVANJU SODOBNIH TRENDOV RODNOSTI.....	56
3.1.1.	RELEVANTNOST VECDIMENZIONALNEGA PRISTOPA ZA PROUCEVANJE RODNOSTI V SLOVENIJI.....	60
3.2.	IZHODISCA MODELA RAZISKOVANJA RODNOSTNEGA OBNASANJA.....	61
3.3.	NEKATERE RAZLAGE O VZROKIH UPADANJA RODNOSTI POD RAVEN ENOSTAVNE REPRODUKCIJE V ZAHODNI IN VZHODNI EVROPI.....	74
4.	ANALIZA RODNOSTI V SLOVENIJI NA MAKRO NIVOJU.....	85
4.1.	HIPOTEZA IN IZBOR SPREMENLJIVK.....	85
4.2.	ANALIZA STATISTICNIH PODATKOV.....	88
4.2.1.	POVEZANOST POVPRECNEGA STEVILA ZIVOROJENIH OTROK NA ENO ZENSKO Z DRUZBENIMI IN EKONOMSKIMI PROCESI.....	89

4.2.2.	UPADANJE RODNOSTI IN ODLAGANJE ROJEVANJA.....	98
4.2.3.	RODNOST IN SOCIOPSIHOLOSKI PROCESI.....	105
4.2.4.	RODNOST IN UKREPI SOCIALNE TER DRUGIH POLITIK.....	109
4.3.	SPLOSNE IN POSEBNE ZNACILNOSTI UPADANJA RODNOSTI V SLO- VENIJI POD RAVEN ENOSTAVNE REPRODUKCIJE.....	114
5.	ANALIZA RODNOSTI V SLOVENIJI NA MIKRO NIVOJU.....	124
5.1.1.	MODEL ANALIZE NA MIKRO NIVOJU.....	124
5.1.2.	OPERACIONALIZACIJA MODELA.....	126
5.1.3.	CILJI IN HIPOTEZE	130
5.1.4.	NACIN ZBIRANJA PODATKOV IN OPIS VZORCA.....	133
5.2.	REZULTATI IN INTERPRETACIJA.....	139
5.2.1.	SOCIALNO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE ANKETIRANCEV IN ANKETIRANK Z RAZLICNIM STEVILOM OTROK.....	139
5.2.2.	ODNOS MED PRIPISANIM POMENOM OTROKA, NORMAMI, PRIORITET- NIMI PODROCJI IN STEVILOM OTROK.....	143
5.2.3.	ZELJE ANKETIRANCEV IN ANKETIRANK Z RAZLICNIMI SOCIALNO-EKONOMSKIMI KARAKTERISTIKAMI PO VECJEM STEVILU OTROK.....	149
5.2.4.	ZELJE ANKETIRANCEV IN ANKETIRANK Z RAZLICNIMI NORMAMI, STALISCI IN PRIORITETAMI PO VECJEM STEVILU OTROK.....	154
5.2.5.	DELITEV DELA V GOSPODINJSTVU IN ZELJE PO OTROKU.....	162
5.3.	MEJE DOSEDANJEGA RAZISKOVANJA RODNOSTNEGA OBNASANJA IN PREDLOGI ZA NJEGOVO NADALJNJE RAZISKOVANJE.....	166
6.	SKLEPNE MISLI IN PRISPEVEK STUDIJE K SOCIALNI POLITIKI..	176
7.	POVZETEK.....	184
8.	LITERATURA.....	192
9.	IMENSKO KAZALO.....	201

10.	STVARNO KAZALO.....	205
11.	PRILOGA	210

1. UVOD

V zadnjem času se v razvitih deželah povečuje zanimanje za probleme, povezane z nizko rodnostjo, in odkrivanje dejavnikov, ki ta pojav pogojujejo. V prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni se je zdelo, da sta obnavljanje in rast prebivalstva ustrezna oz. v obdobju "baby booma" celo previsoka. Zmerna naravna rast prebivalstva je po takratnih kriterijih pomenila faktor spodbujanja ekonomskega razvoja in rasti življenjskega standarda ljudi. Strah pred neustreznim obnavljanjem prebivalstva zaradi nizkih stopenj rasti, ki je bil prisoten v času pred drugo svetovno vojno, je bil pozabljen.

Od konca šestdesetih let dalje pa je začelo v večini razvitih zahodnoevropskih držav stevilo rojstev močno upadati. Se pred tem je začelo upadati stevilo rojstev v nekaterih vzhodnoevropskih državah, vendar ne tako intenzivno. Rodnost se je marsikje v zahodni Evropi znižala celo pod mejo, ko zagotavljanje enostavne reprodukcije prebivalstva ni več mogoče. Odzivi in načini spoprijemanja z upadanjem rodnosti so bili med deželami dokaj različni.

Vlade nekaterih dežel, kot npr. Nizozemske, za katero je značilna visoka gostota prebivalstva, so upadanje rodnosti svojih državljanov ocenile kot ugodnost za nadaljnji družbeni razvoj. Velika Britanija, ki je že od nekdaj odklanjala ideje o populacijski politiki, temu pojavu ni namenjala večje pozornosti. Le vladi Francije in Luxemburga sta sprejeli v svoje programe posebne demografske cilje za vrnitev rodnosti na nivo enostavne reprodukcije. Zaradi različnih mnenj so članice ES l. 1983 zavrnille predlog Francije o skupni pronatalistični iniciativi.

Najpogostejši razlogi za odklanjanje in nezainteresiranost za

populacijsko problematiko med oblastnimi strukturami so bile slabe izkušnje s pronatalističnimi ukrepi pred drugo svetovno vojno in dvom o uspešnosti kakršnihkoli populacijskih ukrepov nasploh. Ob tem se je oblikovalo tudi prepričanje, da se je spremenjeni starostni strukturi, nastali zaradi nizke rodnosti, mogoče prilagoditi s preureditvijo države blaginje. Precej nenaklonjeni populacijskim ukrepom so bili in so nenazadnje navadni ljudje (a pomembni zaradi volilnih glasov za politične stranke) s svojim načinom življenja in vzorci družinskih skupnosti, ki so nezdržljivi s težnjami različnih populacijskih politik.

Nekateri avtorji (McIntosh, 1986) vidijo možnosti izboljšanja politične klime za vpeljavo ukrepov populacijske politike poleg informiranja javnosti o družbenih posledicah nizke rodnosti (staranje prebivalstva in s tem povečevanje stroškov za pokojnine in zdravstvo, zmanjševanje priliva nove delovne sile ter naraščanje konzervativnih vrednot) tudi v boljsem poznavanju obstoječega rodnostnega obnašanja prebivalstva in dejavnikov rodnosti. Družbeni konsenz o določenih populacijskih ukrepih se namreč lahko vzpostavlja le na podlagi strokovnih analiz.

Od sredine osemdesetih let so populacijski problemi in prenizka rast prebivalstva predmet diskusij tudi v Sloveniji. Po letu 1980 so se namreč naglo začele zniževati vse mere rodnosti, tako splošna mera natalitete kakor tudi povprečno število živorojenih otrok na eno žensko.

V naših razmerah je za enostavno obnavljanje prebivalstva ob dani stopnji smrtnosti potrebno povprečno 2.08 živorojenih otrok na eno žensko. Vrednosti te mere rodnosti od leta 1980 dalje, prikazane v tabeli 1.1., pa so taksne, da lahko po mnenju nekaterih naših demografov (Sircelj, 1991) že v nekaj letih pričakujemo negativni naravni prirastek in naglo staranje prebivalstva.

Tabela 1.1.: Splosna mera natalitete in povprečno stevilo
zivorojenih otrok na eno zensko 1953-1992

Leto	Splosne mere natalitete ¹	Povprečno stevilo zivorojenih otrok na eno zensko ²
1953	18.3	2.8
1965	18.7	2.4
1970	16.0	2.2
1975	16.7	2.16
1980	15.7	2.11
1981	15.2	1.96
1982	15.0	1.93
1983	14.1	1.82
1984	13.5	1.75
1985	13.1	1.72
1986	12.9	1.70
1987	12.9	1.69
1988	12.6	1.66
1989	11.7	1.55
1990	11.2	1.48
1991	10.8	1.42
1992		1.34

Vir: (1992) Statisticni letopis Slovenije 1992. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. str. 63-64. Tabela 4-8. in str. 67. Tabela 4-14.

(1991) Sircelj: Determinante rodnosti v Sloveniji. Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana. (doktorska disertacija). Ljubljana. str. 248. Tabela 50.

za leto 1992 neobjavljen podatek Zavoda republike Slovenije za statistiko

1.

Splosna mera natalitete (nataliteta) je razmerje med številom zivorojenih otrok v enem koledarskem letu in srednjim številom prebivalstva v tem letu

$$n = N/P * 1000$$

(Sircelj in drugi, 1990: 10)

2. Povprečno stevilo zivorojenih otrok na eno zensko (totalna mera rodnosti, TMR) je seštevek starostno-specifičnih mer splošne rodnosti v enem koledarskem letu. Predstavlja povprečno stevilo zivorojenih otrok na eno zensko s predpostavko, da vse zenske doživijo 49. leto starosti (Sircelj in drugi, 1990: 10).

Zakaj se je tudi v Sloveniji rodnost spustila pod raven enostavne reprodukcije? Kateri dejavniki so imeli pri tem odločilno vlogo? Ali je taksnemu razvoju rodnosti botroval nastop ekonomske krize v začetku osemdesetih let, kot se to pogosto slisi? Ta in se mnoga druga vprašanja so predmet analize v pričujoči razpravi. Pri tem izhajam iz teze, da je upad rodnosti v osemdesetih letih v Sloveniji posledica podobnih družbenih sprememb, kot so bile značilne za druge države s prevladujočo nizko rodnostjo in da so na njegov potek močnejše vplivali socialno-psihološki kot pa ekonomski dejavniki rodnosti.

Rodnost je izredno zapleten pojav, saj dosedanjim raziskovalcem rodnosti se ni uspelo zgraditi ene same konsistentne in splosno veljavne teorije rodnosti. Med teoretičnimi usmeritvami, v okviru katerih potekajo prizadevanja v tej smeri, omenjam v prvem delu razprave teorijo demografskega prehoda, ekonomsko teorijo rodnosti in sociološko teorijo rodnosti.

T.i. teorija demografskega prehoda je teoretični pristop, ki se je uveljavil kot dokaj upesen konceptualni okvir za odkrivanje in pojasnjevanje splošnih vzrokov prehajanja rodnosti iz visokih na nizke ravni. Za ugotavljanje in pojasnjevanje vzrokov in dejavnikov upadanja rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije pa ta pristop ne ustreza več. Njegove pomanjkljivosti poskušajo odpraviti pristopi, ki se razvijajo v okvirih iste tradicije, npr. teorija medgeneracijskega pretakanja blaginje (poudarek analiz je na socio-kulturnih dejavnikih ter mezo in mikro socialni ravni proučevanja), ali pa pristopi, katerih pozornost je osredotočena na odkrivanje dejavnikov rodnosti v mikroekonomskem okolju posameznika.

Sociološka teorija rodnosti je med vsemi omenjenimi pristopi proučevanja rodnosti najnovejša, zato pa tudi najmanj dodelana.

Gradi na predpostavki, da vrednote in norme, vsajene v kulturo dane družbe, določajo vzorce obnašanja posameznikov, s tem pa tudi njihovo rodnostno obnašanje. Teoretični okvir, ki mi služi za analizo rodnostnega obnašanja v Sloveniji, predstavlja razširitev te predpostavke. Posameznikovo obnašanje opredelim kot socialno obnašanje, ki ga določajo pravila oz. norme, vsebovane v socialnih vlogah in vodijo vrednotne orientacije, ki jih prevzema ob interakciji z drugimi. Pri tem se opiram na predpostavke socialne teorije akcije (Parsons, 1951, 1969), teorije družbene strukture in oblikovanja značaja (Gerth in Mills, 1954) in teorije spreminjanja vrednot (Inglehart, 1989).

Analiza rodnostnega obnašanja v Sloveniji je zasnovana tako na makro kot mikro nivoju. Z analizo statističnih podatkov ugotavljam povezanost sprememb v rodnosti z glavnimi družbenimi trendi v zadnjih 25 letih. Na mikro nivoju pa raziskujem vprašanje, kateri materialni in socialni dejavniki najboljše pojasnjujejo rodnostno obnašanje, opredeljeno s številom otrok in željo po otroku. Pri tem razlikujem med posamezniki/cami, ki so v rodni dobi in posamezniki/cami, ki so to dobo že zaključili. Empirični podatki, ki sem jih upoštevala pri analizi na makro nivoju, so izbrani podatki iz publikacij uradne statistike in podatki javnomnenjskih raziskav, opravljenih med leti 1968-1990 na FSPN v Ljubljani. Pri analizi na nivoju posameznikov pa sem uporabila rezultate interdisciplinarne raziskave "Socialni, medicinski in demografski vidiki nizke rodnosti v Sloveniji", ki je bila izvedena v sodelovanju med Institutom za sociologijo v Ljubljani, Institutom za socialno medicino in socialno varstvo v Ljubljani ter Zavodom republike Slovenije za statistiko leta 1990.

Z razpoložljivimi podatki mi žal ni uspelo testirati celotnega modela dejavnikov, ki pogojujejo rodnostno obnašanje prebivalcev Slovenije. Vendar mi je z rezultati analiz vseeno uspelo potrditi

osnovno postavljeno tezo. Poleg tega studija tudi nakazuje smer
nacrtovalcem našega družbenega razvoja.

2. GLAVNE TEORETICNE USMERITVE PROUCEVANJA RODNOSTI

Zanimanje za demografske procese je že staro. Vprašanja v zvezi z rastjo prebivalstva so si zastavljali že v antiki in starem Rimu. Toda o pravih znanstvenih razlagah na to temo lahko govorimo šele od 1798 leta dalje, ko je izšla prva izdaja Malthusovega dela "An Essay on the Principle of Population" (An Essey on Population) (Malthus, 1970). Izhodišče vseh šestih izdaj tega dela (1798-1826) je dokaj pesimistična teza, da se prebivalstvo, kadar narasča nenadzorovano, povečuje v geometrijskem zaporedju - podvoji se vsakih petindvajset let - medtem ko se ziviljenjsko potrebni viri (hrana in druge dobrine) povečujejo le v aritmetičnem zaporedju. Zato da bi se med produkcijo virov in stopnjami rasti prebivalstva vzpostavilo in ohranilo ravnotezje, je po Malthusovem mnenju potrebno rast prebivalstva nadzorovati. Ta nadzor ima lahko dve obliki: 1. spodbujanje smrtnosti in 2. preventivni nadzor (abortus in uporaba kontracepcijskih metod v izvenzakonskih odnosih). Z moralnega vidika pa se prebivalstvo lahko nadzoruje: 1. z naravno selekcijo, ki nastane kot posledica bede, lakote, bolezni in vojn, 2. z "necednimi dejanji": abortusi in spolnimi odkloni, h katerim se ljudje zatekajo, da bi zmanjšali število otrok in se s tem izognili revščini, in 3. s seksualno vzdržnostjo preko odlaganja porok, ki je za Malthusa edini sprejemljivi način nadzoro vanjarojstev.

Na podlagi analiziranja demografskih razmer v nekaterih evropskih deželah je Malthus ugotovil, da je v takratni Evropi v primerjavi s prejšnjimi obdobji in drugimi deli sveta prevladoval preventivni nadzor. Njegovo pojasnilo taksnega obnašanja ljudi je bilo precej nejasno, celo protislovno. Po eni strani je domneval, da je med rodnostjo in ziviljenjskim standardom pozitivna korelacija: nizek ziviljenjski standard ali njegovo poslabšanje spodbuja posameznike in dvojice k odlaganju porok ali celo k celibatu,

posledica cesar je. nizja rodnost. Izrazitejše izboljšanje zivljenjskega standarda vodi k zgodnejšim porokam in s tem k visji rodnosti. Po drugi strani pa je domneval, da med rodnostjo in socialno-ekonomskim razvojem obstaja negativna korelacija: družbeni napredek ne vodi k popolnemu učinku populacijskega principa - naraščanju prebivalstva v geometrijskem zaporedju. S socialno-ekonomskim razvojem je povezano omejevanje rodnosti in sicer zaradi teženj ljudi po se boljsem zivljenjskem standardu, ali zaradi strahu, da se jim ta ne bi poslalsal.

Zdi se, da je socialno-ekonomski razvoj v 19. in v začetku 20. stoletja potrdil predvsem drugo Malthusovo domnevo - negativno korelacijo med rodnostjo in družbenim razvojem. V vseh evropskih deželah, razen v Albaniji, na Poljskem in na Irskem, se je rodnost namreč znižala pod raven, ko zagotavljanje enostavne reprodukcije ni več mogoče. Ena od posledic taksnega razpleta dogodkov je bil nastanek teorije demografskega prehoda.

2.1. TEORIJA DEMOGRAFSKEGA PREHODA

2.1.1. KLASICNA TEORIJA DEMOGRAFSKEGA PREHODA - TEORIJA NATANCNIH PREHODOV

Ob koncu 19. stoletja je že postalo očitno, da se je raven rodnosti v mnogih evropskih deželah znatno znižala. Te spremenjene demografske razmere, za katere nekateri menijo, da imajo pomen socialne revolucije brez primere, so zahtevale natancen opis in pojasnilo.

Prvi opisi poteka demografskega prehoda (Thompson, 1929, Landry,

1943, 1954, Blacker, 1947, povzeto po Andorka, 1978) so temeljili na vecfaznem modelu. Za prvo fazo ali sistem (rezim) demografskega prehoda sta bili značilni visoka smrtnost in rodnost, ki sta generirali ekstremno počasno populacijsko rast. Linija, ki ponazarja smrtnost je bila neenakomerna, prekinjala so jo obdobja kriz, vojn, epidemij, medtem ko se rodnost ni spreminjala. V drugi fazi, v fazi prehoda, je smrtnost začela upadati, rodnost pa je bila še vedno visoka, kar je vplivalo na hitrejšo rast populacije. V tretji fazi je začela upadati tudi rodnost, tako da so za dezele, ki so presle demografski prehod, značilne nizke stopnje smrtnosti in rodnosti. Rast populacije se je zato zopet upočasnila ali celo zaustavila. Po demografskem prehodu pa je postala linija rodnosti neenakomerna, njen tok prekinjajo dobe nagle rasti (baby boom) ali naglega upadanja. Taksen opis demografskega prehoda je seveda precej poenostavljen, poleg tega pa tudi ne daje pravih teoretičnih pojasnil o razlogih, zaradi katerih je do upadanja rodnosti prislo.

Iskanja odgovora na vprašanje, kaj je povzročilo upad rodnosti, se je najprej lotil F. Notestein (1945, 1953; povzeto po Caldwell-u, 1982). Po njegovem prepričanju je visoko rodnost v pred-modernih družbah ohranjala cela vrsta vzvodov. K ohranjanju visoke rodnosti so težile religiozne doktrine, moralni kodeksi, zakoni, nizka izobrazba, razni lokalni običaji, navade poročanja in oblike družinske organizacije. Visoka rodnost je bila nujna za preživetje, ker bi drugače zelo visoke stopnje smrtnosti lahko vodile do upadanja ali celo izumrtja določenih skupnosti. Smrtnost pa je začela od družbe do družbe postopoma, a nezadržno upadati in omenjeni vzvodi oz. njihova prvotna moč niso bili več potrebni. Vendar do slabenja ali zatona teh vzvodov po mnenju Notesteina ni prislo samo zaradi tega, ker bi se ljudje prilagodili novim razmeram (nižji smrtnosti), ampak predvsem zato, ker jih je (te vzvode) uničila modernizacija in iz nje izvirajoči procesi. Bistvena pri tem je bila rast velikih in

mobilnih mestnih populacij, ki so težile k razpustitvi tradicionalnega, na širsi družinski skupnosti temelječega načina življenja in vzpostavitvi taksnih oblik skupnega bivanja, ki v ospredje postavljajo individualnost in uveljavitev osebnih aspiracij. Poleg tega pa je Notestein velik pomen pripisal tudi drugim družbenim procesom: "afirmaciji racionalnega in sekularnega pogleda na svet, naraščajočemu znanju o svetu in modernih tehnikah, ki se razširjajo z izobraževanjem, napredku v medicini, pojavu alternativ zgodnjim porokam in rojevanju kot načinu, s katerimi si ženske zagotavljajo sredstva za življenje in prestiž v družbi" (Notestein, 1953, povzeto po Caldwell, 1982: 118).

Po klasični teoriji demografskega prehoda, kot jo je zasnoval Notestein in ob njem se nekateri drugi avtorji (R. Freedman, W.C. Thompson) so poglavitni razlog upadanja rodnosti tako spremembe, ki jih je povzročila modernizacija. Povsod tam, kjer je prislo do preobrazbe tradicionalne družbe v moderno, naj bi rodnost začela upadati. Pri tem se se posebno izpostavljajo naslednji dejavniki: upadanje smrtnosti (posebno otrok in dojenčkov), industrializacija, ločitev med produkcijo in reprodukcijo, naraščanje življenjskega standarda, urbanizacija, množično izobraževanje, daljša ekonomska odvisnost otrok od staršev, zaposlovanje in emancipacija žensk, zaton nekaterih družinskih funkcij, socialna mobilnost, sekularizacija in uporaba modernih kontracepcijskih metod.

Toda empirično raziskovanje demografskih procesov, ki se je se posebno razmahnilo v petdesetih in šestdesetih letih, te teze ni povsem potrdilo. Pokazalo se je namreč, da je težko govoriti o popolnih, natančnih spremembah ali prehodih, ki bi se jim lahko pripisal pomen pogojev, odločilnih za začetek procesa upadanja rodnosti.

2.1.2. TESTIRANJE KLASICNE TEORIJE DEMOGRAFSKEGA PREHODA

Konecsestdesetih let se je skupina eminentnih demografov in demografinj (A.J.Coale, S.C.Watkins, J.Knodel, M.Livi-Bacci, R.Lesthaeghe, B.Anderson, F. van de Walle, E. van de Walle, P.C. Matthiessen, E. Harm, A. Sharlin, C. Wilson) povezala v projekt z naslovom "The European Fertility Project" (EFP). Cilj tega projekta je bil empirično verificirati ali zavreči hipoteze klasične demografske teorije. Zbrali so obsežno empirično gradivo, ki je zajelo več kot stoletno obdobje za okoli šeststo pokrajin iz šestnajstih evropskih držav. S temi podatki so izračunali indekse demografskih sprememb za desetletne intervale in prisli do precej bolj natančne podobe demografskega prehoda v Evropi, kot je bila znana do tedaj.

Izhodišče projekta so bile ugotovitve A.J.Coalea (1969), ki so bile rezultat njegovega predhodnega raziskovanja zemljevida zgodnjega upadanja rodnosti v Evropi v obdobju med 1870-1900. V analizo je vključil različne indekse: I_r (splosno rodnost), I_g (rodnost poročenih) in I_m (delež poročenih), s katerimi je proučeval razlike v rodnosti med posameznimi mikroregijami (pokrajinami, občinami, okrožji). Izračuni so mu pokazali, da so obstajale v omenjenem obdobju v Evropi štiri večje konglomeracije mikroregij z nizko rodnostjo poročenih: 1. Mediteranska regija z deli Italije, Francije, Katalonije in južne Spanije, 2. Baltiska regija z deli Švedske, Litve, Latvije in Estonije ter okolico St. Petersburga, 3. Atlantska regija, ki je vključevala Norveško, severno Škotsko, Irsko, Bretanijo ter atlantske province Iberije in 4. nekateri deli Habsburskega imperija. Te regije niso kaj dosti prednjačile v vpeljavi modernizacijskih procesov industrializacije, urbanizacije, izobraževanja pred regijami, v katerih se rodnost ni znižala. Pokazalo pa se je, da se te geografske razlike v rodnosti zelo dobro ujemajo z Hajnalovo tezo

o "Evropskem vzorcu poročnosti" (pozni porokah in sorazmerno velikem deležu dokončno samskih), ki se je razprostiral severno od linije Trst - St. Petersburg. Iz tega je bilo mogoče sklepati, da za začetek upadanja rodnosti niso bili odločilni le procesi modernizacije, ampak da je pri tem potrebno upoštevati in raziskati tudi karakteristike posameznih pokrajin pred nastopom demografskega prehoda.

Projekt EFP se je torej lotil analiziranja demografskih razmer pred nastopom demografskega prehoda in vpliva modernizacijskih procesov na demografske spremembe med demografskim prehodom. Ugotovitve, do katerih so prišli, so delno potrdile načela teorije demografskega prehoda, delno pa so jih ovrgle.

Ugotovljeno je bilo (Coale, 1986), da je bila splošna rodnost, ki je bila močno odvisna od deleža poročenih in njihove rodnosti, pred začetkom upadanja rodnosti precej nižja, kot je to predpostavljala klasična demografska teorija. Splošna rodnost (I_r) je v povprečju dosegala 30 - 50 % rodnosti Hutteritov³, med regijami pa so obstajale glede tega precejšnje razlike. Nivo splosne rodnosti je bil tako nizek deloma zato, ker je bila manj kot polovica zensk v rodnem obdobju poročenih in ker je bila rodnost neporočenih nizka. Poleg tega pa je bila rodnost poročenih (I_g) tudi za 25 % nižja od rodnosti Hutteritov. Geografske variacije v rodnosti poročenih so bile precejšnje. Navkljub različnim družbenim mehanizmom, ki so spodbudajali visoko rodnost, se rodnost v pred-tranzicijski dobi nikjer v Evropi ni priblizala

3. V literaturi se za primer t.i. "naravne" rodnosti - kriterija vpliva najrazličnejših dejavnikov na rodnost - najpogosteje omenja rodnost Hutteritov. Ta skupnost anabaptistov živi v severno-centralnem delu ZDA. Njeni člani so zelo zdravi, versko prepričanje pa jim prepoveduje uporabo kakršnihkoli kontracepcijskih metod in abortusa. Povprečno število otrok na eno žensko, staro med 15 in 49 let, znaša pri Hutteritih 9.9 (Eaton in Mayer, 1954, povzeto po Andorka, 1978).

biološkim potencialom.

Splosna rodnot pred-tranzicijskih populacij pa tudi ni bila ves čas konstantna. Variacije splosne rodnoti niso bile odvisne toliko od sprememb v rodnotnem obnašanju poročenih kot od nihanja deleža poročenih. Rodnot poročenih se je v pred-tranzicijskem obdobju zelo malo spreminjala. Velike variacije splosne rodnoti so bile posledica prilagajanja prebivalstva raznolikemu obsegu razpoložljivih eksistenčnih virov, ki je bolj kot s spreminjanjem nivoja smrtnosti potekalo preko spreminjanja nivoja rodnoti. Poročnost je imela v tem kontekstu vlogo učinkovitega homeostatičnega mehanizma; vlogo vzpostavljanja ravnotezja med populacijo in viri, katerih razpoložljivost je bila odvisna od obstoječih ekonomskih in socialnih pogojev. Ta sistem pa ni bil uravnotežen. Poročnost se je namreč ekonomskim in socialnim pogojem življenja prilagajala zelo počasi, s strategijami, ki so ustrezale včerajšnjim pogojem (Coale, 1986).

Analize EFP so potrdile predpostavko klasične demografske teorije in sicer, da sta se smrtnost in rodnot po končanem demografskem prehodu precej znižali in postali dosti bolj stabilni, kot sta bili v preteklosti. Obe, smrtnost in rodnot se gibljeta z ozirom na obstoječe razmere, toda njuni fluktuaciji sta šibkejši, kot je to veljalo pred demografskim prehodom.

Za obdobje med demografskim prehodom so raziskave v okviru EFP torej pokazale (Watkinson, 1986: 431-5):

1. Padec rodnoti poročenih med leti 1870-1960 je bil znatno večji, kot pa padec splosne rodnoti. Splosna rodnot (I_r) se je v tem obdobju npr. znižala od 0.379 na 0.223, medtem ko se je rodnot poročenih (I_g) znižala od 0.723 na 0.352;

2. Do upadanja splosne rodnoti je prišlo zato, ker je začela

upadati rodnot poročenih in ne zato, ker bi prislo do sprememb v delezu poročenih. V obdobju med 1870-1930 se je delež poročenih zelo malo spremenil, po letu 1930 pa se je znatno povečal. Hkrati s tem se je se močneje znižala rodnot poročenih;

3. Ko je v neki deželi rodnot začela upadati, se ta proces ni več zaustavil, dokler rodnot ni dosegla zelo nizkega nivoja. Po definiciji EFP se za začetek demografskega prehoda v neki deželi šteje tisto desetletje, ko se vrednot kazalca I_g zniža za 10 procentov proti najvišji vrednoti v predhodnem relativno stabilnem obdobju. V praktično vseh evropskih pokrajinah, kjer se je rodnot spustila za 10 procentov, se ta proces ni ustavil. V nobeni pokrajini se rodnot ni več dvignila do nivoja, kakrsnega je imela pred 10 procentnim znižanjem;

4. Upadanje rodnoti se je po Evropi razširilo kot epidemija. Do leta 1930 so bile v ta proces vključene praktično vse evropske dežele. Pred letom 1870 je le v zelo redkih primerih rodnot padla za 10 procentov; znani so predvsem primeri v nekaterih francoskih departmajih ter primeri med posameznimi družbenimi skupinami kot so angleska, francoska in italijanska aristokracija, zenevska buržoazija in židovske skupnoti v nekaterih italijanskih mestih (Livi-Bacci, 1986). Te skupine "predhodnikov" so zelo verjetno že uporabljale kontracepcijo, čemur pa ni sledila njihova okolica. Po letu 1870 je začela rodnot močneje upadati. Uporaba kontracepcije (kombinacija vzdržnosti, abortusa in koitusa interruptusa) se je med posameznimi deželami zelo hitro razširila. Svica je npr. 10 procentni upad v rodnoti poročenih doživela v 78 letih, Italija v 60 letih, Nemčija v 33 letih, Danska v 25 letih, Anglija pa kar v 16 letih. Rezultat tega je bilo hitro upadanje rodnoti poročenih, ki se je v večini dežel spustila na 60 do 90 procentov prejšnje vrednoti (Coale in Treadway, 1986). Če so na nivo rodnoti poročenih pred letom 1870 najmočneje vplivali najrazličnejši starodavni običaji (dojenje,

vzdržnost, običaji vstopanja in izstopanja iz zakonske zveze), pa se je po tem letu začel njihov hiter razkroj. Različne vzorce rodnostnega obnašanja je začel nadomeščati nov vzorec, povezan z omejevanjem rodnosti s pomočjo kontracepcije.

Glede vpliva modernizacijskih procesov (socialne in ekonomske preobrazbe tradicionalne družbe) na upadanje rodnosti v teku demografskega prehoda pa analize EFP, kljub približni časovni koincideni med tema dvema procesoma, niso odkrile statistično značilnih zvez.

Klasična demografska teorija je veliko vlogo za upadanje rodnosti pripisovala upadanju smrtnosti dojenčkov in otrok. Po tej teoriji naj bi upadanje smrtnosti dojenčkov predhodilo upadanju rodnosti in ga zatorej stimuliralo. Toda analize EFP (van de Walle, Knodel, 1986, Matthiessen, 1985) so pokazale, da to ne drži popolnoma. V Svici je npr. upadanje smrtnosti dojenčkov res povsod predhodilo upadanju rodnosti poročenih. Na Danskem in v Nemčiji pa se je to zgodilo le v polovici regij, medtem ko je v drugi polovici regij rodnost poročenih začela upadati, se preden je začela upadati smrtnost dojenčkov. Izračuni korelacijskih koeficientov in multivariantnih analiz so tudi pokazali, da med smrtnostjo dojenčkov in rodnostjo poročenih v času poznega devetnajstega in zgodnjega dvajsetega stoletja v Evropi niso obstajale statistično značilne povezave. Večje statistično značilne zveze so se pokazale, če so v analizah namesto smrtnosti dojenčkov upoštevali smrtnost otrok. Tako je J. Knodel (1986) na primeru dvojic, poročenih po letu 1825, odkril, da so tisti, pri katerih je bil delež smrtnosti otrok manjši, bolj pogosto prakticirali uporabo kontracepcije po rojstvu drugega ali tretjega otroka, kot pa tisti, pri katerih je bila smrtnost otrok večja. Tega fenomena pred letom 1825 se ni bilo mogoče opaziti, daje pa slutiti, da so pari omejevali rodnost tudi zato, da bi obdržali pri življenju otroke, ki so jih že imeli (podobno tezo zastopa tudi socialni

zgodovinar J.L. Flandrin (1986)).

Tudi zveza med upadanjem rodnosti in industrializacijo se je pogosto izkazala za šibko, se posebno kadar je bil kot kazalec industrializacije upoštevan le delež zaposlene populacije v kmetijstvu nasproti ustrežajočemu naraščanju zaposlenih v industriji (takšen kazalec je predpostavljala klasična teorija demografskega prehoda). Analize, ki sta jih opravila Lesthaeghe in Wilson (1986) pa so pokazale, da se je signifikantnost te zveze povečala, če je bil deležu zaposlenih v kmetijstvu dodan se delež zaposlenih v domači obrti. Glede ekonomskih ugodnosti, ki jih ima od otrok produkcija v domačem gospodinjstvu, se namreč ti dve poklicni kategoriji med seboj bistveneje ne razlikujeta. Zveza med razvojem industrializacije in upadanjem rodnosti se je pokazala se za izrazitejšo, če je bila v analizo vključena tudi spremenljivka, ki je popisovala sekularizacijo, merjeno s številom volilnih glasov za netradicionalne stranke v začetku dvajsetega stoletja.

Pri iskanju povezanosti med upadanjem rodnosti in spreminjanjem družbene vloge zensk analize EFP (Knodel, 1974, Teitelbaum, 1984) niso prisle do rezultatov, ki bi dopuščali splošnejše sklepe. Kot kazalec spreminjanja vloge zensk se je namreč upoštevala le participacija zensk v delovni sili. Ocene deležev zensk, zaposlenih izven doma in v nekmetijskih dejavnostih, se niso izkazale za statistično značilne, nakazale pa so potrebo po širši opredelitvi družbene vloge zensk. Knodel in E. van de Walle (1986) sta v zvezi s tem predlagala razširitev raziskovalne pozornosti na kulturne determinante družbenega položaja zensk in ne zgolj na socialno-ekonomske. Menita namreč, da je začetek upadanja rodnosti lahko močneje povezan z kulturnimi značilnostmi okolja (stališči in normami o pravilnem obnašanju zensk), kot pa s stopnjo socialno-ekonomskega razvoja. Poleg tega pa je sama stopnja participacije zensk v aktivnostih izven doma in v okviru

siršega družinskega kroga tudi močno pogojena s kulturo dane družbe.

Enak pomen kot industrializaciji pripisuje klasična demografska teorija tudi urbanizaciji. Rezultati, do katerih je prisel Livi-Bacci (1986) s proučevanjem "predhodnikov" upadanja rodnoti, potrjujejo domnevo, da je demografski prehod prej zajel mestne populacije kot pa podeželske. Podobno ugotavlja tudi Sharlin (1986): rodnot poročenih v mestih je bila skoraj vedno nižja od rodnoti poročenih na podeželju. Ko je rodnot začela upadati, se je to najprej zgodilo v mestih. Poleg tega se je proces demografskega prehoda prej in hitreje začel v večjih mestih kot pa v manjših. Na čas in hitrost upadanja je imela precejšen vpliv tudi specifična profesionalna struktura mest, npr. rodnot je prej in hitreje padala v tistih mestih, kjer je bil delež zaposlenih v industriji večji od deleža zaposlenih v administrativnih službah, kot pa obratno. Analize EFP pa so naletele tudi na izjeme, npr. na Madzarskem je rodnot že začela upadati, ko se industrializacija in urbanizacija sploh se nista začeli (Knodel, 1978).

Tako kot industrializacija in urbanizacija tudi izobraževanje ni enostaven koncept. Analize EFP (van de Walle, 1980) so namreč ugotovile, da je bila stopnja pismenosti (kazalec, ki ga je predpostavila klasična teorija demografskega prehoda) med evropskimi deželami, kjer je rodnot začela upadati, zelo različna. Pokazalo se je tudi, da pismenost ni najboljši kazalec, saj njegova uporaba ni dala statistično značilnih rezultatov. Boljša slika pa se je pojavila, ko so kot kazalec uporabili nivo izobrazbe in ne le pismenost (van de Walle, 1986).

Testiranje kazalcev klasične demografske teorije je tako to teorijo postavilo pod vprašaj. Analize EFP so sicer potrdile, da je rodnot najprej začela upadati v relativno urbaniziranih in

industrializiranih okoljih, kjer so bile stopnje smrtnosti dojenčkov in nepismenosti nizke, kot je to na podlagi zelo grobih ocen predpostavljala klasična demografska teorija. Postalo pa je očitno, da upadanje rodnosti ni nujno sovpadalo z modernizacijskimi procesi in da je do tega pojava prišlo v okoljih z zelo različnimi stopnjami socialne in ekonomske razvitosti.

2.1.3. REVIZIJA KLASICNE TEORIJE DEMOGRAFSKEGA PREHODA

Raziskovalce EFP pa je vendarle zanimalo, kaj je bilo skupnega pokrajinam, kjer je rodnost začela dolgoročno upadati, če za začetek upadanja rodnosti niso bili odločilni modernizacijski procesi. Iskanja odgovora na to vprašanje sta se lotila J. Knodel in E. van de Walle (1986). Primerjala sta datume 10% znižanja rodnosti poročenih v posameznih deželah ob hkratnem opazovanju nivoja smrtnosti dojenčkov, deleža moške delovne sile v kmetijstvu, deleža mestne populacije z vsaj 20,000 prebivalci in deleža nepismenih. Ugotovila sta, da so bile socialno ekonomske razmere ob času 10% znižanja rodnosti v Evropi precej različne. Ob 10% upadu rodnosti je bila npr. smrtnost dojenčkov na Madzarskem 250 smrti na 1000 prebivalcev, na Irskem pa 69; delež zaposlenih v kmetijstvu se je gibal od 70% v Franciji do 13% na Škotskem; delež podezelskega prebivalstva se je gibal od 85% na Finskem do 26% na Nizozemskem; delež nepismenih je bil v Bolgariji 60%, v Nemčiji pa pod 10% (Knodel in van de Walle, 1986: 394-395). Njuna analiza je tudi pokazala, da je prišlo do 10% znižanja rodnosti poročenih med evropskimi deželami v razmeroma enakem času (tabela 2.1.), od 1882 v Belgiji do 1929 na Irskem (neupostevaje Francijo, kjer se je demografski prehod začel že okoli leta 1800). Na podlagi teh ugotovitev sta sklepala, da je časovno obdobje oz. leto boljši prediktor začetka upadanja rod-

nosti kot pa socialno-ekonomski kazalci razvoja.

Tabela 2.1.: Letnice 10% znižanja zakonske rodnosti v nekaterih evropskih državah

<u>država</u>	<u>letnica</u>
Francija	ca. 1800
Belgija	1882
Svica	1885
Nemcija	1890
Madzarska	ca. 1890
Anglija in Wales	1892
Svedska	1892
Skotska	1894
Nizozemska	1897
Danska	1900
Norveška	1904
Avstrija	1908
Finska	1910
Italija	1911
Bolgarija	1912
Spanija	1918
Irska	1929

Vir: (Knodel in van de Walle, 1986: 394-395).

Zaradi pomanjkanja ustreznih podatkov (velikih razlik v spreminjanju nivoja rodnosti med posameznimi slovenskimi pokrajinami in pogostega spreminjanja državnih meja), demografi do danes se niso uspeli izračunati, v katerem obdobju oz. letu je prislo do 10%

znizanja rodnosti poročenih v Sloveniji, predpostavlja pa se, da je do tega prislo v prvi četrtini 20. stoletja (Sircelj, 1991).

Z ugotovitvijo o pomenu letnice začetka demografskega prehoda je povezano tudi spoznanje, da je klasična demografska teorija zanemarila merjenje motiviranosti za omejevanje rodnosti v povezavi s socialno-ekonomskimi dimenzijami modernizacije. V zvezi s tem sta J.Knodel in E. van de Walle predpostavila, da je moral biti tudi že pred nastopom modernizacijskih procesov določen delež otrok nezazelenih, hkrati s tem pa je obstajala tudi vsaj latentna motivacija za omejevanje rodnosti. Potrditev te domneve vidita v vrsti zgodovinskih virov, ki govorijo o slabem ravnanju staršev z otroki: posiljanje otrok k dojljam, zapušcanje in izpostavljanje otrok nevarnostim, slabo ravnanje z otroki in podobno, kar je vplivalo na visoko smrtnost dojenčkov in otrok. Slabo ravnanje z otroki je bilo po menju J.Knodla in E. van de Wallea ena od glavnih oblik omejevanja rodnosti v predtranzicijskih družbah. Omejevanje rojstev s pomočjo kontracepcije med poročenimi dvojicami je bilo namreč v predtranzicijski Evropi praktično neznano sirsim segmentom populacije (Coale, 1986). Sirjenje znanja o kontracepciji (različne kontracepcijske metode so bile znane vsaj že od antike naprej) je bilo za takratno družbo nesprejemljivo, znak deviantnega obnašanja, ki je bil tarča moralnega obsojanja in fizičnega preganjanja. Na znanje o kontracepciji se je gledalo kot na specializirano znanje razuzdancev in izpriencev.

Nenaklonjenost ali celo sovražnost pred-tranzicijske Evrope do uporabe kontracepcijskih metod in do abortusa je bila razumljiva zaradi nezadostnega obsega razpoložljivih eksistenčnih virov. Prilagajanje omejenim virom je bilo mogoče le na kolektivni, ne pa na individualni ravni. Če je posameznik hotel preživeti, se je moral odpovedati svojim individualnim težnjam. Zato uporaba kontracepcije, ki predpostavlja individualno motiviranost, v

pred-industrijskih, pred-tranzicijskih družbah realno ni bila mogoča (Watkins, 1986).

Vendar so se tudi v pred-tranzicijskih družbah izoblikovala pravila reguliranja rodnostnega obnašanja (omejevanja bioloških potencialov): opredeljeni so bili pogoji vstopanja in izstopanja iz zakonske zveze - npr. "evropski vzorec poročnosti" (pozne poroke in velik delež dokončno samskih); izoblikovana so bila stališča do izvenzakonskih spolnih odnosov in izvenzakonskih rojstev; določen je bil začetek in konec rodnostnega obdobja ter trajanje dojenja in razmaki med porodi; določen je bil pomen moskih in ženskih otrok in podobno (Coale, 1986). Vsaka skupnost je zato, da je lahko ohranila svojo kontinuiteto in obstoj, razvila sebi ustrezen vzorec rodnostnega obnašanja, ki se je od skupnosti do skupnosti lahko precej razlikoval. Razlike v oblikovanju vzorcev rodnostnega obnašanja so bile predvsem kulturno pogojene, najpogosteje z versko in etnično pripadnostjo ter urbanim načinom življenja (Anderson, 1986, Sharlin, 1986).

Demografske razmere v posameznih evropskih regijah pred demografskim prehodom, začetek ter trajanje njihovega demografskega prehoda so bile, kot kažejo analize EFP (Anderson, 1986, Knodel in van de Walle, 1986, Sharlin 1986), značilno povezane s kulturnimi karakteristikami teh regij: jezikom, etnično pripadnostjo in veroizpovedjo. Razlike med regijami v nivoju smrtnosti dojenčkov, rodnosti poročenih in deležu poročene populacije so bile pred začetkom demografskega prehoda precejšnje. Kulturno in geografsko bližnje regije so imele podobne demografske razmere. Tudi v teku tranzicije je bilo prevzemanje novega vzorca rodnostnega obnašanja - začetek množičnega uporabljanja kontracepcije - močno povezano s kulturnimi značilnostmi posameznega okolja. Področja s podobnimi kulturnimi karakteristikami so začela s tranzicijo ob podobnem času in v podobnem tempu neodvisno od socialno-ekonomskih pogojev, področja

s podobnimi socialno-ekonomskimi značilnostmi, a različnimi kulturami, pa so doživljala tranzicijo ob različnem času in z različno intenziteto (Anderson, 1986, Knodel in van de Walle, 1986).

Vpliv modernizacije na rodnost je bil v principu takšen, kot ga je predpostavila klasične teorija demografskega prehoda, kajti vse relativno modernizirane družbe imajo danes nizke stopnje rodnosti. Toda neposreden učinek modernizacije na rodnost je variiral tako, kot je variiral medij (regija), v katerega so bile vpeljane spremembe. Kot dokazujejo rezultati analiz EFP, imajo lahko regije pomen skupkov pravil, ki so povezovali pred-tranzicijske načine produkcije in reprodukcije in spodbujali ali pa zavirali vpliv modernizacije na nove vzorce rodnostnega obnašanja. Iz tega tudi izhaja, da je modernizacija lahko zadosten ne pa tudi nujen pogoj za začetek upadanja rodnosti (Watkins, 1986).

Relativne podobnosti v času nastopa tranzicije (v dveh tretjinah evropskih provinc se je demografski prehod začel med leti 1880 in 1910) tako ni mogoče pojasniti z ekonomskim razvojem, ampak prej z učinki informacijske difuzije o kontracepciji in izmenjave normativnih prepričanj (Knodel in van de Walle, 1986: 412-413). Demarkacijske linije med neinterakcijskimi demografskimi režimi so bile najpogosteje jezikovne bariere. Do sirjenja spoznanj, da je z rodnostjo mogoče manipulirati, in prevzemanja koncepta omejevanja rodnosti je prislo pod zelo različnimi socialno-ekonomskimi in demografskimi pogoji. Da je do tega prislo, so bila potrebna zadostna mera motiviranosti za omejevanje rodnosti, temu naklonjena stališča in ustrezne možnosti pretoka informacij.

Ce na kratko povzamemo, so analize EFP pokazale, da za začetek in potek upadanja rodnosti niso bili poglobitni modernizacijski procesi, ampak prej kulturne karakteristike pred-tranzicijskih

družb oz. njihova sprejemljivost za realiziranje želje po omejevanju števila otrok. Odprto pa je ostalo vprašanje, kateri so bili tisti vzvodi in mehanizmi, ki so vplivali na to, da se je latentna motivacija za omejevanje rojstev spremenila v manifestno. Velik del svojih intelektualnih in raziskovalnih naporov je v iskanju odgovorov na to vprašanje posvetil J.C.Caldwell, pri čemer je zasnoval teorijo o spremembi smeri medgeneracijskega pretakanja blaginje kot glavnemu razlogu upadanja rodnosti.

2.1.4. TEORIJA MEDGENERACIJSKEGA PRETAKANJA BLAGINJE

Teorija "medgeneracijskega pretakanja blaginje" (Caldwell, 1982) je rezultat dela skupine raziskovalcev pod vodstvom J.C. Caldwell. Predstavlja sintezo dolgoletnega neposrednega opazovanja demografskih procesov v nekaterih deželah tretjega sveta (Gana, Nigerija, Bangladeš) in Avstraliji ter primerjava teh opazovanj z demografskimi procesi v Evropi.

Izhodiščna teza te teorije upadanja rodnosti je, da je "rodnostno obnašanje ekonomsko racionalno tako v pred-tranzicijskih kot v post-tranzicijskih družbah v kontekstu družbeno določenih ekonomskih ciljev in v okviru omejitev, ki jih postavljajo biološki in psihološki dejavniki" (Caldwell, 1982: 157). "Visoka ali nizka rodnost je rezultat ekonomske koristnosti za posameznika, dvojico in družino. Racionalnost visoke ali nizke rodnosti je odvisna od družbenih pogojev; predvsem od smeri medgeneracijskega pretakanja blaginje" (Caldwell, 1982: 152), to je od smeri pretoka sedanjih in pričakovanih materialnih in nematerialnih virov (delo, denar, varnost, ljubezen, pomoč, nasveti in podobno) od mlajše generacije k starejši in obratno, od

starejše k mlajši.

Motivacije za stabilno visoko rodnost so povezane s karak-
Visoka rodnost je po Caldwellovem prepričanju racionalna, ko od
mlajše k starejši generaciji priteka večja količina virov kot
nasprotno; starejša generacija dobiva od mlajše več, kot pa vanjo
vlaga. To velja v družbah, v katerih se gospodarsko življenje od-
vija v okviru domače družinske produkcije (Caldwell, 1982: 159,
206). Odločanje o produkciji, njeni potrošnji in reprodukciji je
v družbah z "družinskim načinom produkcije" privilegij starejše,
predvsem moške generacije, kar se posebno velja za skupaj živečo
razširjeno družino. Monopol odločanja in nadzorovanja starejše
generacije omogočajo in vzdržujejo po starosti, spolu, poreklu in
zakonskem statusu ločeni in razčlenjeni družinski in družbeni od-
nosi (Caldwell, 1982: 209). Vzdržuje in opravičuje jih družinska
morala, ki pokriva znaten del kulture (ali superstrukture) družbe
in ima veliko oporo v religiji (Caldwell, 1982: 208). Družinska
morala poudarja dom, prvenstvo družine in njene kontinuitete pred
interesi posameznika. Otrokom (in tudi zenskam) predpisuje prid-
nost, delavnost, skromnost v potrebah, ustrežljivost,
potrpežljivost, spoštovanje avtoritete starejših in podobno.

V družbah z družinskim načinom produkcije visoka rodnost ni
ekonomsko ugodna le za tiste posameznike in skupine, ki imajo v
družini oblast, ampak je ta iz več razlogov ugodna za vse
družinske člane.

1. Velike družine imajo v družbah z nerazvitim sistemom varnosti
in zaščite številne prednosti pred majhnimi, npr.: sposobne so
ustvariti in akumulirati večje količine dobrin, uspešneje braniti
svoj življenjski prostor, lažje reševati krizne situacije, ohran-
jati svojo kontinuiteto in podobno. Za stabilno visoko rodnost je
zainteresirana celotna družinska skupnost, nizka rodnost oz.
omejevanje rodnosti jim pomeni vir nevarnosti in negotovosti
(Caldwell, 1982: 339).

2. Motivacije za stabilno visoko rodnost so povezane s karakteristikami družinskega načina produkcije, ki jih podpira družinska morala (Caldwell, 1982: 209, 340). Ena od teh je oteženo zaznavanje diskriminacije v procesu produkcije in potrošnje, zaradi večpomenskosti pravil, ki urejejo medsebojne odnose: spoštovanje avtoritete posameznika po eni strani omejuje, toda po drugi strani mu zagotavlja varno in zanesljivo preživetje. Hkrati s tem pa se položaj posameznika v družinski strukturi skozi življenje tudi spreminja. V zgodnejših življenjskih obdobjih je posameznik v podrejenem položaju, toda zaradi pričakovanega napredovanja po družinski hierarhični lestvici je njegov odpor do družinskih avtoritet majhen. Precejsno vlogo pri vsem tem ima tudi socializacija, ki od otroštva dalje utrjuje konformizem do tradicionalnih vlog (Caldwell, 1982: 168).

Omenjeni elementi družinskega sistema, podprti s "kulturno superstrukturo", imajo po Caldwellovem prepričanju izjemen pomen za stabilnost visoke rodnosti.

Visoka rodnost pa preneha biti racionalna takrat, ko morajo starejše generacije vlagati v mlajše več, kot lahko od njih pričakujejo v povračilo (Caldwell, 1982: 141). To se zgodi takrat, ko starejša generacija ni več sposobna nadzorovati zaposlovanja mlajše generacije na trgu delovne sile in zato od njih ne more več pričakovati zanesljivega pretoka blaginje (Caldwell, 1982:343). Posamezniki se v medsebojnih ekonomskih odnosih ravnaajo po načelih tržno-blagovne proizvodnje, kar vpliva na spremembe v ekonomskih odnosih znotraj družine; nuklearna družina se osamosvoji od širše skupine sorodnikov (Caldwell, 1982: 344). Vezi med centri moci, ki odločajo o ekonomskih zadevah in reprodukciji, so prekinjene; slednja postane domena bioloških starsev.

Vendar pa spremembe v načinu produkcije oz. ekonomskih odnosih znotraj družine - "ekonomska nuklearizacija" (Caldwell, 1982: 142) - se niso zadosten razlog za to, da pride do preobrata v medgeneracijskem pretakanju blaginje in do prehoda od visoke k nizki rodnosti. Po Caldwellovem prepričanju je za to najprej nujno potrebna sprememba v čustvenem ravnotežju nuklearne družine - "emocionalna nuklearizacija družine" (Caldwell, 1982: 143), do katere pride s slabenjem tradicionalne družinske morale.

V razmerah družinskega načina produkcije so se v družini namerno razvijali in ohranjali sibki, hladni, včasih celo sovražni odnosi med posameznimi družinskimi člani, npr. ljubosumje med brati zaradi dediščine, sovraštvo med taščo in snaho. Družinska morala, ki je podpirala taksne emocije, je bila nujna za vzdrževanje nemotenega funkcioniranja domače produkcije (Caldwell, 1982: 240). V interesu družine so bili sibki odnosi med zakoncema in zanikanje primata emocionalnih vezi med otroki in njihovimi roditelji. V majhni nuklearni družini, ki se pojavi ob zatonu domače družinske produkcije, pa ni več taksnih potreb. Zanja so značilne močne emocionalne vezi med partnerjema ter starši in njihovimi otroki. Pravila o tem, kaj in koliko lahko kdo dobi od koga in kdo lahko komu kaj naroči, se spremenijo; vlogo odločanja o reprodukciji prevzame zakonska dvojica (ženske dobijo pri tem večjo besedo), prioriteto pred zagotavljanjem virov za zadovoljevanje potreb svojih in partnerjevih staršev dobijo lastni otroci. Otroci so se iz ekonomske ugodnosti spremenili v ekonomsko neugodnost, visoka rodnost je s tem izgubila svojo upravičenost.

Zamenjave tradicionalne družinske morale z močnejšim poudarjanjem individualnih pred kolektivnimi družinskimi teznjami po Caldwellovem prepričanju ni mogoče povezovati le s pojavom kapitalističnega načina produkcije, ampak tudi z delovanjem

nekaterih ključnih družbenih institucij, kot sta država in cerkev.

Povsod tam (se posebno to velja za Evropo), kjer sta bili država in cerkev sposobni posegati v reševanje kriznih situacij, v katerih so se zaradi najrazličnejših vzrokov znasli ljudje, je bil oslabljen pomen razširjene družine kot edinega garanta preživetja. Taksni primeri so znani že iz antičnih in rimskih časov, ko je imela država močno in dolgotrajnejšo oblast. Caldwell meni, da izvirajo pritiski na razširjeno družino in njeno moralo ter kasnejše upadanje rodnosti že iz teh časov (Caldwell, 1982: 138, 325). Morala, ki sta jo propagirali država in cerkev (tako katoliška kot protestantska ideologija), je bila nenaklonjena morali razširjene družine, če ne celo sovražna, saj je pomenila nevarnost za trdnost njune oblasti. Zato sta propagirali in spodbujali nuklearno družino in ustvarjali materialne in pravne pogoje za njeno preživetje. Fevdalni sistem, ki je zrasel na razvalinah urbanizirane civilizacije antičnega in rimskega sveta, je moškemu, predstavniku konjugalne družine, zagotavljal delo izven doma, postavljal pogoje (individualno ekonomsko odgovornost) dostopa do virov za zagotavljanje eksistence (zemljo), prepovedoval pripravljene ter zgodnje poroke in drugo. "Evropska kultura je sprejela nuklearno družino kot osnovno enoto družbe" (Caldwell, 1982: 153).

Ekonomska nuklearizacija družine se je v zahodni Evropi, kot ocenjuje Caldwell, dogodila že pred nastankom moderne ekonomije (v Angliji npr. že vsaj v 13. stoletju). Toda vsi pogoji za spremembo smeri medgeneracijskega pretakanja blaginje s tem se niso bili izpolnjeni: "Prehod (od visoke k nizki rodnosti o.p. M.C.I) ni mehanično določen z ekonomskimi spremembami" (Caldwell, 1982: 142) Ta prehod se je v večini evropskih dežel začel sele v drugi polovici 19. stoletja. Logika taksnega vrstnega reda dogodkov po Caldwellovem mnenju tiči v vztrajnosti

tradicionalne družinske morale. "Dokler poteka tranzicija na področju morale, se smer medgeneracijskega pretakanja blaginje ne obrne" (Caldwell, 1982: 212).

Razlog za vztrajnost družinske morale kljub eroziji rezidentne večgeneracijske družine z medsebojnimi obveznostmi vidi Caldwell v dvojni naravi produkcijskega načina zgodnjega kapitalizma - v hkratnem delovanju družinskega in kapitalističnega načina produkcije (Caldwell, 1982: 344-346). V prvih fazah kapitalističnega razvoja je v kapitalističnem načinu produkcije sodeloval le moski, gospodar konjugalne družine. Dobrine in storitve v gospodinjstvu pa je opravljala žena ob pomoči otrok po vzorcu tradicionalne družinske produkcije. Produkcijske odnose enega dela sistema produkcije so tvorili odnosi med delodajalcem in delavcem, drugega pa odnosi med možem na eni in ženo ter otroki na drugi strani. Tem odnosom se je prilagala tudi ustrezna morala.

Zgodnjemu kapitalizmu je model družinske produkcije ustrezal iz več razlogov: 1. na račun poceni dobrin in storitev, ki so jih ustvarjala gospodinjstva, so delodajalci delavcem lahko dajali nizke mezde, 2. vzorec obnasanja in osebnostne značilnosti, ki so se razvijale s pomočjo družinske morale (varčnost, zmernost, poniznost, ubogljivost, vestnost, poslušnost in podobno), so ustrezali podobi dobrega delavca.

Ob pogojih, ki jih je ustvarjal ta dvojni sistem produkcije, se je visoka ali zmerno visoka rodnost lahko obdržala. Družinska morala je imela se vedno vpliv na pravila, ki so določala način produkcije in potrosnje dobrin in storitev v gospodinjstvu. Stroški otrok in žena so bili se vedno relativno majhni v primerjavi z njihovimi prispevki k družinskemu proračunu. V veliki meri so se vedno prezivljali sami sebe, kar je za Caldwella pomemben demografski moment. Tistim (možu nuklearne družine), ki so

odločali o ekonomskih in reproduktivnih odločitvah v družinskem gospodinjstvu, je namreč visoka rodnost še vedno prinasala ekonomske ugodnosti. To pa ni več držalo, ko je: 1. zunanji trg postal konkurenčen gospodinjškemu delu zensk in otrok, 2. ko je na zenske začela vplivati ideologija enakih pravic, in 3. ko so se stroški otrok bistveno povečali, njihov prispevek k dohodku gospodinjstva pa znatno zmanjšal. Vzrok za te spremembe vidi Caldwell v vpeljavi množičnega obveznega izobraževanja (Caldwell 1982, 301-324). Z nastopom tega družbenega pojava po Caldwellovem prepričanju sovpada tudi začetek demografskega prehoda v Evropi v drugi polovici 19. stoletja.

Za Caldwellella izobraževanje nima direktnega učinka na rodnostno obnašanje ljudi, ampak vpliva nanj posredno s tem, ko spodbuja preureditev notranjih družinskih odnosov, družinske ekonomije ter spremembo smeri pretakanja blaginje. Mehanizmi, preko katerih izobraževanje vpliva na rodnost, so po Caldwellu naslednji (Caldwell, 1982: 303-4):

1. Zmanjšujejo se otrokovi potenciali za delo doma in izven doma. Ne le zaradi večjega števila ur, ki jih otroci prebijejo v šoli in ob učenju, ampak tudi zaradi spremenjenega odnosa tako otrok kot staršev do tradicionalnih družinskih delovnih obveznosti. V domačem delu oboji vidijo oviro za doseganje družbenega statusa, ki ga ponuja izobraževanje.

2. Stroški solanja otrok presegajo stroške, ki izvirajo iz same solnine, učnih pripomočkov in solskih potrebščin. Skozi solo, otrokovo novo avtoriteto, otroci privzemajo nov način življenja, ki jim pripisuje veliko večji obseg in kvaliteto zadovoljevanja potreb, kot jim je to dopuščala tradicionalna družinska morala.

3. Izobraževanje ustvarja odvisnost tako v družini kot v družbi. Z vpeljavo obveznega solanja začne družba gledati na otroka kot

na bodočega in ne sedanjega producenta ter v zvezi s tem od družine pričakuje, da varuje družbeno investiranje v otrokovo prihodnost. Odnosi v družini se prilagodijo tem zahtevam. Vzpostavi se nov sistem pravic in dolžnosti, k čemur prispeva tudi zakonodaja za zaščito otroka, ki se pojavi vzporedno z uvedbo obveznega solanja. Pod vplivom množičnega obveznega solanja tako za dečke kot deklice se spremenijo tudi odnosi med možem in ženo. Posledice, ki jih ima izobraževanje na ta odnos, se kažejo v intenzivnejših vezeh med partnerjema, krepitvi položaja žensk in njihove vloge pri odločanju o številu otrok (položaj francoskih žensk).

4. Solanje pospešuje kulturne spremembe in nastajanje novih kulturnih vzorcev. Razširja vrednote srednjega razreda in jih poskuša približati delavskim množicam (eden od osnovnih ciljev sole je odprava tradicionalnih vzorcev obnašanja delavskega razreda). Vsebine, ki jih posreduje, zajemajo področja širše družbe in ekonomije, ne pa družinske produkcije in njej ustrezne morale. Tradicionalno družinsko moralo prikazuje kot anahronistično, celo škodljivo družbenemu napredku.

Na vprašanje, kaj je vplivalo na pojav množičnega obveznega solanja, Caldwell odgovarja, da tako kot začetka upadanja rodnosti tudi začetka tega pojava niso neposredno spodbudili ekonomski procesi. "To je bila predvsem družbena odločitev, ki je temeljila na naraščajoči blaginji - ekonomija se v tistem času ni razvijala s takšno intenziteto, da bi potrebovala tako nenadno povečanje solanih ljudi" (Caldwell, 1982: 222). Na pojav množičnega obveznega solanja so v večji meri vplivali politični kot pa ekonomski procesi. Prizadevanja za njegovo vpeljavo so bila povezana s tremi družbenimi momenti: 1. z zahtevami po večjih socialnih pravicah in omogočanju revnim, a sposobnim posameznikom iz nižjih slojev dostop do socialne promocije, 2. z vpeljavo demokratičnih postopkov v politično življenje so se

pojavi se potrebe po izobrazenih volivcih, 3. s spoznanjem, da sta nacionalna moč in napredek države močno odvisna od ustreznega izobraževalnega sistema.

Kot dokaz, da upadanja rodnosti niso spodbudili ekonomski procesi, Caldwell navaja tudi primer Francije. Glavni razlog upadanja rodnosti v tej deželi je bil po njegovem mnenju spremenjen položaj poročenih zensk (Caldwell, 1982: 347). Proces približevanja k večji enakopravnosti med zakonskima partnerjema je zenskam omogočil večjo kontrolo nad njihovo rodnostjo, ki je niso omejevale zaradi bojazni pred prevelikimi ekonomskimi bremenimi otrok, ampak zaradi nakopičenih protislovji v zvezi s pogostimi porodi in zahtevami po ustrezni negi otrok.

Ko je rodnost enkrat začela upadati, je v relativno kratkem času (gledano z vidika trajanja zgodovinskih sprememb) dosegla zelo nizko raven. Dejstvo, da do prehoda ni prišlo se hitreje, za Caldwella ne pomeni, da se smer medgeneracijskega pretakanja blaginje v celotni družbi ni obrnila. To počasno prehajanje je po njegovem prepričanju potrebno interpretirati kot obdobje, ko so bile navade uporabljati kontracepcijske metode, legitimizacija njene uporabe in izboljšave njene tehnologije - skupaj z lažjo dostopnostjo do splava in sterilizacije - bolj vzorec kot pa splošno sprejeta praksa, nenazadnje zaradi izredne vztrajnosti tradicionalne družinske morale (Caldwell, 1982: 347).

Prispevek Caldwellove teorije "medgeneracijskega pretakanja blaginje" k pojasnitvi mehanizmov in vzvodov, ki so zavirali ali spodbujali začetek in potek demografskega prehoda, je predvsem v naslednjem:

- Za razliko od predhodnih demografskih analiz, ki so se zadrževale zgolj na makro nivoju, njegova analiza vključuje ožje družbene ravni. Tako posameznika in dvojico kot tudi celotno

družino in širšo mrežo sorodniških odnosov je določil za tisti prostor, v okviru katerega se oblikujejo in sprejemajo odločitve o rojstvu otrok. Otroci so pomembni tako za dvojico in posameznika kot tudi za širšo družinsko skupnost. Odločilno vlogo pri spreminjanju rodnostnega obnašanja je pripisal spremembi v odnosih med žensko in drugimi člani ožje in širše družine.

- Poudaril je pomen političnih in kulturno-ideoloških procesov pred ekonomskimi procesi v obdobju demografskega prehoda. V prvih vidi osnovne spodbujevalce ali zaviralce upadanja rodnosti. Kljub temu, da ekonomska sfera (način produkcije) določa kulturno superstrukturo družbe, pa ta v obdobju naglih družbenih sprememb (industrijske revolucije) lahko za njo zaostaja.

- Glavni dejavnik spreminjanja latentne motivacije za omejevanje rodnosti v manifestno je družinska morala oz. njena moč in vztrajnost nasproti drugim družbenim mentalitetam.

Te teoretične posplošitve se nanašajo predvsem na razmere pred in med demografskim prehodom, vendar pa so lahko ustrezno konceptualno ogrodje tudi pri analiziranju demografskih procesov po demografskem prehodu.

2.2. EKONOMSKA TEORIJA RODNOSTI

Stevilne empirične raziskave in zbiranja statističnih podatkov za pojasnjevanje demografskih pojavov so vedno vključevale tudi ekonomske kazalce. Na ta način se je akumuliral znaten obseg podatkov in ustvarilo precejšnje znanje o povezanosti med rodno-
stjo in ekonomskimi dejavniki. Vendar to znanje dalj časa ni bilo deležno celovitejših teoretičnih pojasnil; večina ugotovitev in dejstev je ostajalo slabo pojasnjenih, protislovnih in nedorečenih. Intelektualna praznina na tem področju pa je v sredini petdesetih let spodbudila nekatere ekonomiste iz kroga mikroekonomskih analiz k formiranju ekonomske teorije rodnosti. V naslednjih desetletjih se je z aplikacijami že razvitih ekonomskih teoretičnih konceptov (neoklasične mikroekonomske teorije) na področje rodnosti namnožila precej obsežna literatura. Med avtorji, ki pripisujejo cenam, stroškom, dohodku, oblikovanju "človeškega kapitala" otrok in mnogim drugim ekonomskim kategorijam pomen dejavnikov rodnosti, pa se niso izoblikovala povsem enotna stališča o vlogi mikroekonomske teorije kot celovitega teoretičnega okvira. Na eni strani so avtorji, ki se zavedajo, da je rodnost preveč kompleksen pojav in da ga z enim samim teroetičnim pristopom, kot je mikroekonomska teorija, ni mogoče zaobjeti. Na drugi strani pa so avtorji, ki v razvoju in izpopolnitvi mikroekonomske teorije s pomočjo obsežnih empiričnih raziskav vidijo pravo pot k celovitemu razumevanju rodnostnega obnašanja ljudi. V nadaljevanju bodo najprej predstavljeni nekateri avtorji iz druge skupine.

2.2.1. CISTA EKONOMSKA TEORIJA RODNOSTI

Po konvencionalni teoriji potrošniškega obnašanja (Hicks-Allen, 1957; povzeto po Andorka, 1978) posameznik maksimizirati svoje zadovoljitve v skladu z razpoložljivimi vrstami blaga, njihovo ceno ter svojim okusom oz. preferencami in dohodkom. Pri aplikaciji te teorije na področje raziskovanja rodnosti so otroci posebna vrsta blaga, rodnost pa je rezultat potrošnikovih potreb po otroku ob tem, da upošteva tudi druge vrste blaga. Po tej teoriji pa tudi velja, da so visji dohodki vedno bolj ali manj pozitivno povezani z večjim številom otrok. Toda v realnem življenju je nemalo primerov, ko imajo družine iz visjih dohodkovnih razredov dosti manj otrok kot pa družine iz nižjih dohodkovnih razredov. Avtorji, ki izhajajo iz tradicije mikroekonomske teorije, se pri formulaciji rešitev te dileme med seboj precej razlikujejo.

G. Becker meni v enem od svojih zgodnjih del (1960), da je najpomembnejši dejavnik, zaradi katerega prihaja do negativne zveze med rodnostjo in dohodkom, različna informiranost in dostop do kontracepcijskih metod. Skupine prebivalstva z nižjimi dohodki slabše poznajo kontracepcijske metode in imajo zaradi tega večje število otrok. Ob predpostavki, da so razlike v poznavanju načinov načrtovanja družine minimalne oz. jih sploh ni, vse dvojice podobno razmišljajo in se obnašajo: upoštevajo stroške in ceno blaga ter otrok, kakor tudi obseg razpoložljivega dohodka. Tisti z visjimi dohodki si lahko privoščijo boljše in več vrst blaga ter večje število in bolj kvalitetne otroke. Novost, ki jo je vpeljal G. Becker z aplikacijo mikroekonomske teorije na področju rodnosti, je pojem kvalitete otrok in pomeni razdelitev celotne porabe za otroka na porabo, ki gre za stroške, in porabo, ki je namenjena za kvaliteto. Stroški otrok so odvisni od cen blaga in storitev na trgu, na kar družine s svojim dohodkom ne

morejo bistveneje vplivati. Poraba za kvaliteto pa je odvisna od odločitev družine in je pozitivno povezana z višino njenega dohodka. Starsi z visjimi dohodki imajo po Beckerjevem mnenju ne le več otrok, ampak tudi več vlagajo v otroke. Na vprašanje, ali dvojice in družine z visjimi dohodki ves svoj ekstra denar resnično namenjajo za visjo kvaliteto danega števila otrok in ali si pri tem želijo tudi večjega števila otrok, Becker odgovarja pritrdilno. Preprčan je, da si dvojice z visjimi dohodki želijo tako več otrok kakor tudi bolj kvalitetne otroke in da se o tem odločajo svobodno in samostojno. Elastičnost dohodka kvalitete kot tudi kvantitete otrok je tako pozitivna.

Beckerjeva razlaga odnosa med dohodkom in številom otrok je bila delezna precejšnjih kritik tako s strani ekonomistov kakor tudi raziskovalcev rodnosti s področja drugih družboslovnih disciplin. Očitki so se nanašali predvsem na neustreznost preprostega prenosa klasične konsumpcijske teorije na področje rodnosti in sicer, da se starši svobodno in samostojno odločajo o številu otrok in porabi sredstev za vsakega otroka. B. Okun (1960) npr. trdi, da bogati niso svobodni pri odločanju, koliko sredstev bodo porabili za kvaliteto svojih otrok. Na to v precejšnji meri vpliva njihov družbeni položaj (preferenice, ki iz njega izhajajo): minimalni stroški na otroka so nižji pri družinah z nizjimi dohodki in nižjim socialno-ekonomskim statusom kot pri družinah z visjimi dohodki in visjim statusom. To pa zato, ker otrok ni mogoče vzdrževati na dosti nižjem nivoju življenjskega standarda kot ga imajo njihovi starši. Starsi z visjimi dohodki se tako odločajo za manjše število otrok.

Precej ostra kritika ekonomske teorije rodnosti G. Beckerja prihaja iz vrst demografov in sociologov. Med njimi J. Blake (1968) dokazuje, da zaradi vrste razlogov otrok ni mogoče preprosto primerjati ali celo enačiti s potrošnimi dobrinami. Kajti starši se o tem, koliko otrok bodo imeli, ne odločajo na

enak način kakor pri tem, ali bodo kupili neko potrosne blago ali ne. Mocni druzbeni pritiski po eni strani namrec spodbujajo dvojice k poroki in formiranju druzine ne glede na njihove finančne zmoznosti, po drugi strani pa jim narekujejo, kakšen standard nege, vzgoje in izobrazevanja potrebujejo otroci. Starsi tudi niso neodvisni, ko gre za izbiro kvalitete njihovih otrok, saj ta poleg nege in izobrazbe zavisi se od vrste drugih dejavnikov (npr. genetičnih). Starsi, ki niso zadovoljni s številom in kvaliteto svojih otrok, tudi ne morejo svojih otrok kar preprosto zamenjati ali se jih znebiti, kot se to da storiti s potošnim blagom. Za neustrezno ravnanje starsev z otroki so namrec na voljo druzbene in pravne sankcije. Glede stroškov otrok pa je J. Blake prepričana, da se stroški otrok iz različnih druzbenih slojev med seboj razlikujejo tudi zaradi različnih standardov, ki jih v zvezi z otroki privzemajo starsi. Zaradi tega zveza med dohodkom in številom otrok ne more biti pozitivna (kar dokazujejo tudi empirične raziskave). Pri odločanju o številu otrok imajo na dvojice in druzine tako večji vpliv druzbene norme in vrednote, kot pa golo ekonomsko preračunavanje.

Te in podobne kritike so spodbudile G. Beckerja in njegove sodelavce - predstavnike t. i. Cikaskе sole - k izpopolnitvi ekonomske teorije rodnosti. Delo z naslovom *The Treatise on the Family* (1981) je sinteza Beckerjevih nadaljnjih prizadevanj v smeri odkrivanja vzrokov, zakaj imajo druzine z visjimi dohodki manj otrok kot druzine z nizjimi. S tem v zvezi je izpopolnil koncept odnosa (interakcije) med količino in kvaliteto otrok. Osnovni koncept kvalitete otrok se pri tem ni spremenil: visja kvaliteta otroka izvira iz dodatne porabe (večjega investiranja v cloveski kapital), ki je pozitivno povezana z dohodkom druzine. Poleg učinka dohodka je v analizi upošteval se učinek trznih in netrznih (shadow) cen. Netrzne cene se nanašajo na dobrine, ki jih ni mogoče kupiti na trgu, temvec se producirajo in trošijo v gospodinjstvu ob uporabi na trgu kupljenih dobrin, casa članov

gospodinjstva in različnih vložkov iz okolja. Med takšne dobrine sodijo poleg prestiža, spoštovanja, zdravja, altruizma in zadovoljstva tudi otroci. Netrzna cena količine otrok je odvisna od kvalitete otrok, netrzna cena kvalitete otrok pa od količine otrok. Zveza med kvantiteto in kvaliteto ima po Beckerju naslednji pomen: "neko zunanje povečanje v kvantiteti povečuje netržno ceno kvalitete, to pa zmanjšuje potrebo po kvaliteti. Zmanjšanje kvalitete zmanjšuje netržno ceno kvantitete, zato ker je ta odvisna od kvalitete, ki nadalje povečuje potrebo po kvantiteti. Toda to povečuje netržno ceno kvalitete in se naprej znižuje kvaliteto, kar nadalje znižuje netržno ceno kvantitete ter povečuje kvantiteto in tako naprej" (Becker 1981: 104). Ta interakcija med kvaliteto in kvantiteto se nadaljuje do vzpostavitve novega ravnotežja ali pa do trenutka, ko se pojavi neka zunanja spodbuda, ki vpliva na družinsko funkcijo koristnosti. Interakcija med kvaliteto in kvantiteto otrok po Beckerju tudi pomeni, "da bi povečanje, recimo, cene kvantitete povečalo kvaliteto za več kot druge dobrine, čeprav bi bili kvaliteta in te druge dobrine enako dobri nadomestki za kvantiteto. Zares, povečanje cene kvantitete bi lahko zmanjšalo druge dobrine skupaj s kvantiteto in povečalo samo kvaliteto, četudi bi bila elastičnost substitucije enaka za vse dobrine" (Becker 1981: 110). Iz omenjenega izhaja napoved močne negativne zveze med kvaliteto in kvantiteto otrok, ki jo po Beckerjevem mnenju potrjujejo mnogi primeri investiranja v človeški kapital. Kot npr. pravi, imajo Zidi danes v glavnem visoke dohodke zato, ker so v preteklih obdobjih (v zadnjih 150 letih) veliko investirali v izobraževanje, zdravje in druge vrste človeškega kapitala svojih otrok. Razlogi za visoke dosežke in nizko rodnost pri Zidih so po Beckerjevem prepričanju visoke marginalne stopnje povračil, ki so jih prinašale investicije v otroke. Drug nasprotni primer, ki ga omenja Becker, pa so črnci, ki so zaradi nižje stopnje povračil od investicij v zdravje, izobraževanje in druge vrste usposabljanja svojih otrok v primerjavi z belci manj

vlagali v svoje otroke. Interakcija med kvantiteto in kvaliteto implicira, da se črnci odzivajo na slabše investicijske možnosti z visjo rodnostjo. Visoko povračilo od investicij je tako glavni razlog, zakaj imajo bogatejše družine kljub pozitivnemu dohodkovnemu učinku manj otrok, revnejše družine pa nasprotno več otrok.

Poleg Beckerja gre v tej skupini oblikovalcev ekonomske teorije rodnosti omeniti se J. Mincerja in J. L. Simona. Mincer (1963) je znan predvsem po tem, da je v teorijo rodnosti vnesel pojem oportunitetnih stroškov. To so v bistvu indirektni stroški, ki na področju rodnosti nastanejo z odpovedovanjem staršev dohodka ali drugim priložnostim, da bi se lahko posvetili svojim otrokom. Med njimi je najpomembnejši strošek poraba časa. Ko se starši odločajo se za enega otroka, primerjajo, kakšne stroške in kaksne koristi bodo imeli pri tem, npr. ali se mora mati zaradi novega otroka odpovedati svoji zaposlitvi. Mincer ugotavlja, da je v razvitih družbah, kjer so ženske izobražene in so razlike v zaslužku med spoloma manjše, strošek odpovedati se zaposlitvi dosti večji, kot pa v manj razvitih okoljih. Visji človeški kapital žensk je tako negativno povezan z rodnostjo.

Simon (1969) je želel v okviru splosne teorije rodnosti pojasniti dejstvo, da zelena rodnost v mnogih primerih ni pozitivno povezana z dohodkom. Njegov model vključuje štiri dejavnike rodnosti: 1. dohodek, 2. stroške izobraževanja otrok, 3. investicijsko vrednost otrok v smislu njihovega potencialnega prispevka pri podpori staršem in 4. kompleksen dejavnik modernizacije: izobrazbo, kraj bivanja, smrtnost otrok, vernost in poznavanje kontracepcijskih metod. V različnih časovnih in prostorskih kontekstih so se med dohodkom in rodnostjo pokazale različne povezave. V medsektorskih primerjavah nerazvitih družb je imel dohodek, kljub njegovemu pozitivnemu parcialnemu učinku (ob izključitvi drugih vplivnih spremenljivk iz korelacije), ob

neupostevanju 2. in 3. dejavnika, negativen učinek na rodnost. Negativen učinek dohodka na rodnost Simon pojasnjuje z učinkom modernizacijskega dejavnika, ki je pozitivno povezan z dohodkom in negativno z rodnostjo. Tudi pri analiziranju daljših časovnih serij se je modernizacija pokazala kot dejavnik, ki dominira nad zvezo med dohodkom in rodnostjo, ki je negativna. Šele pri analiziranju krajsih časovnih obdobjev so se pokazali pozitivni učinki sprememb dohodka, ker se nivo modernizacije ni bistveno spremenil. V razvitih državah postane ta zveza se bolj nejasna. Smrtnost otrok in dojenčkov je dosegla nivo, ko se ne more več dosti bolj znižati, znanje o kontracepcijskih metodah je postalo bolj ali manj splošno razširjeno in delež kmečke populacije se je že toliko zmanjšal, da bi se vsako nadaljnje spreminjanje njegovega deleža v celotni družbi zelo malo poznalo. Po Simonovem mnenju v razvitih družbah edino se izobraževanje kot komponenta modernizacije ohranja in celo povečuje svoj vpliv, zato sta lahko tako izobrazba kot dohodek v pozitivni zvezi z rodnostjo. Vendar pa za ta zadnji sklep Simon priznava, da je negotov.

2.2.2. NEEKONOMSKE KATEGORIJE V EKONOMSKI TEORIJI RODNOSTI

Med avtorji iz druge skupine, ki so se pri svojih teoretičnih razmišljanjih sprva prav tako naslanjali na tradicijo neoklasične mikroekonomske teorije, a sčasneje privzeli tudi druge bolj sociološke kategorije, je treba najprej omeniti H. Leibensteina. Ta avtor je bil pravzaprav prvi, ki je formuliral ekonomsko teorijo rodnosti (Leibenstein, 1957) in sicer je poskušal razložiti vzroke upadanja rodnosti med demografskim prehodom. Pri tem je razlikoval med tremi tipi koristi in dvema tipoma stroškov, ki po njegovem mnenju pomembno vplivajo na (ne)odločitve staršev za rjstvo večjega števila otrok. Hkrati

je tudi predpostavljajal, da je odločanje družine ali dvojice v zvezi s številom otrok racionalno. Med koristi je uvrstil: 1. konsumpcijsko koristnost - otrok je vir osebnega zadovoljstva; 2. koristnost, izhajajočo iz dela ali dohodka, ki jo otrok prispeva k družinskemu proračunu, bodisi z delom v družinskem podjetju, kmetiji, bodisi z vstopom na trg delovne sile; 3. varnostno koristnost, ki se nanaša na socialno varnost, ki jo nudijo otroci ostarelim in za delo ne več sposobnim staršem. Med stroški pa loči med: 1. direktnimi stroški, ki nastajajo z nakupi hrane, obleke, izobraževanja in 2. indirektnimi stroški, ki izhajajo iz odpovedovanja staršev dohodka in drugim aktivnostim v korist ukvarjanja z otroki (ta pojem indirektnih stroškov je podrobneje razdelal J. Mincer). Na te koristi in stroške vplivajo socialno-ekonomski razvoj predvsem pa: 1. naraščanje per capita dohodka; 2. upadanje smrtnosti in 3. spremembe v poklicni strukturi prebivalstva. Ob predpostavki nespremenjene konsumpcijske koristnosti n -tega otroka, kadar dohodek raste, po Leibensteinovem prepričanju velja, da obe drugi koristnosti, ki se nanašata na delo oz. zaslužek in varnost, upadata. Upadata zato, ker se pri višjem per capita dohodka otroci dalj časa izobražujejo in kasneje zaposljujejo. Z naraščanjem dohodka per capita naraščajo direktni stroški otrok v obliki denarja, toda ni jasno, ali se družine z nižjimi dohodki zaradi pokrivanja teh stroškov bolj odpovedujejo dobrinam široke potrošnje. Po drugi strani pa naraščanje indirektnih stroškov otrok zelo pomembno vpliva na družine ali dvojice visjih dohodkovnih nivojev, ker silijo starše, da se zaradi otrok odpovedujejo dobremu zaslužku in priljubljenim potrošniškimi aktivnostim (npr. rekreaciji). Zato se starši pri izbiri števila otrok odločijo tako, da primerjajo, tehtajo zadovoljstva ali koristi z denarnimi in psihološkimi stroški, ki jih prinaša dodatni otrok.

Po dokaj ostri kritiki, ki so jo bila deležna pionirska dela ekonomske teorije rodnosti, je bil H. Leibenstein tudi eden

prvih, ki se je oddaljil od čisto ekonomskega pristopa pojasnjevanja razlik v rodnosti. V svojih kasnejših delih (Leibenstein, 1975) je poleg ekonomskih kategorij upošteval tudi širše družbene dejavnike rodnosti, npr. slojevitost družbe. Različni družbeni sloji imajo po njegovem mnenju različne okuse in preference do otrok, na kar pa ne vpliva le nivo dohodka. Razloge zaradi katerih imajo družine ali dvojice z višjimi dohodki manj otrok, tako ni mogoče iskati le v večjih stroških otrok, ampak tudi v različnih standardih, ki v sebi vključujejo različne cilje. Na oblikovanje teh standardov odločilno vplivajo mnenjske skupine oz. voditelji, ki jih determinirajo kulturna in zgodovinska tradicija, družbeno-ekonomski status in podobno. Te skupine in posamezniki oblikujejo zase in za ostale člane družbe standarde in cilje, ki so bolj ali manj obvezni. Med te splošno veljavne standarde se uvrščajo tudi standardi potrošniškega obnašanja, ki med drugim določajo, katero blago pritiče posameznemu družbenemu statusu. Na osnovi statusnega blaga Leibenstein pojasnjuje, zakaj imajo višji družbeni sloji manj otrok kot pa nižji. Če bi imele vse vrste blaga enak statusni predznak, bi imele družine z višjimi statusi več otrok, kot pa družine z nižjim statusom. Z uvedbo statusnega blaga pa se v družinah z višjim statusom povečujejo mejni stroški otrok; dodatni otrok pomeni izgubo, odpoved koristnosti statusnega blaga. Iz tega sledi sklep, da so višji dohodkovni razredi (z izjemo najvišjih) negativno povezani s številom otrok, znotraj posameznega dohodkovnega razreda pa velja obratna zveza.

Novejši Leibensteinovi prispevki k teoriji rodnosti (1982) so se manj striktno ekonomski. Poleg tega, da v analizo dejavnikov rodnosti vpeljuje koncepte, ki so se razvili v okviru teorije akcije, kritizira tudi osnovne predpostavke ekonomske teorije rodnosti; predpostavko o maksimalnem pretehtavanju koristi in stroškov vsakega otroka preden se družina ali dvojica odloči oz. ne odloči zanj, kakor tudi predpostavko, da je družina

pripravljena imeti le toliko otrok, kolikor jih prispeva k maksimiziranju njenih koristnosti. Izhajajoč iz izsledkov, do katerih so prisli teoretiki s področja psihologije (mehanizmi vzpostavljanja akcije in struktura motivacij), je prepričan, da se večji del ljudi obnaša povsem običajno, brez posebnega sprejemanja odločitev in mestoma inertno, kar pa seveda velja tudi za njihovo rodnostno obnašanje. To svojo trditev ilustrira na primeru posrednih dejavnikov rodnosti: deležu poročenih ob določeni starosti, uporabi kontracepcije, abortusih, frekvenci spolnih odnosov, trajanju dojenja in drugem, za katere je mogoče ugotoviti, da se odvijajo po nekih posebnih običajih. Npr., obstajajo običaji vstopanja v zakonsko zvezo, frekvence spolnih odnosov v zakonski zvezi in podobno. Te običajne frekvence pa vključujejo neko povprečno popolno velikost družine. Vprašanje, ki sledi takemu sklepanju, je, kolikšen del populacije se obnaša po običajnih vzorcih, in kolikšen del je pripravljen za neobičajno obnašanje. Leibenstein v zvezi s tem odgovarja, da so ti deleži odvisni od tega, kakšni stroški spremljajo določen način obnašanje. Ljudje se obnašajo običajno, če stroški za ta način niso previsoki. Kakor hitro pa to postanejo, se vključijo mehanizmi sprejemanja odločitev, v okviru katerih prizadeti ponovno presodi, kaksne možnosti lahko sledijo ustaljenim navadam in kaksne lahko pričakuje od alternativnega načina obnašanja. Absolutni strošek je lahko lakota zaradi nezmožnosti nahraniti večje število otrok. Tudi če je družina motivirana za sprejemanje eksplicitnih odločitev, se ni nujno, da to počenja popolnoma racionalno, ker lahko da ne upošteva vseh relevantnih premis-
lekov. Koliko so ti vključeni v končno odločitev, je odvisno od moči in obsega zunanjih in notranjih pritiskov, ki jih je deležen odločajoči. Sele takrat, če so ti pritiski zelo močni v smislu "fizičnih stroškov", nastopi skrben premislek vseh relevantnih možnosti. Za ves proces odločanja, z izjemo zadnjega primera, je po Leibensteinovem prepričanju značilna ne-maksimizacija. To pa je značilnost večine gospodinjestev, saj se je le manjšina prisil-

jena obnasati skrajno racionalno. Tako razvit model odločanja Leibenstein aplicira na različne stopnje družbenega razvoja. Temu sledi sklep, da je rodnost na začetnih razvojnih stopnjah družbe manj spremenljivka odločanja; postane pa to kasneje, ko se spremenijo razmere oz. povečajo pritiski za odločanje. Po Leibensteinovem mnenju to se posebno velja za urbana okolja, kjer medosebne primerjave relativnega zivljenjskega standarda in zivljenjskih stilov motivirajo posameznike k nekonvencionalnemu obnašanju.

R. Easterlin (1975) je naslednji ekonomist, ki je v svoj teoretični okvir vključil širše družbene koncepte, hkrati pa poudarjal pomen ekonomske teorije rodnosti kot najboljšega izhodišča za sistematično analizo rodnosti. Poleg pojmov "potencialni dohodek" in "oportunitetni stroški" je v svoj pojmovni aparat vključil se pojem "stroški kontracepcije" (neprijetnosti ob uporabi kontracepcije, predvsem tradicionalnih metod). Podobno kot drugi ekonomisti je predpostavil, da je rodnost rezultat zavestne izbire dvojic, tako kot to velja tudi za odločitve, ki se nanašajo na potrošnjo, proizvodnjo in pridobitniske aktivnosti. Na stevilo otrok, ki jih ima dvojica, po njegovem mnenju vplivajo se dohodek, cene (stroški) otrok in drugih dobrin ter njun okus. V nasprotju z običajnim prepričanjem med ekonomisti Easterlin meni, da se okus pri ljudeh sčasoma spreminja in da pri vseh skupinah (religioznih, etničnih, socialnih in podobno) ni enak. Na oblikovanje okusa vplivajo socializacija, izobraževanje in splosni vplivi okolja skozi posameznikovo celotno zivljenje. Preko pojma okusa je v svojo teorijo rodnosti poleg ekonomskih dejavnikov tako vpeljal se druge: religioznost, etnično pripadnost, kraj bivanja, socialno-ekonomski status in izobrazbo. To pa so tiste karakteristike, za katere Easterlin meni, da vplivajo na oblikovanje preferenc pri posameznikih in skupinah.

Kot zadnjega predstavnika ekonomske teorije rodnosti, ki pojasnjuje razlike v številu otrok z upoštevanjem širših družbenih dejavnikov, v tem delu naloge omenjam se Y. Ben-Poratha (1982). Njegov prispevek k teoriji rodnosti temelji na analizi razlik med družbenimi okolji (prostorsko in časovno) z vidika njihovega institucionalnega razvoja. Pri tem je posebej izpostavljena stopnja razvoja trga in delitve dela. Predpostavka, ki se na to navezuje, je, da v manj razvitih tržnih situacijah v nasprotju z brezosebnim, specializiranim trgovanjem, prevladujejo transakcije med tistimi ljudmi, ki se dobro poznajo in so medsebojno povezani preko najrazličnih vezi. V okoljih s tako razvitim trgom prostor transakcij osnovnih storitev in vzajemnega zavarovanja pripada družini. Čim številnejša je, večje ugodnosti prinaša svojim članom (partnerjem v transakcijah). V tako razdelanem teoretičnem okviru so spremembe oz. upadanje rodnosti povezane z zatonom ugodnosti, ki se ustvarajo v družini, oz. s prevzemanjem njenih funkcij s strani drugih družbenih institucij. Po Ben-Porathovem prepričanju lahko razlikovanje med spremembami v blagostanju in institucionalnem razvoju družbenega okolja (tržnih odnosov) pomembno prispeva k boljšemu razumevanju sprememb v odnosu med rodnostjo in blaginjo.

Prispevek ekonomistov k nastajanju teorije rodnosti, tako prve kot druge skupine omenjenih avtorjev, je vsebinske kot tudi formalne narave. Razsirili so zorni kot opazovanja demografskih pojavov, s tem ko so v analizo vključili elemente, kot so dohodek, cene, stroški, kvaliteta otrok, človeški kapital in druge (tudi neekonomske) elemente. Preko teh pojmov in njihovih empiričnih testiranj so pokazali, da je razvoj rodnosti pomembno, čeprav ne enoznačno povezan z ekonomskimi procesi in odnosi. Opozorili so tudi, da je razen z analizami na makro nivoju (poglavitno značilnostjo demografskih analiz) k proučevanju rodnosti potrebno pristopiti tudi z analizami na mikro ravni. V tej zvezi so pokazali, da gre pri rodnostnem

obnašanje v bistvu za proces odločanja, v katerem se posameznik ali dvojica sooča z različnimi alternativami in izbira med njimi. Glavna slabost njihovega dela pa bi bila ta, da so ekonomsko teorijo rodnosti gradili izključno na preteklih in sedanjih izkusnjah t.i. razvitih kapitalističnih družb. Zato je potrebno sele ugotoviti, koliko so njihovi modeli uporabni tudi za analize upadanja rodnosti v bivših socialističnih državah in t.i. dezelah tretjega sveta. Ekonomskemu pristopu, posebno prvemu delu avtorjev, gre očitati tudi to, da njihove predpostavke temeljijo zgolj na dojemanju posameznika kot racionalnega bitja, ne pa tudi zavezanega določenemu socio-kulturnemu miljeju. V zvezi s tem je vprašljiva predpostavka, da na posameznikove odločitve o rojstvu otrok vplivata le kvaliteta in kvantiteta otrok. Zaradi teh nejasnosti čista ekonomska teorija rodnosti ne more imeti značaja splosne teorije rodnosti, ampak lahko njeni koncepti prispevajo k tvorbi različnih sirsih pristopov.

2.3. SOCIOLOSKA TEORIJA RODNOSTI

Dosedanji prispevki sociologov k oblikovanju ustreznega konceptualnega okvira za pojasnjevanje sprememb in variacij v nivoju rodnosti so v primerjavi s prispevki, ki so jih dali demografi in ekonomisti, dosti bolj skromni. Vendar pa to ne pomeni, da za razvoj t.i. sociološke teorije rodnosti do danes se ni bilo ničesar storjenega. Lahko bi rekli, da se je njen razvoj začel že s T.R. Malthusom (1798) in sicer z njegovo predpostavko o dejavnih upadanja rodnosti. Menil je, da bodo v prihodnosti nižji družbeni razredi omejili svojo rodnost zaradi želje po ohranitvi eksistenčnega nivoja svojih družin. Poleg tega se bodo navzeli tudi okusa drugih dobrin, kar bo upadanje rodnosti se okrepilo. S to predpostavko je hote ali nehote opozoril na pomen življenjskega standarda in njegovih meril (norm) za razvoj rodnosti. Iskanje odgovora na vprašanje, kaksen življenjski standard so privzemale in privzemajo za sebe posamezne družbene skupine ali celotne družbe v določenem času, pa so se začeli raziskovalci lotevati šele v sedemdesetih letih. Z zaostritvijo pritoslovijske neenakomerne rasti svetovnega prebivalstva v tistem času je postala široko zastavljena (ne omejena zgolj na življenjski standard) sociološka razlaga razvoja rodnosti se kako nujna.

2.3.1. OBRISI SOCIOLOSKE TEORIJE RODNOSTI

S potrebo po sociološki razlagi spreminjanja in razlik v nivoju rodnosti so se soočili že demografi in ekonomisti, na kar kaže uporaba nekaterih socioloških konceptov v njihovih teoretičnih modelih (primeri nekaterih avtorjev v prejšnjih dveh poglavjih). Vendar pa je bilo to "izposojanje" včasih tudi nekoliko površno

in nesistematično. Vsak si je izbral pojme in jih interpretiral po svoje v skladu s svojimi potrebami, kar pa ni bilo vedno povsem ustrezno. Nekateri ekonomisti (Easterlin, 1975) npr. pojem družbenih norm enačijo z okusi oz. preferencami in jih vključujejo v svoje preferenčne krivulje.

G. Hawthorn (1970), sociolog, ki se je prvi eksplicitno lotil formulacije sociološke teorije rodnosti, se s takšno opredelitvijo norm ne strinja. Kot pravi, je pojmu okusa ali preference, ki ga uporabljajo ekonomisti, bližji pojem vrednote ali cilja kot pa pojem norme. Okus, preference, cilji in vrednote so si po pomenu sorodni in predstavljajo izraz želje po nečem, (npr. imeti dva sinova in eno hčer) in jih je mogoče le pogojno, v statističnem smislu enaciti z normami. Strogo vzeto pa imajo norme po Hawthornovem mnenju pomen družbenih predpisov, pravil, ki so prepoznana (česaravno ne povsem sprejeta), vsaj s strani nekaterih članov družbe. To opredelitev norm izpelje na osnovi predhodnih opredelitev podobnih pojmov nekaterih drugih avtorjev: paradigme - Kuhn (1962), pravil obnašanja, normativne resitve - Freedman (1963), norme kot pričakovanja drugega, dolžnosti tega - Parsons (1951). Ne glede na te razlike v pomenu pa so, kot pravi Hawthorn, tako norme, kot vrednote in cilji nujni za sociološko teorijo rodnosti. Vendar je pri tem kritičen do dela tistih raziskovalcev, ki razlike v rodnosti pojasnjujejo kar s samimi normami in vrednotami. Po njegovem mnenju mora pojasnjevanju rodnosti z normami, vrednotami in cilji ("explanation by norms"), slediti pojasnjevanje, kako te norme, vrednote in cilji nastajajo, se razvijajo in spreminjajo ("explanation of norms"). Pri tem predpostavlja, da imajo odločujoč pomen družbene razmere. Na podlagi tega pa nadalje izpeljuje, da imajo norme, vrednote in stališča le posredniško vlogo med rodnostnim obnašanjem in strukturnimi karakteristikami družbe.

Na osnovi Hawthornovih razmišljanj gradi svojo teorijo rodnosti

R. Andorka (1978). Po njegovem prepričanju je rast prebivalstva oz. število otrok na družino eno od najosnovnejših pojavov družbenega zivljenja, zato je razumljivo, da v zvezi s tem obstajajo norme, vrednote in stališča. Ob tem se ne strinja s trditvami nekaterih družboslovcev, da v sodobnih razvitih družbah strogost norm popušča. Andorka meni, da gre v resnici ravno za nasprotno tendenco. Posamezniki in družine v razvitih družbenih okoljih se danes vse bolj (zavedno ali nezavedno) ravnaajo v skladu s kulturnimi normami in vrednotami teh družb. Njihov vpliv je po njegovem mnenju danes še celo močnejši (in se naprej narašča), kot je bil v preteklosti, ker so se spremenili načini njihovega delovanja. Prenasajo se na bolj subtilne načine preko vplivov referenčnih skupin na posameznike in njihove družine. Socio-psihološkim procesom je po tej predpostavki dan pomen dejavnikov sprememb in razvoja norm, vrednot in stališč. Na oblikovanje socio-psiholoških procesov pa vplivajo, kot Andorka nadalje predpostavlja, socialni in ekonomski pogoji dane populacije. Med njimi posebej izpostavlja socialno-ekonomski status, socialno mobilnost, izobrazbo, veroizpoved, versko intenziteto, etnične in druge kulturne karakteristike. To so tiste karakteristike, za katere meni, da so z rodnostjo povezane zgolj indirektno, preko norm, vrednot in stališč. Za dohodek, kraj bivanja in zaposlenost žensk pa predpostavlja, da so to dejavniki, ki so direktno povezani z rodnostjo, vendar pa dopušča tudi možnost indirektnega vpliva.

Ob tem Andorka tudi predpostavlja, da prihaja do zamika, do zaostajanja spremenjenih vrednotnih orientacij, norm in stališč za ekonomskim in socialnim razvojem, s tem pa tudi do zaostajanja v odzivih rodnosti in drugih družinskih spremenljivk na spremenjene zivljenjske razmere. Pri tem igrajo pomembno vlogo občutja, ocene ljudi o njihovih ekonomskih in socialnih pogojih zivljenja. Ugodne ali neugodne ekonomske ali socialne spremembe vplivajo na vrednote, norme in stališča ter s tem na rodnost sele takrat, ko

se jih ljudje začnajo zavedati in zato prihaja do zamika.

Karakteristike skupin ali posameznikov, ki jih Andorka uvršča v svoj model, precej spominjajo na kazalce analiz klasične teorije demografskega prehoda. Za to teorijo in njene kazalce pa Andorka sam ugotavlja, da niso več uporabni za pojasnjevanje sprememb in razlik v rodnotnem obnašanju populacij v razvitih družbah. Zato je simptomatična tudi njegova ugotovitev, da se sociološka teorija rodnoti, ki bi lahko pojasnila norme, vrednote in stališča, se ni razvila. Morda pa bi k njenemu razvoju s svojim znanjem lahko kaj prispevala sociologija družine?

2.3.2. PRISPEVEK SOCIOLOGIJE DRUŽINE K SOCIOLOSKI TEORIJI ROD- NOSTI

Sociološki pristop k proučevanju populacijskih problemov, kot je nizka rodnot, mora po mnenju L. Cseh-Szombatya (1984) upoštevati tako njegove makro kot mikro dejavnike. Z makro dejavniki opredeljuje tiste družbene pogoje, ki prevladujejo v dani družbi in tvorijo širše socialno okolje družine. Z mikro dejavniki pa opredeljuje karakteristike družine, njeno strukturo in interakcije v njej. Teh dveh sfer se po Cseh-Szombatyevem mnenju ne more obravnavati ločeno; socialno okolje družine nenehno vpliva na njeno interno življenje, medtem ko se družbeni učinki prenasajo na proces odločanja preko interakcij med družinskimi člani.

Analiza na podlagi tako zastavljenega modela po eni strani pokaže, da je pojav nizke rodosti povezan z industrializacijo in urbanizacijo, deagrarizacijo, socialno mobilnostjo, hitrim ekonomskim razvojem, masovno udeležbo (predvsem poročenih) žensk v sferi produkcije, vendar ob hkratni počasnejši rasti družbenih

institucij in servisov kot pomoč zaposlenim materam (vrtci, razne uslužnostne dejavnosti). Po drugi strani pa je nizka rodnost posledica sprememb v strukturi družine in njenem notranjem zivljenju (ki izhajajo iz sprememb na makro nivoju). Nova družinska struktura, ki sovpada z aktivnostjo žensk v sferi produkcije in njihovo usposobljenostjo za tekmovanje z moškimi za delovna mesta, temelji na simetriji vlog med spoloma. Vendar popolne enakosti ni niti v družbi niti v družini. Ženske so slabše plačane in doma opravijo dosti več gospodinjskega dela kot moški. Neuresničena simetrija odnosov med zakoncema vodi do velikih napetosti in konfliktov, ki se jih mnogo izteče z razvezo in to pogosto že v prvih letih po poroki. Sklep takšne analize je, da je razpad družine glavni razlog za neizpolnjene načrte posameznikov v zvezi s številom otrok, le to pa spodbuja nizko rodnost. Vendar ostaja ob tem v celoti nepojasnjeno vprašanje, od kod sploh izvirajo pričakovanja in želje po simetričnih odnosih v družini in ali so ti zgolj posledica sprememb na makro nivoju?

V sociologiji družine dolgo časa ni bilo razjasnjeno vprašanje, kaksno vlogo je treba pripisati družini kot družbeni instituciji z vidika njenih funkcij. Z ene strani je bilo slišati trditve, da je družina pasivni sprejemnik družbenih, ekonomskih in političnih sprememb in procesov (npr. analize avtoritarnega tipa družine). Z druge strani pa so prihajale temu nasprotno trditve in sicer, da je družinski sistem aktivni udeleženec v družbenih procesih in spremembah, da je tako ojačevalec kot preoblikovalec zunanjega sveta (Berger in Berger, 1983). Kot vse kaže, se je to zadnje stališče izkazalo za ustrežnejše. Danes namreč vse več avtorjev ocenjuje družino kot aktivno sooblikovalko družbenega zivljenja. Z upoštevanjem aktivne družbene vloge družine (njenih različnih oblik) so se pojavile nove možnosti za celovitejše razumevanje pojavov nestabilnosti zakonske zveze, bivanja v izvenzakonski skupnosti, odločanja za manjše število otrok in podobno. V zvezi s tem velja omeniti nekatera razmišljanja in ugotovitve o sodobni

družini, ki so se pojavila v zadnjem času.

Za družinski sistem poznega kapitalizma so, kot pravi E. Dahlstrom (1989: 43-46) značilna stiri protislovja. Kot prvo omenja nekompatibilnost med organizacijo produkcije in sistemom reprodukcije življenja. Casovna ureditev vsakdanjega življenja je podrejena interesu akumulacije kapitala. To protislovje se najizraziteje odraža na področju usklajevanja med starševstvom in zaposlenostjo.

Protislovje med proizvodnjo in reprodukcijo se kaže tudi v soobstoju različnih kultur - na eni strani birokratsko kulturo in na drugi strani kulturo primarnih skupin, ki se izražajo preko univerzalizma in partikularizma, čustvenosti in nevtralnosti, dosežka in pripisanosti, plačila in neplačanega dela in podobnega. Tako kot v preteklosti, si tudi v sedanjosti različne družbene institucije prizadevajo z zakoni, predpisi in ukrepi podrediti "partikularni" interes človeške reprodukcije javnemu interesu.

Tretje protislovje sodobne družine se nanaša na njen interni značaj in sicer na nenamerne posledice, ki izvirajo iz prizadevanj posameznikov po osebni izpolnitvi in ne iz pritiskov, ki bi jih prinasali ekonomski in politični procesi. Povečana svoboda izbire partnerja, bodisi zakonskega, bodisi izvenzakonskega, je v protislovju z zahtevami otrok, ki potrebujejo stabilne in nezapletene odnose med staršema. To protislovje je povezano z drugimi dobro znanimi spremembami: bolj hedonistično gledanje na zakonsko zvezo in ljubezen, kontracepcijska revolucija, pogodbeni značaj zakonske zveze, eksperimentiranje v spolnosti, spreminjanje življenjskih vzorcev družin in podobno. Izhaja pa iz dveh temeljnih elementov družine: iz odnosa med možem in ženo ter odnosa med starši in otroki.

Zadnje protislovje, ki ga omenja Dahlstrom, po eni strani izvira iz ostankov patriarhalizma, na drugi strani pa iz idej razsvetljenstva, liberalizma in socializma o enakosti med spoloma in njihovi osvoboditvi. Identiteta z določenim spolom se prenaša v procesu socializacije v njeni pred-verbalni in pred-racionalni fazi. Skozi ta proces se ohranja asimetrična spolna struktura, ki otezuje uresnitev idej enakosti med spoloma, to pa vodi do "vojne" med njima.

Podobna razmisljanja o spremembah in protislovjih sodobne družine srečamo tudi pri D. Edgarju (1990). Svojo analizo sprememb, ki jih v zadnjem času doživlja avstralska družina, gradi na prepričanju, da je družina tako javna kot privatna, tako socialna kot individualna, tako institucionalna kot personalna in hkrati tako makro kot mikro okolje (pri tej opredelitvi družine se opira na stališča D.H.J. Morgana, 1985). Ta sinteza polarnosti pomeni, da so pojmi družina, zakon, starševstvo, moč, žena, družbeno oblikovani in to tako institucionalno (politično in družbeno) kakor tudi individualno (z zasebnimi pogajanja med moškim in žensko). "To, kar določa družino, ni nekaj danega, ampak je produkt delovanja posameznikov znotraj določenega družbenega in kulturnega konteksta" (Edgar, 1990:98). Družine same sebe oblikujejo, gradijo realnost, kar pomeni, da med njimi obstajajo precejšnje idejne in svetovnonazorske razlike. Zaradi tega prihaja med družinami do razlik v sprejemanju novih vzorcev misljenja in obnašanja. Prav tako pa tudi znotraj družine, med njenimi člani možem, ženo in otroki, ni pričakovati enotnih idej, ocen, pogledov npr. v zvezi z zakonsko zvezo in njeno razvezo. Hkrati s tem je D. Edgar tudi prepričan, da struktura in moč ideologije, ki jo posamezniki sprejemajo za "normalno", ne nastaja izolirano v njihovih glavah, ampak skozi pogovore z drugimi ljudmi, s katerimi delijo razmeroma podobna mnenja. V zvezi s trditvami o pojemanju moči družbenih norm in zakonov, ki naj bi zagotavljali stabilnost in urejenost družine, D. Edgar pravi, da

je res ravno nasprotno (podobne poglede srečamo že pri R. Andorki, 1978). Po njegovem mnenju danes prihaja do obrata k normativnemu individualizmu, ki posamezniku sploh ne prinaša nujno več svobode, ampak mu jo celo jemlje (podobna stališča zagovarja tudi U. Beck, 1992).

Iz dosedaj povedanega je mogoče povzeti, da spremembe, ki se dogajajo v polju družine, kot je npr. spremenjen pomen zakonske zveze in s tem povezano naraščanje razvez in deleža izvenzakonskih zvez, ni le produkt socialnih in ekonomskih sprememb, ampak tudi političnih in ideoloških. Pri slednjih ima precejšnjo vlogo tudi sama družina s svojimi internimi in eksternimi protislovji.

Nekatera novejša razmisljanja L. Cseh-Szombatya (1990) o odnosu med družino in socialno-ekonomskimi karakteristikami družbe močno pritrjujejo tej predpostavki. Cseh-Szombaty namreč pravi, da med spremembami v družini, kjer prvenstveno poteka transmisija vrednot in norm družbeno zazelenih vzorcev obnašanja, in socialno-ekonomskimi spremembami na makro nivoju ni enosmerne zveze. Dogajanja v družini niso enostavna odslikava novih socialno-ekonomskih pogojev. Pri pojasnjevanju obnašanja ljudi je potrebno poleg zunajih ekonomskih, socialnih in političnih dejavnikov upoštevati tudi normative sisteme, elemente kulture in sposobnosti posameznikov za sprejemanje lastnih odločitev. Vsi ti elementi so med seboj povezani, vsak od njih pa poseduje tudi določeno stopnjo notranje avtonomije. To pomeni, da lahko enakovredno sprozi iniciativo za večje spremembe v obnašanju ljudi katerikoli omenjeni element, saj med njimi ne obstaja neka trdna hierarhija. Ključ za razumevanje odnosa med družino in spremembami v družbi je po Cseh-Szombatyevem mnenju potrebno iskati tako v tradiciji kakor tudi v voluntarizmu individualnega in skupinskega obnašanja. "Tradicionalne vrednote lahko ovirajo ali vsaj zaustavljajo učinke sprememb v obstoječem okolju, (...) kul-

turna sfera pa lahko tudi pospešuje ali modificira spremembe" (Cseh-Szombaty, 1990: 447). Pri svojem argumentiranju se Cseh-Szombaty opira na strukturalno-funkcionalni model družbe T. Parsonsa in na spremembe, ki jih je doživljala družina v vzhodni in zahodni Evropi v zadnjih nekaj desetletjih.

Uporabnost tovrstnega konceptualnega okvira za proučevanje sprememb rodnostnega obnašanja potrjujejo tako primeri iz preteklosti kot sedanosti. Npr.: nov vzorec rodnostnega obnašanja (načrtovanje družine) se ni pojavil v Franciji (Flandrin, 1986) samo zaradi socialnih in ekonomskih sprememb, ampak tudi zaradi upora ideologiji (tabujem), ki jo je o družini razsirjala katoliška cerkev. Ta je od zakoncev zahtevala redno izpolnjevanje zakonskih dolžnosti (da bi tako preprečevala presuštvo), hkrati pa je materam nalagala odgovornost za smrt njihovih dojenčkov. Vzrok njihove smrti je bila pogosto podhranjenost, ker jih matere ob ponovni zanositvi niso mogle več dojeti, steklenick pa se niso poznale. Učinkovit izhod iz taksne protislovne situacije so zenske oz. dvojice našle v prelomu tabuja v uporabi - sprva sicer nezanesljivih - kontracepcijskih metod. Katoliška ideologija družine, ki je bila usmerjena predvsem v nadzorovanje spolnega vedenja množic, se je skozi protislovja družine (neusklajenosti različnih potreb njenih članov) preoblikovala v sebi nasprotno prakso; v bolj svobodno spolno in rodnostno življenje množic.

Zdi se, da so danes zaradi podobnih razlogov zašle v svoje protislovje tudi ideje o odgovornem starševstvu: zaradi zelo visokih zahtev in standardov po ustreznem ravnanju staršev do otrok ter neprilagojenosti sfera produkcije sferi reprodukcije se vse več staršev odloča za manjše število otrok (le enega) ali pa se celo odpovedujejo tej vlogi. V nadaljevanju bo o povezanosti med idejami odgovornega starševstva in rodnostjo se več govora.

3. TEORETICNI OKVIR RAZISKOVANJA RODNOSTI V SODOBNIH DRUZHBAH

V literaturi, ki obravnava fenomen rodnosti, so natančne definicije rodnosti dokaj redke. Na rodnost se gleda kot na demografski pojav - kot na dejstvo, da imajo ljudje otroke. Vendar pa takšna opredelitev ni zadostna, še posebno, če želimo npr. odgovoriti na vprašanja, zakaj se rodnost skozi čas spreminja, ali zakaj vse človeštvo nima enakega nivoja rodnosti. Ustrezno izhodišče iskanja odgovorov na ta vprašanja je gotovo trditev, da je rodnost družbeno preoblikovan biološki proces (Malačič, 1985). V tem smislu rodnost opredeljuje tudi R. Petrovič: "Bistvena lastnost reprodukcije je enotnost biološkega in družbenega, zgodovinskost, v obci smeri spoznavanja, modificiranja, kontroliranja in omejevanja bioloških pogojenosti, korekcije biološkega v tisti meri, ki se na dani stopnji družbe lahko obvlada in v tisti smeri, ki jo družba ocenjuje kot zazeleno" (Petrovič, 1985: 1209).

Takšna opredelitev reprodukcije, katere sestavni del je poleg rodnosti tudi smrtnost, med družbo in biologijo postavlja zgodovinskost, s čimer predpostavlja, da se je človeška reprodukcija spreminjala tako, kot se je spreminjala družba. Ob tem se postavlja vprašanje, kako in preko katerih mehanizmov in na katera področja reprodukcije je družba v teku zgodovine vplivala. O tem, kako in s kakšnimi mehanizmi je vplivala družba na rodnost pred in v teku demografskega prehoda, je po zaslugi teorije demografskega prehoda in njenih kritik znanega že precej. Dosti manj jasna pa je slika, ko gre za odkrivanje vpliva družbenih dejavnikov na družbeno reprodukcijo po demografskem prehodu, t.j. za vpliv sodobnih družb na današnje demografske razmere in na nivo rodnosti.

3.1. VECDIMENZIONALNI PRISTOP K PROUCEVANJU SODOBNIH TRENDOV RODNOSTI

Nekateri avtorji (Mackensen, 1982) v zvezi s problemom ugotavljanja vplivov družbenih dejavnikov na rodnost menijo, da splosna teorija rodnosti, ki bi zadovoljivo pojasnila rodnostno vedenje v vseh družbah in ob kateremkoli času, ni niti upravičena niti mogoča. Na osnovi tega nadalje razlaga, da mora katerokoli pojasnilo, opazovanje in raziskovanje rodnostnega obnašanja - tako kot vsakega drugega družbenega obnašanja - izhajati iz koncepta specifičnih zgodovinskih pogojev. Izhodišče ustreznega teoretičnega koncepta za pojasnjevanje današnjega rodnostnega obnašanja ljudi je zatorej potrebno iskati v strukturnih in kulturnih karakteristikah sodobnih, modernih družb (Hoffman-Novotny, 1987: 164-6):

1. Moderne družbe so v primerjavi s preteklimi, tradicionalnimi družbami relativno bolj nestabilne in spremenljive. Zanje so značilne strukture in kulture z delno zrahljanimi medsebojnimi vezmi, kar povzroča hitre, včasih celo neuskklajene in asinhrono spremembe.

2. Moderne družbe so v primerjavi s tradicionalnimi družbami tudi mnogo bolj diferencirane; tipičen izraz njihovih funkcionalno medsebojno odvisnih struktur so birokratske institucije. Izraz tega so specifični družbeni sub-sistemi, usmerjeni v doseganje specifičnih družbenih ciljev. Vzporedno s strukturno diferenciacijo potekajo v kulturni sferi procesi vse večje institucionalizacije in univerzalizacije vrednot in norm.

tudi rodnostno obnašanje, ter drugačne demografske razmere, kot so veljale v tradicionalnih družbah. To pa tudi implicira drugačne teoretične pristope, kot so se uporabljali pri pojasnjevanju demografskih razmer v tradicionalnih, pred- in med-tranzicijskih družbah.

Za demografske razmere, ki so vladale v tradicionalnih družbah, je mogoče kljub določenim zadržkom trditi, da je zanje veljalo stanje ravnotezja (Coale, 1986, Davis, 1986). Za demografske razmere modernih družb pa to gotovo ne drži. Stopnje rasti so bile v preteklosti počasne, do sprememb je prihajalo zaradi redkih inovacij v rodnostnem obnašanju ljudi. Razmere med posameznimi spremembami so bile stabilne skozi daljše časovno obdobje, zato je bilo lažje zaznavati učinke posameznih inovacij. Za sodobna demografska gibanja, za katera so značilne hitre in nenehne spremembe, pa je odkrivanje vzrokov njihovih oscilacij precej bolj zapleteno. Za pojasnjevanje takšnih gibanj zato ne ustrezajo več pristopi, ki gradijo svoje predpostavke na zelo splošnih pojmi in visokih stopnjah agregacij (makro nivoju): narodih, državah, kontinentih (Mackensen, 1982). Zdi se, da omogočajo boljši vpogled v hitro spreminjajoče se demografske trende tisti pristopi, ki uporabljajo bolj desagregirane podatke; kot enote opazovanja upoštevajo različne starostne skupine, kohorte, lokalne in regionalne skupnosti (mezo nivo). Vse večji pomen pa se v demografskih analizah pripisuje tudi družini (jemlje se jo kot reproduktivno enoto) in posamezniku (mikro nivo).

Tradicionalne družbe so bile z vidika svoje strukture in kulture tudi precej bolj homogene kot moderne družbe. Vendar pa so se v okviru trdnih in neprepustnih regionalnih meja tradicionalne družbe uveljavili številni populacijski načini⁴ (Mackensen,

4. R. Mackensen se pri rabi tega pojma opira na K. Marxa in meni, da je ta pojem bistven prispevek omenjenega klasika marksizma k

1982), ki so veljali le za posamezne regije in trajali le določen čas. Razlike v velikosti družine oz. številu otrok so pogojevali različni načini produkcije, religiozna prepričanja, strukture moči, strukture družine, družinske morale, pravni sistemi in podobno. Medsebojna odvisnost družbenega obnašanja in družbene strukture ter kulture pa ima danes precej drugačen značaj. Clani neke družbe so npr. podvrženi enaki pravni strukturi, ekonomskim pogojem, sistemu družbene varnosti in zaščite, ideologiji enakosti in podobno, njihovo rodnostno obnašanje pa se manifestira v različnih vzorcih. Razlike v rodnostnem obnašanju je zato potrebno iskati ne le med socialno-ekonomskimi karakteristikami opazovanih entitet, ki jih je predpostavljala teorija demografskega prehoda in njej sorodni pristopi, ampak tudi med drugimi, npr. socialno-psihološkimi in osebnostnimi karakteristikami, kot jih upoštevajo psihološke teorije motivacij in odločanja. Mackensen (1986) v zvezi s tem dodaja, da z rastjo nivoja življenjskega standarda ter povečevanjem kvalitete in obsega uslug in storitev, ki jih ljudem nudi država, pomen psiholoških dejavnikov še narašča.

Moderne družbe so, kot je bilo receno, močno diferencirane, kompleksne, mobilne in integracijsko parcialne. To ima pomembne konsekvence za rodnostno obnašanje ljudi. Za razliko od tradicionalne skupnosti, družbeni kontekst modernega individuuma (Cogswell in Sussman, 1979) tvorijo številne družbene skupine: teritorialne in asociativne (formalne in neformalne organizacije, socialne mreže in primarne skupine). Vzpostavljanje neposrednih interakcij ne poteka več izključno v polju družine, ampak tudi v vrstniskih skupinah. Poleg tega velik del posameznikovega socialnega življenja odpade tudi na delovno skupino, razne interesne skupine, politične stranke in podobno. Tako oblikovan heterogen socialni kontekst nudi posamezniku večje število življenjskih op-

populacijski teoriji.

cij, kot je to veljalo v preteklosti, poleg tega pa ta isti kontekst določa njihov izbor, vpliva in postavlja spodbude ali ovire rodnostnemu obnašanju (ne-odločitvam) ter s tem učinkuje na rodnost. Eden od primerov tega je prekrivanje in celo konfliktnost med različnimi vlogami (tradicionalnimi in netradicionalnimi), ki jih posameznik istočasno opravlja (primer zaposlene matere). Z ozirom na heterogenost družbenega konteksta se pri raziskovanju rodnostnega obnašanja v sodobnih družbah zato opušča koncept homogenih in koherentnih družb ter upošteva izpostavljenost posameznika različnim vplivom socialnega okolja v teku socializacije in v kasnejšem življenju.

Poleg tega je za modernega (mobilnega) individuuma značilna tudi relativno pogosta menjava članstva v družbenih skupinah in organizacijah. Zaradi tega ga ni mogoče umestiti v eno samo trajno življenjsko združbo, kot se je to počelo v preteklosti. Pri raziskovanju determinant rodnostnega obnašanja se zato poleg strukturalnih komponent vpeljujejo tudi dinamične: spremembe in dolžino trajanje članstva v posameznih socialnih skupinah oz. situacijah.

3.1.1. RELEVANTNOST VECDIMENZIONALNEGA TEORETICNEGA PRISTOPA ZA PROUCEVANJE RODNOSTI V SLOVENIJI

Zgornja shema značilnosti tradicionalne in moderne družbe kot izhodišče iskanja ustreznih poti za proučevanje rodnostnega obnašanja v sodobnih družbah je zelo splosna. Tako kot različna zavezanost tradiciji, ki so jo vzdrževale in ohranjale pretekle družbe, je tudi za današnje družbe značilna različna stopnja dosežene moderniziranosti. Npr., razlike v uveljavljanju modernih družbenih oblik so med zahodno in vzhodno Evropo precejšnje, prav

tako pa tudi razlike med posameznimi državami znotraj te delitve. Pri izbiri ustreznega teoretičnega pristopa za proučevanje fenomena rodnosti je to raznolikost vsekakor potrebno upoštevati. Na sedanji stopnji znanja o demografskih procesih je vedenje o povezanosti rodnostnega obnašanja s karakteristikami sodobnih družb tudi se precej skromno. Zato se zdi, da je se najboljša strategija hkratno opazovanje različnih družbenih dimenzij oz. nivojev.

Za Slovenijo lahko trdimo, da je relativno moderna družba kljub določenim pomanjkljivostim in slabostim v teku njenega moderniziranja (Adam, 1989, Bernik, 1989, Ule, 1989). Glede na predpostavko, da je slovenska družba relativno moderna družba z otoki tradicionalnih življenjskih vzorcev, do celovite podobe rodnostnega vedenja tako ni nogoče priti z analizo enega samega nivoja. Zato bo naloga vključevala makro nivo analize (statistični podatki na ravni cele Slovenije) in mikro nivo analize (nivo posameznih skupin, opredeljenih z rodnostnim ciklom: 1. starost 20-35 let, 2. starost 36-49 let).

3.2. IZHODISCA MODELA RAZISKOVANJA RODNOSTNEGA OBNASANJA

V literaturi je mogoče zaslediti različne klasifikacije dejavnikov rodnosti. Delitev na biološke in družbene dejavnike rodnosti je najsplošnejša. Najpogostejša pa je tista delitev, ki upošteva biološke, družbene (ekonomske, socialne) in psihološke (socialno-psihološke, osebnostno-psihološke) dejavnike rodnosti (Rasevic, 1971). Opredelitev pojma rodnosti kot v osnovi biološkega procesa, ki je družbeno preoblikovan, zahteva dobro poznavanje tako bioloških kakor tudi družbenih in psiholoških dejavnikov. Zaradi nivoja razvitosti današnje znanosti in teh-

nologije je izolirano raziskovanje bioloških dejavnikov rodnosti zelo težavno, praktično nemogoče. V preteklosti, v tradicionalnih družbah je bila slika o delovanju bioloških dejavnikov precej bolj jasna, ker ljudje niso uporabljali kontracepcije. V sodobnih, modernih družbah pa je uporaba kontracepcijskih sredstev razširjena že v taksnem obsegu, da je vloga bioloških dejavnikov močno zamegljena. Opazi se jih le v primerih, ko gre npr. za sterilnost ali genetske motnje. Takšni primeri pa zagotovo niso povezani z nizkim nivojem rodnosti v današnjem času. Biološkim dejavnikom ne moremo pripisati krivde za neustrezno rast prebivalstva (Malacič, 1985). Poglavitne razloge za neustrezno rast prebivalstva v sodobnih družbah je zato potrebno iskati v družbenih in psiholoških dejavnikih rodnosti. Z ozirom na to dejstvo me v pričujoči nalogi zanima predvsem rodnostno obnašanje kot socialna aktivnost, ki ga pogojujejo družbeni in psihološki dejavniki.

Pri podrobnejši opredelitvi rodnostnega obnašanja se tako opiram predvsem na terminologijo, ki se je izoblikovala v okviru sociologije in psihologije.

Najprej velja poudariti, da rodnostno obnašanje posameznika v pričujočem delu pojmem kot aktivnost, ki izvira iz njegovih zavestnih ciljev, namenov in je opredeljena s pojmom samodejavnosti (Musek, 1985: 91, 107-8). Rodnostno obnašanje sodobnega cloveka se razlikuje od tovrstnega obnašanja ljudi v preteklih, tradicionalnih družbah ne le zato, ker uporablja kontracepcijo, ampak tudi zato, ker se mu (večinoma) priznava pravica samostojnega odločanja v zvezi z uporabo kontracepcije in v skladu s tem o rojstvu otrok. Pri današnjem rodnostnem obnašanju ljudi torej ne gre za spontano, pasivno ali od volje drugih odvisno ravnanje, ampak za niz ravnanj, ki jih razmejujejo in hkrati povezujejo zavestne izbire ter odločitve posameznika. Zaradi tega je o rojstvu otroka mogoče govoriti kot o veliki zivljenjski

odločitvi oz. velikem zivljenskem dogodku.

Razpoložljivi empirični podatki mi žal ne omogočajo raziskovati značilnosti procesa odločanja posameznika za/proti rojstvu otroka. Omogočajo pa mi raziskovanje družbene pogojenosti obnašanja posameznikov in skupin z vidika rezultatov njihovih odločitev o rojstvu otrok. Zato teoretični okvir raziskovanja zapolnjujejo pojmi, kot so socialna vloga, vrednota in stališče, ki so elementi motivacijskega mehanizma obnašanja posameznikov in skupin. Pri tem izhajam iz ugotovitve, da je vsaka človekova aktivnost, tudi tista, ki poteka preko zavestnih odločitev, motivirana. Pravila, kriteriji in standardi, ki usmerjajo posameznika k doseganju določenih ciljev, nastajajo in se oblikujejo v interakciji posameznika z njegovim socialnim okoljem.

Pojem socialne vloge

Po splošni teoriji akcije (Parsons, 1951, 1969) vsakega akterja v interakciji s socialnim okoljem vodi sistem orientacij in pričakovanj. Pri interakciji dveh posameznikov se razvije sistem recipročnih pričakovanj (jaz vnaprej pričakujem, kaj bo storil drugi in drugi vnaprej pričakuje, kaj bom storil jaz), nanje pa se navezujejo pozitivne ali negativne sankcije, ki bistveno določajo obnašanje obeh oz. vseh, v interakcijo vključenih posameznikov. S sistemom obojestranskih pričakovanj je obnašanje posameznika vnaprej določeno; v tipičnih situacijah se obnaša na tipične načine, ki so določeni in predpisani. V tipični interakcijski situaciji z drugimi posamezniki nastopa kot igralec vloge. Za vlogo je značilno, da obsega le poseben vidik interakcije med posamezniki v situaciji, le določen diferenciran izsek aktivnosti, ki je normativno reguliran. Socialna vloga je tako "strukturno, normativno regulirano sodelovanje osebnosti v

konkretnem procesu vzajemnega družbenega medsebojnega delovanja z danim konkretnim partnerjem v vlogi" (Parsons, 1969: 46). Pojmu socialne vloge pa ustreza pojem socialnega statusa, s katerim je opisano, "kje je akter, za katerega gre, "lociran" v socialnem sistemu glede na druge akterje" (Parsons, 1951, citirano iz: Izbrani odlomki iz del T. Parsonsa (Godina, 1991: 199)) Socialna vloga tako obsega dejavni in dinamični vidik odnosa - način izvajanja neke socialne funkcije, socialni status pa statični vidik odnosa - določanje pričakovanj, pravic in dolžnosti.

Posameznik se z igranjem vloge nauči pravil, vzorcev obnašanja skupine, ki ji pripada. Učenje le tega ne poteka v smislu posnemanja vzora, imitacije obnašanja drugih, ampak v smislu ponotranjenja pričakovanj drugih - pomembnih drugih - v zvezi z njegovo vlogo. Posameznik se na ta način identificira s svojimi pomembnimi drugimi pri izvajanju vloge, razvije svoj Nad jaz ("generaliziranega drugega", "super ego").

Učenje vzorcev obnašanja poteka skozi posameznikovo celotno zivljenje, se posebno intenzivno in učinkovito pa v dobi otroštva in adolescence. V tem procesu socialnega učenja (socializaciji) imajo poseben pomen stevilo pomembnih drugih, usklajenost njihovih pričakovanj in ocen ter njihova moč avtoritete. Kadar so pričakovanja pomembnih drugih usklajena in avtoritativna, je veliko možnosti, da posameznik močno ponotranji pričakovanja in norme, ki mu jih predpisuje socialni status. V primeru, ko pa si ocene in pričakovanja drugih nasprotujejo, je njihovo ponotranjenje oteženo. V takih primerih posameznik lahko izbira med različnimi možnostmi, ali pa zavrne vse in izoblikuje "novega generaliziranega drugega, v imenu novih in sirsih skupin, ki so lahko realne ali pa imaginarne" (Gerth in Mills, 1954, povzeto po Cernigoj-Sadar, 1979: 5). Posameznik kot igralec socialnih vlog namreč le do neke stopnje ponotranji pričakovanja, norme in ocene drugih. Ima sposobnost razviti določeno distanco do pričakovanj

drugih oz. do vlog, ki jih igra. Sposoben je potrditi in ohraniti svojo enkratnost in individualnost ter jo predstaviti drugim (Ule, 1992: 366). Posameznik tako ni le izvajalec vlog, ampak tudi kreator vlog; kreira nove vloge, ko stare izgubijo zanj pomen in funkcionalnost.

V primerih, kadar so interakcijske situacije zelo stereotipno definirane, sankcije pa stroge, so možnosti za izbiro objekta identifikacije majhne. V družbi, v kateri so pričakovanja v zvezi z vlogami usklajena in izbire med alternativami majhne, je problem oblikovanja enotnosti jaza (do pojava le tega prihaja, kadar so predstave o sebi, ki jih ima posameznik in drugi o njem, usklajene) socialno rešen. Če pa je posameznik soočen z neusklajenimi pričakovanji drugih in ima na voljo večje stevilo alternativ, si sam na svoj način izoblikuje enotnost jaza. Interpersonalni pogoji, ki prispevajo bodisi k razvoju močnega, bodisi šibkega Nad jaza, so povezani s širšimi pogoji socialne strukture (Gerth in Mills, 1954, povzeto po Černigoj-Sadar, 1979: 6).

Da bi razumeli posameznikovo obnašanje, je potrebno poznati zgodovinsko nastale socialne strukture, v katerih je imel svojo vlogo in izoblikoval predstavo o sebi, kakor tudi posameznikovo individualno biografijo. Identiteta posameznika in motivacijski mehanizmi njegovega obnašanja in odločanja so namreč tesno povezani z vlogami, ki jih je (ze) imel v določeni situaciji, in institucijami⁵, v katerih je zasedal določen status. Sprejemanje in opuščanje socialnih vlog je odvisno od stevila in načina delovanja socialnih institucij, v katere je posameznik vključen, od njihove usklajenosti (oz. konfliktnosti) in od pomena, ki ga

5. Institucija je sestavljena iz množice vzajemno odvisnih obrazcev vlog ali njihovih komponent (Parsons 1951, V: Izbrani odlomki iz del T. Parsonsa (Godina, 1991: 208)).

imajo za posameznika (Gerth in Mills, 1954, povzeto po Cernigoj-Sadar, 1979: 8).

V sibko diferenciranih in zaprtih socialnih sistemih so pričakovanja v zvezi z vlogami na posameznih področjih življenja poenotena in točno določena, stevilo institucij je majhno, njihovo delovanje pa v glavnem usklajeno. V takšnih razmerah je kontrola nad izvajanjem socialne vloge osebna in prekrški strogo sankcionirani (npr., izključitev iz skupine), zato je obnašanje članov do skupine in do drugih skupin razmeroma predvidljivo in neproblematično. V močneje diferenciranih socialnih sistemih pa je stevilo institucij, v katere vstopa posameznik, večje. Zaradi različnih interesov, ki jih le te zasledujejo, je večja tudi verjetnost, da bodo medsebojno neusklajeno in celo konfliktno delovale. Z večjim številom institucij so povezani neosebni in številnejši izvori socialne kontrole ter sibke sankcije. Obnašanje posameznika je zato pogosto neusklajeno s pričakovanji in delovanjem globalnega družbenega sistema, kar vodi do večje variabilnosti vzorcev obnašanja. Posameznik ima v takšni situaciji večje možnosti za individualno, selektivno izbiro med različnimi vzorci obnašanja. Toda po drugi strani ima tudi večje probleme pri integraciji in identifikaciji z različnimi vlogami, ki vsebujejo nasprotujoča si pričakovanja (Beck, 1992, Hoffman-Novotny, 1987).

Kaksne možnosti bo imel posameznik pri izbiri med različnimi vlogami in njihovi sintezi, zavisi tako od njegovega položaja v družbeno ekonomskem sistemu in od usklajenosti delovanja njegovih posameznih delov. Za katere nove vloge se bo posameznik odločal, je odvisno tudi od stopnje njegove identifikacije s predhodnimi vlogami, ki so predstavljale dosednji referenčni okvir njegovega obnašanja.

Pojem vrednote

Za celovitejše razumevanje obnašanja posameznikov in skupin je k pojmu socialne vloge potrebno priključiti tudi pojem vrednote. Socialne interakcije namreč nikoli niso le "normativno" določene (tipizirane), ampak vključujejo tudi simbolni sistem pomenov (ekspresivne simbole, moralne in religiozne ideje in podobno). Socialni sistem, ki bi temeljil zgolj na sistemu vzajemnih pričakovanj (pravice in dolžnosti), ne obstoji, je nemogoč. Njegov obstoj in funkcioniranje nujno potrebujeta nek smoter, pomen, zasledovanje določenih ciljev (standardov). "Celo najelementarnejša komunikacija ni mogoča brez določene stopnje konformnosti do "konvencij" simbolnega sistema. Postavljeno nekoliko drugače - vzajemnost pričakovanj je orientirana v red simbolnih pomenov, ki ga akterji delijo. (...) Element skupno deljenega simbolnega sistema, ki služi kot kriterij ali standard za selekcijo med orientacijskimi alternativami, ki so odprte v situacijo, lahko imenujemo vrednota" (Parsons, 1951, citirano iz: Izbrani odlomki iz del T. Parsonsa (Godina, 1991: 188-189)).

Posameznikovo vključevanje v interakcije z drugimi je povezano z doseganjem gratifikacij (nagrada) ali z izogibanjem deprivacij (odtegotvanj). Družbo sestavlja množica posameznikov, ki vstopajo v interakcije zaradi težnje po zadovoljitvi najrazličnejših potreb. Izpolnjevanje vsaj minimuma potreb, ki ga je težko natančno opredeliti, gre pa gotovo najprej za tiste, ki so pogoj biološkega preživetja individuuma, je osnovni predpogoj obstoja in razvoja vsake družbe. Z zadovoljevanjem minimalnih potreb se zagotavlja ustrezna motivacija za izvajanje vlog. Načini zadovoljitve potreb so lahko zelo različni oz. preko različnih objektov. Katerega izmed možnih načinov bo izbral posameznik za izboljšanje svojega gratifikacijsko - deprivacijskega ravnotežja, je odvisno od njegovega presojanja, kaj so razpoložljivi objekti, kaj mu pomenijo, in urejene selekcije (evaluacije) alternativnih

objektov. Poleg tega motivacijsko orientacijskega vidika so pri vsaki akciji prisotne tudi vrednotne orientacije, ki se nanašajo na vsebino selektivnih standardov in ne le na pomen pričakovane zadovoljitve konkretnih potreb. Ti standardi predstavljajo napotke za izbiro takšnih načinov doseganja gratifikacije, ki so družbeno zazeleni. Motivacijska narava vrednot je tako v tem, da posamezniki v interakcijah enega z drugim ne zasledujejo zgolj "privatnih interesov", ampak pri tem tudi upoštevajo, kakšne posledice bo imelo njihovo ravnanje na funkcioniranje socialnih skupin in družbe kot celote. Čim višja in večja je konformnost do družbeno zazelenega, tem bolj so vrednote institucionalizirane. S tem ko so vrednote skupno deljene, pa predstavljajo tudi del družbene tradicije, kulture. Iz tega izhaja, da je doseganje gratifikacij socialno in kulturno vnaprej določeno (Parsons, 1951, V: Izbrani odlomki iz del T. Parsonsa (Godina, 1991)).

Osrednja funkcija kulturnega sistema je legitimiziranje in ohranjanje normativnega reda v družbenem sistemu (družbi); blokiranje sprememb oz. ohranjanje statusa quo (latentno vzdrževanje vzorca ali zakon inercije) (Parsons, 1951 V: Izbrani odlomki iz del T. Parsonsa (Godina, 1991)). Iz tega nadalje izhaja, da so možne le tiste spremembe v vzorcih obnašanja, ki potekajo po logiki kontinuitete z obstoječim kulturnim sistemom. Pri spreminjanju vzorcev obnašanja imajo tako spremembe v vrednotnih orientacijah ključno vlogo. Kako pa prihaja do njihovega spreminjanja?

S tem problemom se ukvarja teorija spreminjanja vrednot R. Ingleharta. Izhodišče te teorije predstavljata dve temeljni hipotezi (Inglehart, 1989: 92-96):

1. Hipoteza pomanjkanja; v posameznikovih prioritetah se zrcali njegovo socialno-ekonomsko okolje. Posameznik subjektivno najmočneje vrednoti tiste stvari, ki so v njegovem okolju relativno redke;

2. Hipoteza socializacije: v vrednotnih prioritetah posameznika se neposredno ne zrcali njegovo socialno-ekonomsko okolje, ampak razmere, v katerih je posameznik odrasčal.

Hipoteza pomanjkanja sloni na hierarhični ureditvi potreb. Inglehart povezuje vrednote s potrebami; seznam postavk, s katerim meri vrednotne prioritete, namreč bazira na konceptu hierarhije potreb⁶. Pri tem izhaja iz spoznanja, da so nepotesene fiziološke potrebe pomembnejše kot pa socialne, intelektualne in estetske težnje. Zaveda se, da je slika hierarhije človeških potreb manj jasna, ko so za preživetje pomembne potrebe potesene. Nevprašljiva pa se mu zdi delitev potreb na eni strani na "materialne" potrebe, ki vključujejo fiziološke potrebe in potrebe po varnosti oz. zaščiti in na drugi strani na nefiziološke potrebe, npr. po posedovanju nadeksistenčnih stvari, samoaktualizaciji in estetskih doživetjih.

Pomemben vir hipoteze pomanjkanja so tudi posebne izkušnje razvitih industrijskih držav. Za te države je značilno, da večina njihovega prebivalstva ni trpela zaradi lakote in gospodarske negotovosti že od zgodnejših faz industrijskega razvoja naprej. Zato so se pri njih že kmalu začele razvijati aspiracije po pripadnosti, prestižu, zadovoljitvi intelektualnih in estetskih potreb. Na podlagi tega je mogoče, kot trdi Inglehart, postaviti pravilo, da daljše obdobje visoke gospodarske blaginje spodbuja postmaterialistične vrednote, medtem ko imajo slabe gospodarske razmere nasproten učinek in spodbujajo materialistične vrednote.

Toda med gospodarsko situacijo in razširitvijo post-

6. Kljub temu, da tega ne omenja, je očitno, da je Ingleharta pri razlagi hierarhije potreb inspirirala Maslow-ova hierarhija potreb (1954).

materialističnih vrednot ni enostavne zveze. Kot pravi Inglehart: "vrednote reflektirajo subjektivna občutja varnosti ne pa objektivne gospodarske situacije" (Inglehart, 1989: 93). Ljudje, ki živijo v blaginji, se imajo pogosto za premožne. Toda njihovo občutje blaginje je odvisno tako od kulturne tradicije, kakor tudi od razvitosti institucij države, v kateri so odrasli. Zato se procesa spreminjanja vrednot ne da razložiti samo s hipotezo pomanjkanja. Potrebno ga je interpretirati skupaj s socializacijsko hipotezo.

Pri postavitvi socializacijske hipoteze se Inglehart opira na ugotovitve s področja psihologije in sicer, da je osebna struktura posameznika, ko doseže dobo odraslosti, že v veliki meri izoblikovana. V posameznih primerih se sicer lahko tudi kasneje v življenju pokažejo pomembne spremembe v človekovem obnašanju, saj se človekov razvoj nikoli popolnoma ne umiri. Toda statistična verjetnost, da se osebnost radikalneje spremeni v odrasli dobi, je veliko manjša. Razvoj osebnosti v otrostvu in mladosti se namreč odvija veliko hitreje kot kasneje v življenju. To pa implicira tezo, da se niti vrednote posameznika niti vrednote določene družbe ne spremenijo čez noč.

Iz povezave hipoteze pomanjkanja in socializacijske hipoteze sledi naslednja predpostavka o spreminjanju vrednot: temeljne spremembe na področju vrednot se dogajajo večinoma postopoma, skoraj neopazno, na način zamenjave starejših generacij z mlajšimi. V zvezi s tem je mogoče pričakovati, da bo prislo po nekem obdobju naraščanja gospodarske in fizične varnosti do bistvenih razlik v vrednotnih prioritetah med starejšo in mlajšo generacijo, in to zato, ker je slednja v obdobju formiranja osebnosti živel v različnih razmerah.

Obe hipotezi skupaj tudi implicirata, da prihajajo v procesu spreminjanja vrednot do izraza tako periodni učinki (zaradi

kratkotrajnejših nihanj v socialno-ekonomskem okolju) kakor tudi generacijski učinki (zaradi sprememb v pogojih življenja v obdobju socializacije vsake naslednje generacije).

Z ozirom na empirično gradivo, ki ga analiziram v tej studiji, je poleg pojma vrednote potrebno opredeliti tudi pojem stališča. Pojem vrednote in pojem stališča sta precej sorodna pojma, zaradi česar ju vedno ni mogoče ostro razmejiti. Vrednote se od stališč razlikujejo predvsem po tem, da so splošnejše in so lahko izvor mnogim stališčem (Ule, 1992: 97). Ali se drugače povedano; skup vsebinsko podobnih stališč tvori vrednoto, več vrednot pa vrednotno orientacijo (Cernigoj-Sadar, 1979: 18). Socialna psihologija je ugotovila, da stališča pomembno vplivajo na obnašanje ljudi. "Nobena druga osebnostna lastnost ni tako pod vplivom socialnih dejavnikov in nobena druga lastnost ne vpliva tako močno na politična, kulturna dogajanja med ljudmi kot prav stališča" (Ule, 1992: 93).

Opredelitev rodnostnega obnašanja in model dejavnikov, ki ga pogojujejo

Na podlagi zgoraj razdelanih pojmov lahko opredelim rodnostno obnašanje posameznika kot rezultat niza odločitev za ali proti rojstvu določenega števila otrok (in kot del tega procesa tudi želje), ki je v tesni zvezi z določenimi strategijami uravnavanja rodnosti. Kako in kolikokrat se bo posameznik odločal za/proti rojstvu otroka, je odvisno od stopnje njegove vsakokratne identifikacije s starševsko vlogo. Poleg tega so te odločitve odvisne tudi od pomena, ki ga posameznik pripisuje otroku.

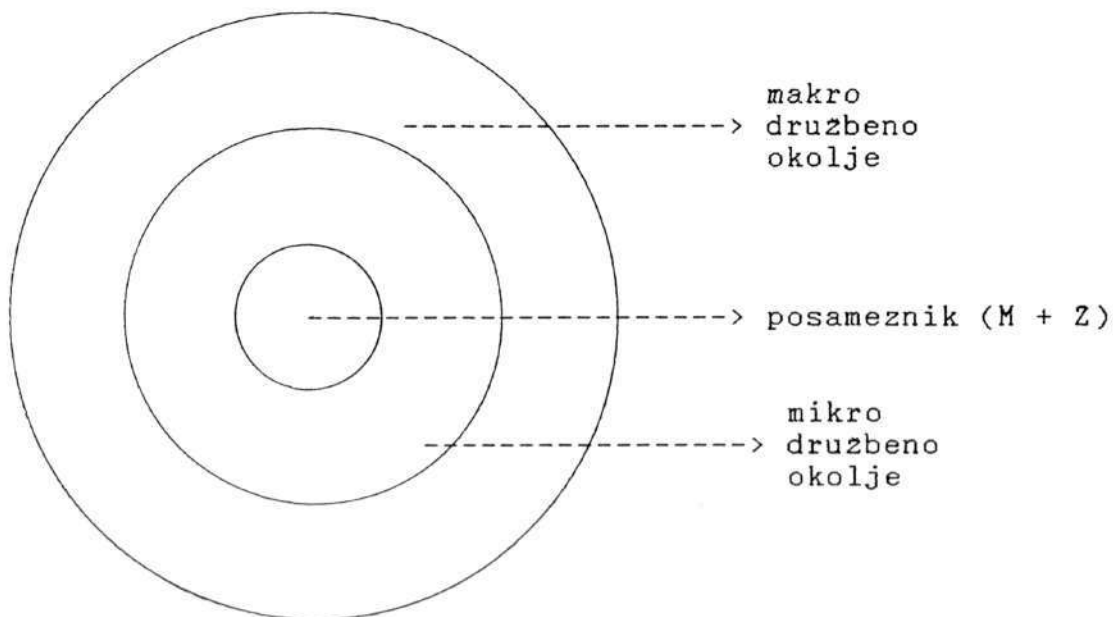
Kakšna bosta identifikacija in vsakokratna pripravljenost igranja starševske vloge in kakšen pomen bo imel otrok za posameznika, je

poleg individualnih izkušenj v zvezi z otroki (svojimi ali tujimi) najprej odvisno od števila in raznolikosti družbenih skupin, ki jim posameznik pripada. Pri tem so se posebno odločilna pričakovanja in vrednote pomembnih drugih (proces socializacije).

Odločitev za določeno število otrok in pomen otroka pa sta nadalje odvisna tudi od značilnosti širšega družbenega okolja, od njegove strukture in kulture. Makro družbeni dejavniki, kot so kulturni sistem, ekonomski procesi, institucionalni in politični sistem, stratifikacijska in statusna organiziranost družbe, oblikujejo in spreminjajo pogoje za povezovanja ali razhajanja različnih področij človekovega življenja (npr. sfere produkcije s sfero reprodukcije), ki vplivajo na usklajenost ali konfliktnost med vlogami. Poleg tega ti dejavniki tudi določajo, kakšen položaj bo imel posameznik na družbeni hierarhični lestvici in kakšen bo njegov dostop do redkih in visoko cenjenih dobrin. S slednjim je precej verjetno povezano njegovo občutje blaginje in varnosti. Proces, ki potekajo v okviru teh dejavnikov, imajo lahko bodisi značaj periodnega učinka, bodisi značaj daljnosežnejšega (medgeneracijskega) učinkovanja na rodnostno obnašanje posameznikov.

Model dejavnikov rodnostnega obnašanja je mogoče shematično prikazati v obliki koncentričnih krogov:

Slika 1: Model dejavnikov rodnostnega obnašanja

V modelu so vse ravni prav tako pa tudi vsi elementi znotraj vsake od njih enakovredno zastopani. Rodnostno obnašanje posameznika pogojuje tako širše (socialni, politični, ekonomski, kulturni procesi) kot ozje družbeno okolje (neposredne interakcije posameznika z referenčnimi skupinami) kakor tudi njegova psihična struktura in motivacijski mehanizmi osebnosti (vloge, vrednote, stališča). Med posameznimi nivoji in elementi tega modela ni trdne hierarhije; vsak izmed njih je v tesni interakciji z vsemi ostalimi, s čimer tvori nepogrešljiv del medseboj povezanega sistema. Kljub opredelitvi vseh nivojev in elementov modela kot enakovrednih pa bodo v analizah, ki sledijo, z ozirom na razpoložljive podatke nekateri nivoji in elementi močneje izpostavljeni kot drugi.

3.3. NEKATERE RAZLAGE O VZROKIH UPADANJA RODNOSTI POD RAVEN ENOSTAVNE REPRODUKCIJE V ZAHODNI IN VZHODNI EVROPI

Zadrzevanje rodnoti pod nivojem enostavne reprodukcije je po mnenju nekaterih raziskovalcev demografskih procesov nov pojav v zgodovini človeštva: "Se nikoli prej v zapisani zgodovini - niti med Veliko depresijo niti v osemnajstem in devetnajstem stoletju in niti v antičnih časih - ni bila rodnot tako nizka za cele družbe kot to velja za današnji industrijski svet. In nikoli ni bila tako nizka skozi milijone let človeške zgodovine" (Davis, 1986: 45). Ob tem se seveda zastavljajo vprašanja: zakaj se je rodnot spustila na tako nizko raven; ali ima ta nov demografski proces kakrsnekoli stične točke z upadanjem rodnoti med demografskim prehodom; kateri so tisti razlogi, zaradi katerih vztraja rodnot na tako nizkih nivojih in kateri dejavniki igrajo pri tem odločilno vlogo.

K. Davis (1986) vidi razloge, zaradi katerih se je v industrijskih družbah rodnot spustila pod raven enostavne reprodukcije, v nemogočem soobstoju vedno večjega obsega potrošnje in rasti človeške populacije. Na planetu z omejenimi viri, kot je Zemlja, namreč noben od njiju ne more neomejeno naraščati. Če bi vsi prebivalci na Zemlji trosili enako količino energije na posameznika, kot to počnejo prebivalci industrijsko najbolj razvitih držav, bi bila svetovna potrošnja energije danes 5.6-krat večja od dejanske. Ob predpostavki, da bi se svetovna potrošnja energije priblizala nivoju razvitih držav ob nespremenjeni stopnji rasti svetovnega prebivalstva, pa bi se ta povečala kar za 12-krat. Naravno okolje taksnih obremenitev, ne glede na nekatere možnosti optimizacije obstoječih in odkrivanja novih virov energije, zagotovo ne bi vzdržalo. V taksnih razmerah je po mnenju K.Davisa rodnot na ravni pod nivojem enostavne reprodukcije v industrijskih družbah prej srečno naključje kot pa

nesreča. Ljudje se, kot pravi K. Davis, teze odpovedo dobrinam in storitvam, ki jim jih ponuja visoko razvita tehnologija, kot pa otrokom. Vendar ne zato, ker bi se popolnoma in nenehno zavedali posledic, ki jih prinaša prenaseljenost, temveč zaradi čisto osebnih razlogov in motivov. Za razumevanje ekstremno nizkega nivoja rodnosti je tako po njegovem mnenju potrebno raziskati posebne značilnosti industrijskih družb, ki prispevajo k zmanjšanemu entuziazmu ljudi za rojevanje otrok.

Med dejavnike, ki so bistveno prispevali k upadu rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije, K. Davis uvršča predvsem odlaganje porok, izvenzakonska rojstva, razveze in zaposlenost zensk. Vendar pa ti trendi sami po sebi niso temeljni razlog za to, da se je rodnost spustila in obstala na tako nizkem nivoju, temveč so ti le rezultat protislovij in napetosti, ki obstajajo med družino na eni strani in industrijsko ekonomijo na drugi strani. Temeljni princip funkcioniranja industrijske družbe je nagrajevanje ljudi po njihovih dosežkih in ne po njihovi družinski in socialni pripadnosti. Ta princip je generator konkurence in mobilnosti. Delovanje družine kot institucije pa temelji na popolnoma drugačnih principih; na pripisanih statusih, na solidarnosti in pripadnosti, ki se vzdržujejo preko močne normativne kontrole. V pogojih industrijske družbe je družina izgubila dober del svojih funkcij, se naprej pa ji je ostala funkcija reprodukcije prebivalstva. Do nedavnega je to svoje poslanstvo dokaj uspešno opravljala, saj je prebivalstvo v državah z intenzivnim industrijskim razvojem narasčalo. Toda napredovanje modernosti, ki se manifestira v kršenju družinskih norm in razraščanju antidružinskih stališč, je po mnenju K. Davisa tako demoraliziralo družino, da tudi te funkcije ne more več v celoti izpolnjevati.

Davisova razlaga vzrokov upadanja in zadrževanja rodnosti pod nivojem enostavne reprodukcije pa je nekoliko preozka, saj v svojem modelu kot edino neodvisno spremenljivko upošteva

tehnološki in ekonomski razvoj in to v smislu enosmernega linearnega učinkovanja na družino⁷. Kot so pokazale zgodovinske studije o dejavnikih upadanja rodnosti med demografskim prehodom (EFP), pa strukturalne družbene spremembe niso imele odločilnega pomena. V družbah s podobnimi strukturalnimi značilnostmi se je rodnost gibala na zelo različnih nivojih. In kot je opozoril tudi Caldwell (1982), za izpeljavo demografske tranzicije v Evropi ni bila dovolj le ekonomska nuklearizacija družine (sprememba v načinu produkcije), ampak tudi emocionalna nuklearizacija družine, pri kateri so imeli nezanemarljivo vlogo politični dejavniki ter razširjanje in prevzemanja ideologije individualizma zahodne evropske družbe. Koliko velja to tudi za današnje spremembe v nivoju rodnosti?

Na to vprašanje odgovarja R. Lesthaeghe (1983), ko analizira vzroke upadanja rodnosti v zahodni Evropi v šestdesetih in sedemdesetih letih tega stoletja s precej širših teoretičnih izhodišč in upošteva tako ekonomske, kot tudi politične in ideoloske spremembe. Po njegovem mnenju bi rodnost se dandanes ostala v domeni sakralne, ne pa individualne izbire kljub velikim tehnološkim in ekonomskim spremembam, če ni bi prislo tudi do uveljavitve širših sekularizacijskih tendenc, ki so jih inspirirale humanistična filozofija in ideje materialistov⁸. "Principi individualne svobodne izbire so dominirali socialnim, ekonomskim in političnim transformacijam, ki so se zgodile v zadnjih dveh stoletjih in ki verjetno predstavljajo eno od najpomembnejših zgodovinskih zapuščin zahoda" (Lesthaeghe, 1983:

7. Na osnovi tega tudi predpostavlja, da je resitev problema prenaseljenosti sveta v industrializaciji vseh njegovih delov. Glede na že nekatere neuspešne poskuse v tej smeri pa lahko dvomimo v uspeh takšnih naporov.

8. Podobna stališča zastopa tudi J. Simons (1982), ki upadanje rodnosti med demografskim prehodom interpretira kot zamenjavo sakralnega s profanim vrednotenjem zivljenja.

413). Z ekonomskimi, političnimi in kulturnimi spremembami med leti 1870 in 1910 se je, kot meni R. Lesthaeghe, ustvarilo ozadje, z vidika katerega je potrebno ocenjevati ne le demografsko tranzicijo v prejšnjem stoletju, ampak tudi današnje spremembe v sferi družine in z njo povezanimi spremembami v rodnosti. Hiter upad rodnosti med poročenimi v šestdesetih in sedemdesetih letih na zahodu po njegovem prepričanju namreč ni samo produkt relativnega zniževanja dohodka mlajše generacije napram prejšnjim, kot je to predpostavil Easterlin (1978), ali posledica sprememb v parametrih potrebe po otroku (naraščajoči oportunitetni stroški), ampak tudi indikator avtonomnega napredovanja individualistične orientacije zahodnega vrednotnega sistema. Manifestacija napredka individualizma v tem obdobju je bilo priznanje različnih načinov življenja ljudi; prostovoljno odpovedovanje otrokom, bivanje v samskih gospodinjstvih ter izvenzakonskih skupnostih, razvezljivost zakonske zveze in podobno.

Proces napredovanja "sekularnega individualizma" pa ni potekal v nekem praznem prostoru, ampak je bil pomembno povezan z dogajanjem v sferi ekonomije. Priznanje različnih načinov življenja ljudi v šestdesetih letih sovпада s takratnimi spremembami v preferencah ljudi. Kot je prepričan R. Lesthaeghe, je imel pri njihovem uveljavljanju pomembno spodbujevalno vlogo ekonomski napredek v smislu generiranja številnih emancipacijskih gibanj, ki povečujejo družbeno toleranco. Po njegovem mnenju je ekonomski razvoj odigral takšno vlogo že pri poteku demografske tranzicije v Evropi v prejšnjem stoletju. Ta se je začela v drugi polovici obdobja hitrega ekonomskega razvoja (1860-1910). V prvi polovici tega obdobja se je dohodek podvojil, v drugi, po letu 1880, pa se je začelo upadanje rodnosti, ki se je v obdobju ekonomske recesije stabiliziralo na različnih nivojih. Za podoben vrstni red dogodkov - zaostajanje rodnosti za ekonomskimi spremembami - je slo tudi v obdobju naglega ekonomskega razvoja po drugi svetovni vojni. V prvem obdobju se je dohodek potrojil, rodnost

poročenih pa je začela od leta 1963 naprej upadati.

Razlog zaostajanja, zamika rodnosti in drugih družinskih spremenljivk za spremenjenimi ekonomskimi razmerami leži po mnenju R. Lastheaghea v zakonitostih socializacijskega procesa⁹. Generacija, ki je pričala socialno-ekonomskim spremembam, se obnaša se vedno po ustaljenih vzorcih obnašanja, naučenih v mladosti. Spremenjene aspiracije ter občutje ekonomske in socialne varnosti, ki jih je spodbudila naraščajoča blaginja v preteklem obdobju, se pojavijo šele pri naslednji generaciji. Rezultat teh sprememb ni le uveljavitev novih vzorcev obnašanja, ampak soobstoj, pluralnost različnih načinov življenja, k čemur mnogo prispeva zatečena tradicija. Zato je R. Lastheaghe prepričan, da imajo kulturne značilnosti družbe tudi se v današnjem času izredno velik oz. dalnosežnejši pomen za razvoj rodnosti, kot pa ekonomski procesi, katerih pomena seveda ne gre zanemarjati¹⁰.

Ustrezen razlagalen model sedanjih trendov padanja in zadrževanja rodnosti pod nivojem enostavne reprodukcije mora po mnenju S.H.Prestona (1987) poleg sprememb v načinu življenja ljudi vključevati tudi spremembe v družbeni konstrukciji starševstva. Rojevanje otrok in njihova vzreja je v vseh družbah pomembno družbeno dejanje; otroci naj bi postali koristni člani družbe, pri čemer imajo posebno vlogo starši. Rezultat razvoja družbenih vrednot v zadnjih tristo letih na zahodu, ki se nanašajo na rojevanje in vzrejo otrok, je doktrina "odgovornega starševstva". Po tej doktrini so starši direktno odgovorni za vzrejo svojih otrok, ne pa morebiti kdo drug, npr. člani razširjene družine. S

9. Ni mi znano, koliko je bil R. Lastheaghe seznanjen z delom R. Ingleharta in obratno. Očitno pa je, da sta si njuni razlagi o spreminjanju obnašanja ljudi zelo podobni, zaradi česar se povečuje verjetnost njunih predpostavk.

10. Podobna stališča zastopa tudi J. Cleland (1985) na osnovi WFS (povzeto po Preston, 1986:187).

to odgovornostjo so povezane tudi zahteve po izpolnjevanju eksistenčnih pogojev pred vstopom v zakonsko zvezo in rojstvom prvega otroka (s temi zahtevami je povezan t.i. Evropski vzorec poročnosti). Drugače kot v mnogih drugih kulturah, se je od staršev v zahodno evropskem prostoru tudi pričakovalo, da je skrb posameznika za otroke pred skrbjo za lastne starše in druge sorodnike¹¹.

Z razvojem moderne ekonomije in demokratičnih družbenih procesov se je doktrina odgovornega starševstva se izpopolnila v smislu močnejšega poudarjanja kvalitete oz. dobre izobrazbe otrok¹². K uveljavitvi teh kriterijev je precej prispevala zakonodaja, s tem da je starše prisilila v dejanja, ki jih morda drugače ne bi bili pripravljene storiti (npr. posiljanje otrok v solo). Pod vplivom modificirane vrednote odgovornega starševstva in njenih pravnih korelatov pa so naraščali stroški otrok. Resitev iz visokih zahtev, ki so jih narekovale te vrednote, so starši našli v zmanjševanju števila otrok. Toda dolgotrajni ekonomski razvoj ni vplival le na zamenjavo kvantitete z večjo kvaliteto znotraj vrednote odgovornega starševstva, ampak tudi na naraščajoče zavračanja izpolnjevanja te vloge nasploh. Naraščanje družbeno konstruiranih "stroškov" otrok in oportunitetnih stroškov izpolnjevanja zahtev odgovornega starševstva (v kombinaciji s kompetitivnimi vrednotami v sferi produkcije) je tako ustvarilo stoletje skoraj neprekinjenega upadanja rodnosti.

11. Po prepričanju J.Quortrupa (1992) je ravno ta "intimizacija" družine sprožila proces, ki je pripeljal do razkroja solidarnostnih vezi med generacijami, značilnih za stari red. S tem je prislo do drastičnega znižanja motiviranosti za rojstvo večjega števila otrok. K zmanjšanju motiviranost za večje število otrok je po Qourtrupovem prepričanju veliko prispevala tudi vpeljava pokojninskega zavarovanja, ki bazira na prihrankih, ustvarjenih v teku življenja.

12. V novejšem času se je tej doktrini priključila tudi zahteva, da naj bi bilo rojstvo vsakega otroka načrtovano in s tem zazeleno.

Velik pomen pri uveljavljanju in dopolnjevanju vrednote odgovornega starševstva S.H. Preston pripisuje tudi medijem. Preko njih se prenašajo informacije pa tudi spremenjene vrednote v modernih industrijskih družbah veliko hitreje, kot je to veljalo za družbe v preteklosti. Moderni mediji posredujejo predstave, podobe novih vzorcev obnašanja in nudijo obsežen prostor tistim, ki so odgovorni za predpisovanje in interpretacijo pravil družbenega obnašanja. S tem sta se zelo oslabila vpliv in moč tradicionalnih oblikovalcev in posredovalcev norm in vrednot, kot je npr. cerkev.

Poleg tega, da so se zvišali kriteriji ravnanja staršev do otrok, je po mnenju H.B.Presserjeve (1987) pri pojasnjevanju vzrokov upadanja rodnosti v današnjih industrijsko razvitih družbah potrebno upoštevati tudi spremenjen družbeni kontekst vzreje otrok ter socialne, ekonomske in tehnološke pogoje, ki zenske spodbujajo k odlaganju rojstev prvih otrok v zrelejša leta. Njena teza je, da je potrebno iskati vzroke prenizke rodnosti v industrijskih družbah v neustrezni urejenosti otroškega varstva. Slabo, nezanesljivo, neprilagodljivo in predrago (nesubvencionirano) otroško varstvo je po mnenju H.B.Presser eden glavnih problemov teh družb. Se posebej problematično je varstvo otrok, mlajših od treh let, ki ga starši največkrat rešujejo z delom v različnih turnusih in aktiviranjem pomoči bližnje okolice (starih mam, sesedov). Slabe izkušnje, ki jih imajo starši z varstvom prvega otroka, lahko negativno vplivajo na nadaljnjo odločanje o večjem številu otrok.

O tem, kaksne učinke imajo lahko ukrepi izboljšanja sistema otroškega varstva (npr., razne subvencije) na spremembe v nivoju rodnosti, obstajajo različna mnenja. Nekateri menijo, da ukrepi te vrste na daljši rok upadanje rodnosti samo se okrepijo, saj spodbujajo še večjo zaposlovanje žensk. Tudi H.B. Presserjeva je

prepričana, da so takšni ukrepi res lahko antinatalistični, ko zaposlenost zensk se ni visoka. V primeru, ko pa ti ukrepi zmanjšujejo bremena varstva otrok staršev (mater), ki so že zaposleni in nameravajo to ostati tudi vnaprej, pa imajo pronatalistične učinke. To velja se posebno v družbah z visoko zaposlenostjo zensk.

Drug dejavnik nizke rodnosti, o katerem govori H.B.Presser (in ki ga omenjajo tudi nekateri drugi avtorji (Urdze in Rerrich, 1981, Tivers, 1985, Hoem, 1988)), pa je neenakopravnost med spoloma tako doma v gospodinjstvu kot na delovnem mestu. Ti avtorji ugotavljajo, da se moški na splošno slabo odzivajo na povečano participacijo zensk v sferi produkcije, saj je, kot kažejo številne raziskave, njihova udeležba pri gospodinjstvih opravilih in negi otrok se vedno precej manjša od udeležbe zensk. Napetosti in konflikti, ki pri tem nastajajo, so pomembno povezani z naraščanjem razvez in deležem enoroditeljskih družin. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali je nesorazmerno porazdeljene obremenitve, ki izhajajo iz tradicionalne delitve dela med spoloma, mogoče razrešiti le z "industrializacijo gospodinjstvskega dela" (kupovanjem gospodinjstvske storitve, ki so jih tradicionalno opravljale zenske). Po mnenju H. B. Presserjeve bo v bližnji prihodnosti ravno spremenjeno obnašanje moških v družini eden najzanimivejših virov razlik v rodnosti.

H.B. Presser svoje razmišljanje sklone z mislijo, da morajo industrijske družbe, če se želijo izogniti depopulaciji in problemom, ki iz nje izvirajo, izboljšati pogoje varstva otrok, spremeniti odnos delovnega okolja do izpolnjevanja starševske vloge in zmanjšati obremenjenost zaposlenih zensk, kajti v omejevanju zaposlovanja zensk z vidika spreminjanja rodnosti ne vidi večjih perspektiv.

Pri ugotavljanju vzrokov znižanja rodnosti pod raven enostavne

reprodukcije pa ne gre zanemariti razmer, ki so pripeljale do nastopa tega pojava v vzhodni Evropi v šestdesetih letih (op. M. C. I.; to je prej kot v zahodni Evropi). Kot pravi L.Cseh-Szombaty (1990), so spremembe v odnosih moči, nov način distribucije dobrin in intenzivna družbena in prostorska mobilnost po zmagi socialistične revolucije po drugi svetovni vojni v vzhodnoevropskih državah povzročile radikalne spremembe v družini. Z odpravo privatne lastnine produkcijskih sredstev in s koncentracijo produkcije in storitev v velikih industrijskih kompleksih se je večini populacije močno spremenil družbeni status. Ljudje, ki so se prej preživljali z delom na svoji zemlji ali obrtnih delavnicah, so postali mezdni delavci, družina kot institucija pa je zelo hitro izgubila svojo produkcijsko funkcijo. Poleg intenzivne industrializacije in urbanizacije je k spremembam v družini mnogo prispevalo tudi naraščajoče zaposlovanje žensk, tako mladih kot srednjih let, tako neporočenih kot poročenih, ki so ga spodbudile ekonomske potrebe, ne pa emancipacijske težnje.

Te nove razmere so vplivale na spremembe v odnosih med zakonskima partnerjema; postali so časovno bolj omejeni in razčlenjeni. Otroci, ki so prej veljali za nadaljevalce družinskega izročila in dediščine ter pomemben vir delovne sile v gospodinjstvu, so z zatonom takšnega pomena postali vse večje breme za družinski proračun. Oboje je prispevalo k naraščanju napetosti in konfliktov, s čimer je začela družina izgublјati svoj pomen zatočišča pred zunanjim svetom. Država je s svojo ideologijo, nenaklonjeno družini, vse to se spodbujala, saj je v tradicionalni družini videla ostanek starega rezima, ki je sposoben reproducirati stare vrednote in s tem ogroziti njen obstoj.

Politično-socialne in ekonomske spremembe so, kot ocenjuje L. Cseh-Szombaty, močno vplivale na drastično upadanje rodnosti in razpad zakonske zveze v vzhodni Evropi, vendar pa ne že v začetku

50. let. Pri odzivanju družine na spremenjene družbene razmere je namreč prislo do zamika (podobno kot to za zahodno Evropo ugotavlja R. Lesthaeghe), katerega dolžina je bila od države do države različna. Za večino vzhodnoevropskih držav je postala nizka rodnost problematična sele v šestdesetih letih, ko se je spustila pod raven enostavne reprodukcije. Glede na dejstvo, da je rojstvo vsakega nadaljnega otroka močno ogrozilo finančno ravnovesje družine, bivajoče na robu eksistenčnega minimuma, bi bilo za pričakovati, da se bo to zgodilo že prej. Toda navkljub vsem negativnostim, s katerimi se je soočila družina in vsak od njenih članov posebej, so se mladi pari pri formiranju družine in odločitvah o številu otrok še kar nekaj časa ravnali po tradicionalnih vrednotah in normah (pri tem pa seveda ne gre zanemariti vloge, ki jo je imela pri zadovoljevanju vsakodnevnih potreb v tistem času pomoč sorodnikov in prijateljev).

Tudi zamik v odzivanju rodnosti in drugih družinskih spremenljivk za socialnimi, ekonomskimi in političnimi spremembami v vzhodni Evropi zahteva po mnenju L. Cseh-Szombatya nadaljna teoretična pojasnila. Poleg upoštevanja materialnih pogojev življenja ljudi in distribucije politične moči je po njegovem mnenju potrebno upoštevati tudi vpliv kulturne sfere s svojo specifično dinamiko razvoja. Upravičenost te zahteve (nezavedanja pomena motivacijskih mehanizmov obnašanja) v nekem smislu potrjuje tudi vpeljava pozitivnih populacijskih ukrepov v sedemdesetih in osemdesetih letih v nekaterih vzhodnoevropskih državah, ki niso doživele večjega uspeha (Boh, 1990).

Iz dosedaj povedanega je mogoče povzeti, da je upadanje in zadrževanje rodnosti pod ravni enostavne reprodukcije povezano s številnimi dejavniki, ki se po značaju vplivanja med seboj lahko precej razlikujejo. Med njimi so dejavniki, katerih vpliv se vleče že iz preteklosti in se do danes se ni izčrpal (npr. napredovanje vrednote individualizma v smislu večje orien-

tiranosti posameznika nase), kakor tudi dejavniki, katerih vpliv ima značaj cikličnega nihanja (npr. ekonomski procesi), ali kratkotrajnejše, enkratne epizode (npr. problemi v zvezi z varovanjem otrok). Iz tega pa tudi izhaja, da zaradi različne intenzitete vpliva številnih dejavnikov ni mogoč en sam enoznačen, generalen odgovor o vzrokih upadanja. V različnih okoljih in casih gre namreč za specifičen splet in zaporedje delovanja socialnih, ekonomskih, političnih, kulturnih in ideoloških dejavnikov.

4. ANALIZA RODNOSTI V SLOVENIJI NA MAKRO NIVOJU

Po mnenju D.Vogelnika (1965) je Slovenija prešla demografski prehod v šestdesetih letih. Od začetka stoletja, ko se je pri nas začel ta prehod, pa do njegovega zaključka se je raven rodnosti močno znižala. V obdobju med leti 1901-1910 je imel koeficient natalitete se vrednost 34.0, v obdobju med leti 1961-1970 pa le se 17.6 (Sircelj 1991:141). Trend upadanja rodnosti se je nadaljeval tudi se po tem obdobju in leta 1980 se je rodnost spustila celo pod nivo enostavne reprodukcije (leta 1980 je bil koeficient natalitete samo se 15.7¹³ oz., povprečno število živorojenih otrok na eno žensko je znašal 2.02; leta 1992 pa je bila njegova vrednost le se 1.34). S takšnim razvojem rodnosti se je Slovenija pridružila veliki večine evropskih držav (in drugih neevropskih razvitih držav), v katerih se je rodnost že v šestdesetih in sedemdesetih letih spustila pod raven enostavne reprodukcije. Izjema so ostale le Poljska, Irska in Albanija.

4.1. HIPOTEZA IN IZBOR SPREMENLJIVK

Zakaj se je tudi v Sloveniji rodnost spustila pod raven enostavne reprodukcije? Na osnovi prej predstavljenih rezultatov analiz upadanja rodnosti v zahodni in vzhodni Evropi postavljam za Slovenijo naslednjo hipotezo:

Naglo upadanje števila rojstev v Sloveniji po letu 1980 je bilo

13. Vir: (1992) Statistični letopis Slovenije 1992. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Letnik XXXI. Tabela 4-8. str. 63-64.

močnejše povezano s spremenjenim pomenom družine (naraščanjem števila izvenzakonskih zvez in razvez) in spremenjeno vlogo ženske (podaljsevanjem izobraževanja in naraščanjem zaposlovanja), kot pa z realnim poslabšanjem materialnih življenjskih razmer prebivalstva (upadanjem realnih dohodkov in upadanjem obsega stanovanjske gradnje), t.j. z "ekonomsko krizo" v osemdesetih letih. Tudi nekatere spremembe, ki imajo značaj periodnih učinkov (migracije), so bile v primerjavi s poslabšanimi materialnimi življenjskimi razmerami močnejše povezane z upadanjem rodnosti.

Pri ugotavljanju povezanosti med gibanjem rodnosti oz. njenim upadanjem pod nivo enostavne reprodukcije in sedanjimi družbenimi procesi v Sloveniji sem se oprla na nekatere kazalce, za katere so na voljo letne serije podatkov za obdobje od leta 1965 do 1990. Za izbor statističnih podatkov v tem časovnem intervalu sem se odločila iz dveh razlogov: 1. ker se je v šestdesetih letih pri nas dovršil demografski prehod (Vogelnik, 1965) in se je začelo novo obdobje v razvoju rodnosti in 2. ker je prislo leta 1965 do gospodarske reforme, s katero so bila v dobršni meri povezana družbena dogajanja pri nas tja do konca osemdesetih let.

Ključna spremenljivka te analize je totalna mera rodnosti oz. povprečno število živorojenih otrok na eno žensko. Pri tem kazalcu rodnosti sta izločena vpliva spolne in tudi starostne strukture prebivalstva, zaradi česar je ustrezno merilo za analizo rodnosti po koledarskih letih oz. za prečno analizo rodnosti, kot temu pravijo demografi (Sircelj, 1991).

Za popisovanje družbenih procesov pa sem v analizo vključila naslednje spremenljivke:

- delež izvenzakonskih rojstev, ki naj bi bil dokaj dober kazalec izvenzakonske skupnosti oz. spremenjenega pomena družine;

- stevilo razvez na 100 porok kot kazalec spremenjenega pomena zakonske zveze oz. spremenjenega pomena družine¹⁴;
- delež zensk v skupnem številu zaposlenih kot kazalec spreminjanja družbene vloge in aktivnosti zensk;
- delež studentk med vsemi študenti, ki predstavlja kazalec spreminjanja družbene vloge in aktivnosti zensk;
- migracijski saldo kot kazalec spremembe obsega potencialnih staršev v celotnem prebivalstvu;
- indeks realnih osebnih dohodkov¹⁵, ki predstavlja kazalec spremembe ravni materialne blaginje prebivalstva;
- stevilo dograjenih stanovanj v posameznem letu tako v družbenem kot zasebnem sektorju kot kazalec razpoložljivih možnosti reševanja stanovanjskega problema.

Poleg omenjenih spremenljivk, s katerimi testiram zgoraj postavljeno hipotezo, vključujem v analizo kot dodaten vir informacij se naslednje spremenljivke:

- starost matere ob rojstvu prvega otroka kot kazalec odlaganja rojevanja v zenina kasnejša leta;
- stevilo dovoljenih splavov na 100 porodov kot kazalec omejevanja rodnosti;
- stevilo otrok v VVZ na 100 zaposlenih zensk, ki predstavlja kazalec spremenjenega socialnega konteksta varstva otrok;
- delež upravičencev do otroškega dodatka kot kazalec ukrepov socialne politike;

 14. Delež izvenzakonskih rojstev in stevilo razvez na 100 porok sta kazalca, ki izražata (na makro nivoju ne pa nujno tudi na mikro nivoju) manjšo odvisnost posameznikov od družinske skupnosti pri zadovoljevanju vsakdanjih potreb, kot je to veljalo v preteklosti. V skladu s tem izražata tudi večjo tolerantnost družbe do različnih oblik partnerskega življenja.

15. Indeks realnih osebnih dohodkov predstavlja razmerje med indeksom nominalnih osebnih dohodkov in indeksom cen življenjskih potrebščin (Statistični letopis RS, 1992: 167)

- stevilo TV naročnin kot kazalec spremenjenih virov informacij in v določenem obdobju tudi naraščanja življenjskega standarda;
- delež nezaposlenih med vsemi zaposlenimi kot kazalec socialne varnosti.

Razlogi, zaradi katerih sem se odločila le za te in ne tudi kake druge - z vidika omenjenih teoretičnih konceptov bolj relevantne - podatke, npr. take, ki bi dali tudi vpogled v povezanost med gibanjem rodnosti in procesi sekularizacije, urbanizacije in individualizacije, so predvsem objektivne omejitve. Naša uradna statistika namreč ne zasleduje letnih vrednosti tovrstnih kazalcev. Da pa bi lahko (vsaj približno) opazovala povezanost med rodnostjo in temi družbenimi procesi, se v analizi opiram se na nekatere statistične podatke, ki so na voljo le za leta ob popisih in na serije podatkov iz raziskave Slovensko javno mnenje 1968-1990.

4.2. ANALIZA STATISTICNIH PODATKOV

Iz grafičnega prikaza časovnega poteka povprečnega števila živorojenih otrok na eno žensko se vidi (Graf st. 4.1.-4.10.), da je rodnost upadala v vsem opazovanem času. Do prvega izrazitejšega padca je prišlo že med leti 1966-1969. Sledilo mu je daljše obdobje manjšega upadanja v sedemdesetih letih. Skozi celotna osemdeseta leta pa je rodnost precej strmo padala (bila je že ves čas pod nivojem enostavne reprodukcije), z izjemo rahle umiritve med leti 1985-1987. Opazovanje te krivulje daje vtis, da je rodnost v tem obdobju upadala skoraj linearno. Tega ni mogoče trditi tudi za časovne poteke drugih, v analizo vključenih spremenljivk. Nihanja časovnih potekov nekaterih spremenljivk so v opazovanih obdobjih precej izrazita, zato sem pri ugotavljanju

povezanosti med njimi in povprečnim številom živorojenih otrok na eno žensko uporabila koeficient ranga korelacije (Spearmanov korelacijski koeficient).

4.2.1. POVEZANOST POVPREČNEGA ŠTEVILA ŽIVOROJENIH OTROK NA ENO ŽENSKO Z DRUŽBENIMI IN EKONOMSKIMI PROCESI

Da bi lahko ugotavljala povezanost med rodnostjo in daljši čas trajajočimi spremembami na eni strani in periodnimi učinki na drugi strani, sem časovne serije podatkov razdelila na dve obdobji: 1. od leta 1965 do leta 1978 in 2. od leta 1979 do leta 1990.

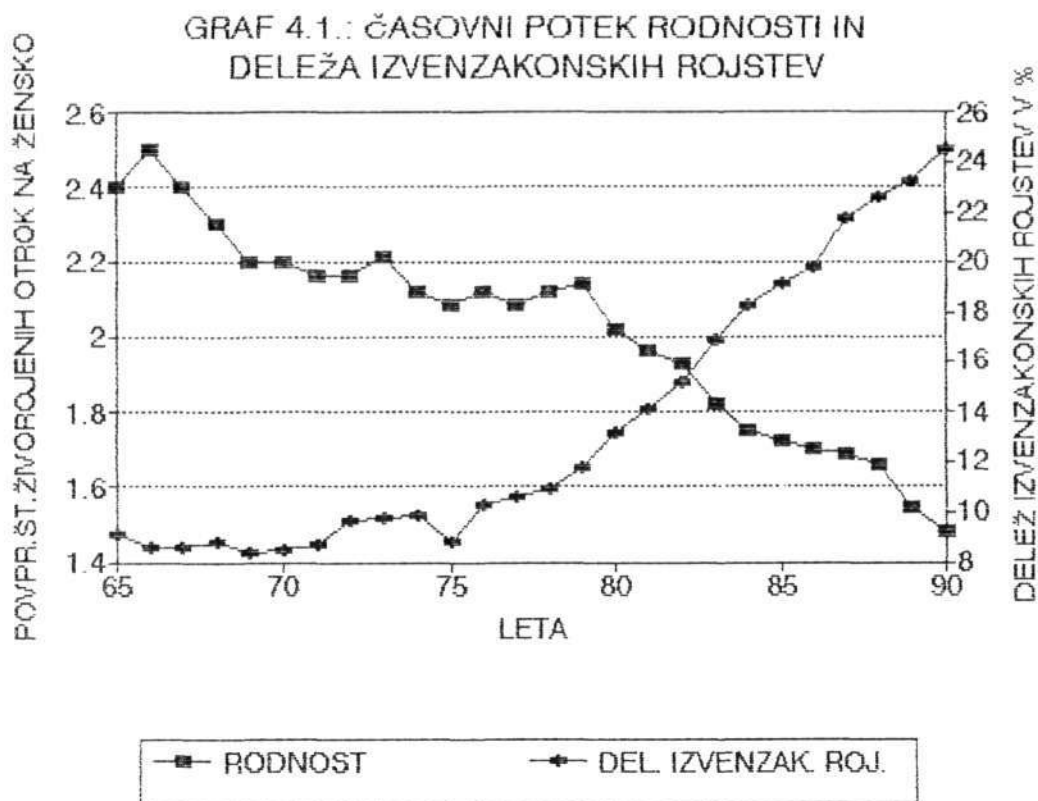
Tabela 4.1.: Spearmanovi korelacijski koeficienti med povprečnim številom živorojenih otrok na eno žensko in kazalci tekočih družbenih ter ekonomskih sprememb

	1. obdobje		2. obdobje	
		signif.		signif.
- delež izvenzak. roj. med vsemi rojstvi	-.5756	.016	-1.0000	.000
- število razvez na 100 porok	-.7111	.002	-.5275	.032
- delež studentk med vsemi študenti	-.7222	.002	-.7125	.003
- delež žensk med vsemi zaposlenimi	-.8930	.000	-.9986	.000
- število dograjenih stanovanj	-.8315	.000	.9505	.000
- indeksi realnih osebnih dohodkov	-.8603	.000	.0495	.436
- migracijski saldo	-.4622	.048	.8588	.000

Iz rezultatov korelacijske analize se vidi (tabela 4.1.), da je

bila povezanost med upadanjem rodnosti in nekaterimi kazalci sprememb v obeh obdobjih visoka in istosmerna.

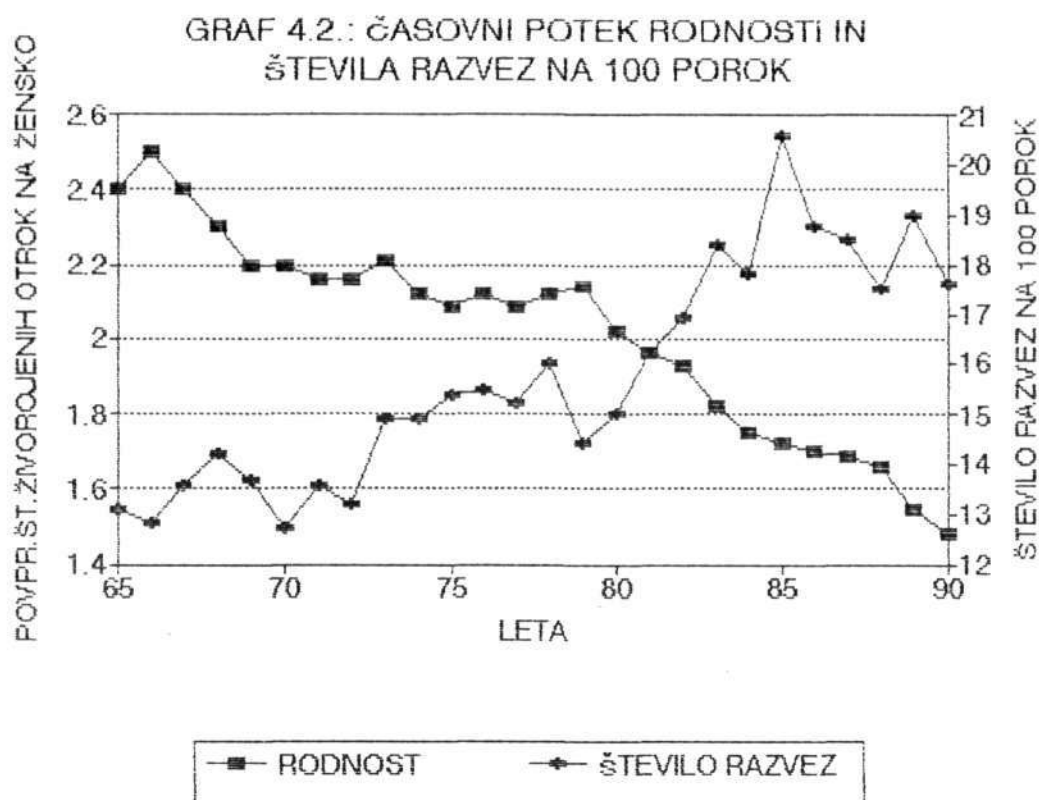
Istosmerni (vseskozi negativni) korelacijski koeficienti so se pokazali pri deležu izvenzakonskih rojstev med vsemi rojstvi in številu razvez na 100 porok. Vendar se koeficienti teh spremenljivk med seboj bistveno razlikujejo po višini med enim in drugim obdobjem. Npr. v drugem obdobju je bila korelacija med rodnostjo in porastom deleža izvenzakonskih rojstev $-1.$, medtem ko je bila v prvem obdobju le srednje visoka ($-.58$) (graf 4.1.).

Vir: (1992) Statistični letopis Slovenije 1991. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana, Tabela 4-16, str. 68
 (1989) Statistični letopis Slovenije 1989. Letnik XXVIII. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana, Tabela 3-11, str. 80
 (1986) Statistični letopis Slovenije 1986. Letnik XXV. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana, Tabela 3-11, str. 81
 (1981) Statistični letopis Slovenije 1981. Letnik XX. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana, Tabela 3-16, str. 82
 (1977) Statistični letopis Slovenije 1977. Letnik XVI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana, Tabela 3-16, str. 82

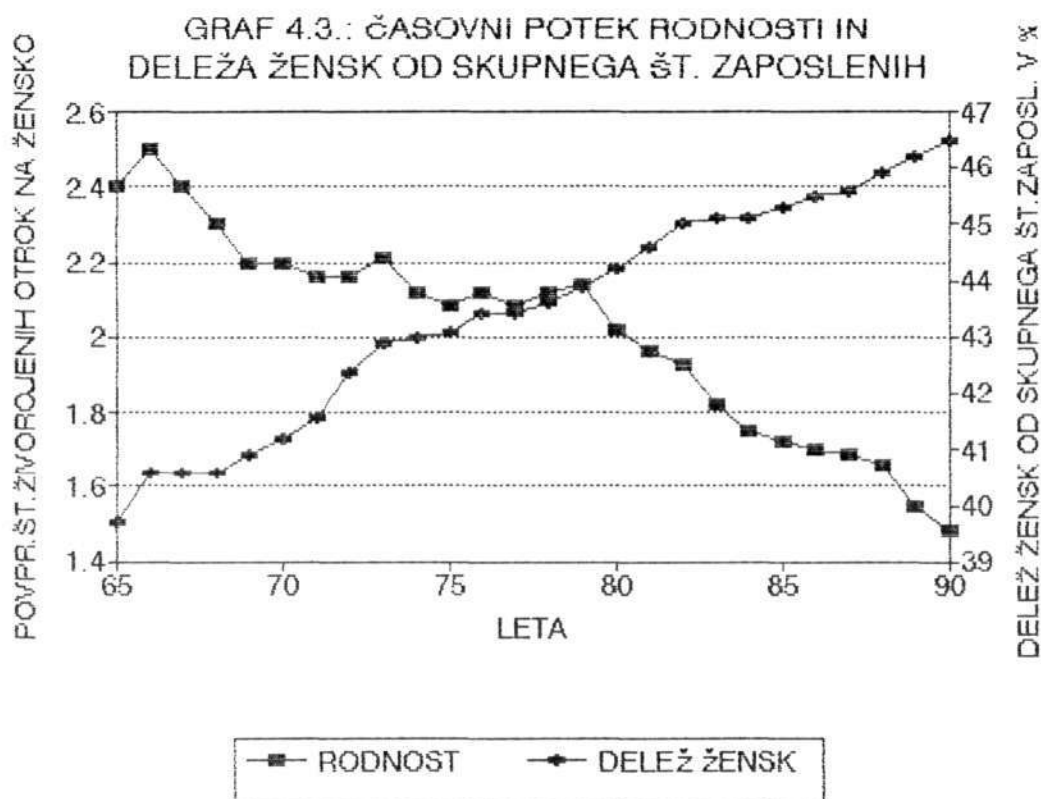
(1972) Statistični letopis Slovenije 1972. Letnik XI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-13. str. 57
 (1971) Statistični letopis Slovenije 1971. Letnik X. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-15. str. 64

Pri odnosu med naraščanjem števila razvez in upadanjem rodnosti so razmerja med koeficienti ravno nasprotna. Dvigi in padci v številu razvez in številu rojstev otrok so bili v drugem obdobju medseboj manj usklajeni kot v prvem obdobju (graf 4. 2.), vendar se vedno dovolj, da je zveza med njima statistično značilna.

Vir: (1991) Demografska statistika 1989. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. izračun iz Tabele 2-32. str. 101 in Tabele 2-36. str. 112
 (1981) Demografska statistika 1979. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. izračun iz Tabele 2-32. str. 105 in Tabele 2-36. str. 117
 (1974) Demografska statistika 1972. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. izračun iz Tabele 2-32. str. 104 in Tabele 2-36. str. 116
 (1992) Statistični letopis Slovenije 1992. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. izračun iz Tabele 4-37. str. 80 in Tabele 4-28 str. 77

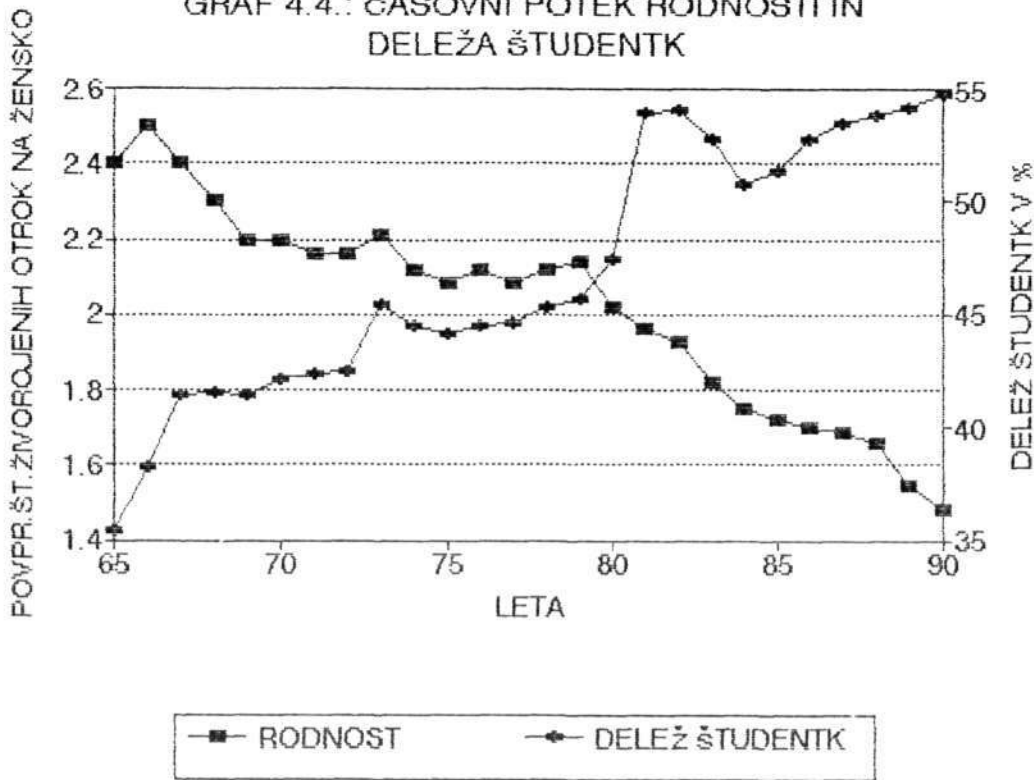
Vseskozi visoki in negativni korelacijski koeficienti se posebno veljajo za spremenljivki delež žensk med vsemi zaposlenimi in delež studentk med vsemi študenti. Iz grafa 4.3. je mogoče videti, da se je število zaposlenih žensk v obeh opazovanih obdo-

Vir: (1991) Statistični letopis Slovenije 1991. Letnik XXX. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. izračun po Tabeli 4-1. str. 103

bjih vseskozi enakomerno povečevalo (od 39.4% leta 1965 do 46.9% leta 1991), medtem ko je rodnost upadala. Krivulja naraščanja deleža studentk nima taksne oblike (graf 4.4.), ker je prišlo v sredini sedemdesetih in osemdesetih let do rahle umiritve v napredovanju tega procesa (leta 1965 je bilo med vsemi studirajočimi 39.7% žensk, leta 1991 pa že 55.6%). Posledica tega so tudi nekoliko nižji korelacijski koeficienti.

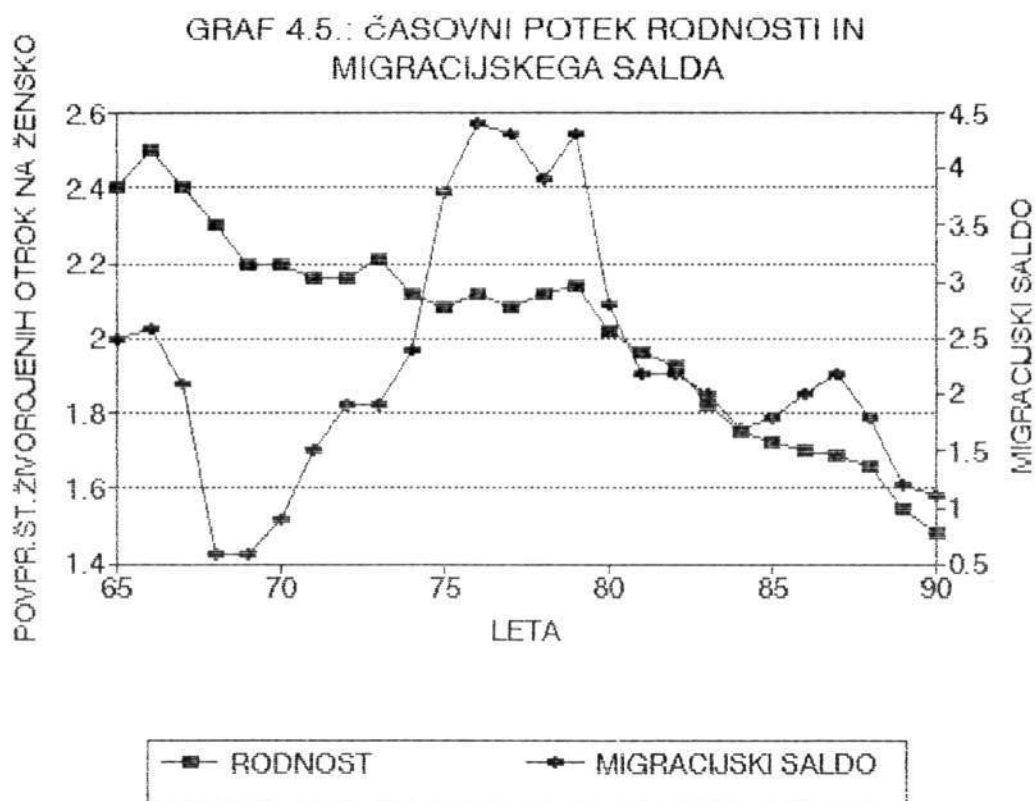
GRAF 4.4: ČASOVNI POTEK RODNOSTI IN DELEŽA ŠTUDENTK

Vir: (1992) Statistični letopis Slovenije 1992. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 6-11. str. 103
 (1989) Statistični letopis Slovenije 1989. Letnik XXVIII. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 29-8. str. 497
 (1986) Statistični letopis Slovenije 1986. Letnik XXV. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 29-8. str. 487
 (1981) Statistični letopis Slovenije 1981. Letnik XX. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 28-5. str. 515
 (1977) Statistični letopis Slovenije 1977. Letnik XVI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 28-5. str. 457
 (1971) Statistični letopis Slovenije 1971. Letnik XI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 26-5. str. 364
 (1970) Statistični letopis Slovenije 1970. Letnik X. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 26-5. str. 376

Povsem drugačna razmerja med korelacijskimi koeficienti se kažejo pri spremenljivkah migracijski saldo, indeksi realnih osebnih dohodkov in stevilo dograjenih stanovanj. Njihove velikosti in predznaki se namreč v prvem obdobju znatno razlikujejo od le teh v drugem obdobju.

Korelacijski koeficienti med povprečnim številom živorojenih otrok na eno žensko in migracijskim saldonom se npr. v obeh obdobjih razlikujejo tako po njihovih predznakih kakor tudi po velikosti. V prvem obdobju je zveza med rodnoštvom in migracijami sloboda in negativna; medtem ko je rodnoštvom vseskozi počasi upadala, je migracijski saldo dosegel dve ekstremni vrednosti; eno visoko in eno nizko (graf 4. 5.). Ob koncu šestdesetih let se je iz

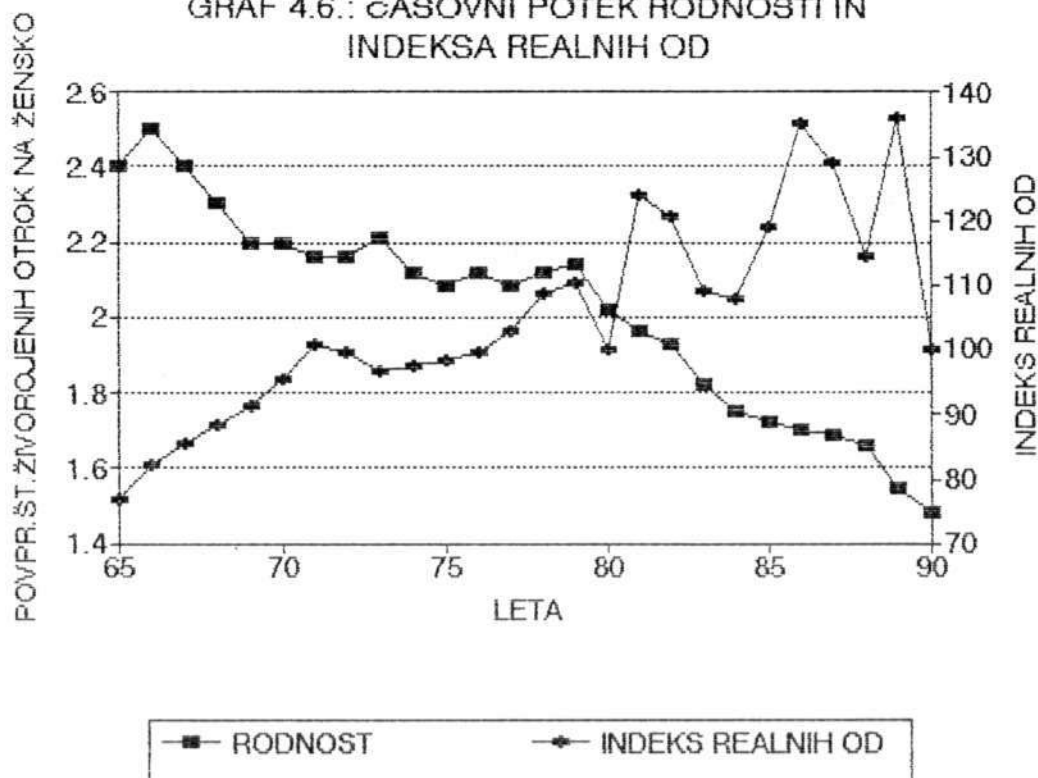

Vir: (1992) Statistični letopis Slovenije 1992. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 4-48. str. 84
 (1989) Statistični letopis Slovenije 1989. Letnik XXVIII. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-37. str. 96
 (1986) Statistični letopis Slovenije 1986. Letnik XXV. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-37. str. 97
 (1981) Statistični letopis Slovenije 1981. Letnik XXV. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-42. str. 98
 (1977) Statistični letopis Slovenije 1977. Letnik XVI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-38. str. 98
 (1971) Statistični letopis Slovenije 1971. Letnik XI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-37. str. 75

Slovenije izselil precejšen delež populacije, večinoma mladih ljudi. Takratni odliv prebivalstva je nadomestil le manjši priliv imigrantov, zato je bila vrednost migracijskega salda pozitivna, vendar zelo nizka. V drugi polovici sedemdesetih let pa se je prelil v Slovenijo del prebivalstva iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, zato je bil migracijski saldo visok in pozitiven. V drugem obdobju je zveza med rodnostjo in migracijami visoka in pozitivna. V začetku osemdesetih let se je izrazito znižala tako rodnost kakor tudi priliv imigrantov in skozi celotna osemdeseta leta sta si trenda v upadanju rodnosti in migracijskih gibanjih precej podobna.

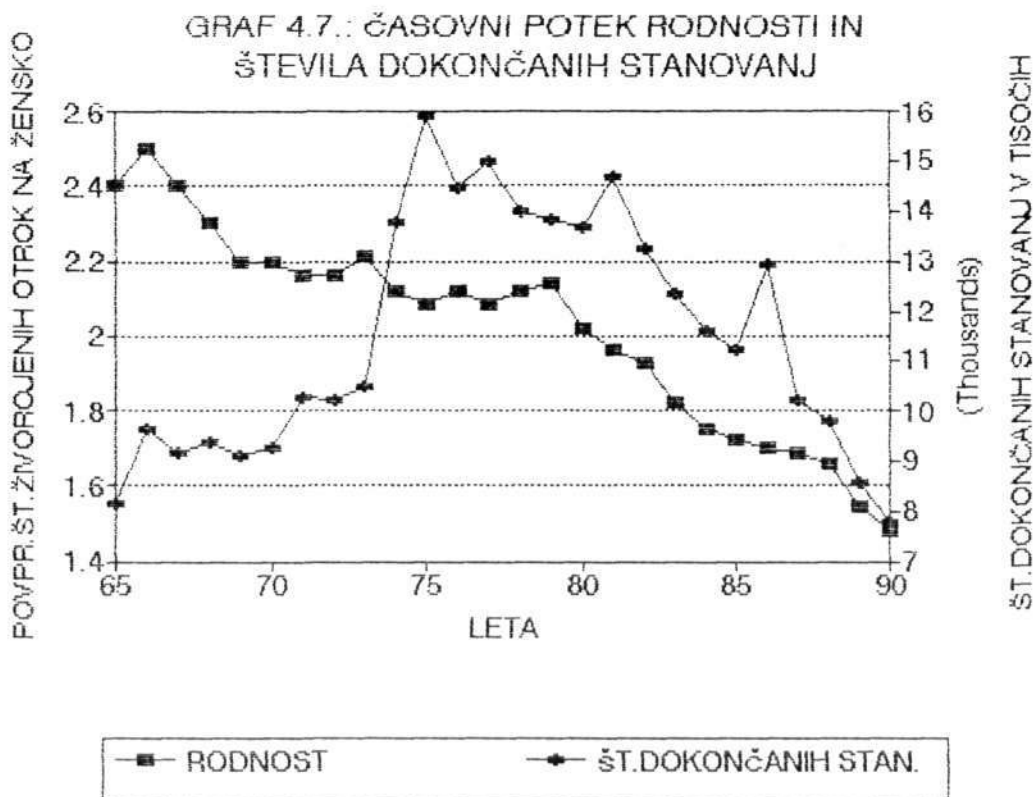
Odnos med realnimi osebnimi dohodki in rodnostjo se v prvem obdobju zopet razlikuje od tega v drugem obdobju. V prvem obdobju so se realni osebni dohodki vseskozi povečevali, razen krajše epizode v sredini sedemdesetih let (graf 4.6.). Zveza med rodnostjo in kazateljem ravni materialne blaginje prebivalstva je imela zato negativen predznak. V drugem obdobju pa so indeksi realnih osebnih dohodkov precej oscilirali (v posameznih letih so dosegali celo višje vrednosti kot v prvem obdobju), zato se povezanost med rodnostjo in to spremenljivko ni pokazala.

GRAF 4.6.: ČASOVNI POTEK RODNOSTI IN INDEKSA REALNIH OD

Vir: (1992) Statistični letopis Slovenije 1991. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 13-1. str. 168

Nekoliko drugačna je zveza med rodnoštvom in številom dograjenih stanovanj. Upadanje rodnoštvaja je bilo v obeh obdobjih zelo močno povezano s številom dograjenih stanovanj. Toda v prvem obdobju je imela ta zveza negativni v drugem pa pozitiven predznak. Kot je razvidno iz grafa 4.7., je število dograjenih stanovanj v prvem obdobju naraščalo, se posebno močno v sredini sedemdesetih let, medtem ko je rodnoštvaja počasi padala. Proti koncu sedemdesetih let pa je nastopil trend nezadržnega upadanja obsega stanovanjske gradnje (predvsem v družbenem sektorju, medtem ko se je v privatnem skozi osemdeseta leta celo povečeval), ki traja se danes. Zaradi tega je ta zveza v drugem obdobju pozitivna.

Vir: (1992) Rezultati raziskovanj št. 556. Letni pregled gradbeništva 1989. Zavod republike Slovenije za statistiko. Tabela 4-1. str. 40
 (1992) Statistični letopis Slovenije 1991. Letnik XXXI. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 2-17. str. 268

Na osnovi rezultatov, ki jih je dala korelacijska analiza, prvega dela zastavljene hipoteze tako ni mogoče potrditi. Po eni strani se je sicer pokazalo, da je bilo upadanje rodnosti v začetku osemdesetih let močneje povezano s spremembami v načinu življenja ljudi, ki izhajajo iz že daljši čas trajajočega spreminjanja družbene vloge družine in zenske, kot pa njihovim materialnim standardom. Slednji se v tem obdobju se niti ni bistveno poslabšal. Toda po drugi strani se je pokazalo, da je bilo upadanje rodnosti poleg sprememb v načinu življenja ljudi že koncem sedemdesetih let močno povezano s poslabšanimi možnostmi reševanja stanovanjskega problema. Zaradi slednjega tudi ni mogoče potrditi drugega dela hipoteze; upadanje rodnosti je bilo

po letu 1980 močneje povezano z migracijskimi gibanji kot pa z nihanji v materialnem standardu ljudi, toda se močneje s poslabšanimi možnostmi pridobitve stanovanja.

Ob tem ne gre spregledati dejstva, da izvori krize v stanovanjski gradnji v drugi polovici sedemdesetih let v Sloveniji niso bili izključno ekonomske narave, ampak tudi systemske. V dobi samoupravljanja je bila stanovanjska politika omejena skoraj izključno na družbeno zidavo stanovanj. Toda institucionalne strukture (samoupravne stanovanjske skupnosti, stanovanjski fondi v podjetjih), temelječe na monopolnem statusu družbenega sektorja, nikoli niso bile sposobne same spodbuditi investicijskih tokov in ekonomsko racionalno trošiti pridobljena sredstva, ker niso upoštevale tržnih zakonitosti (politika nizkih, neekonomskih stanarin, neustrezna odplacila posojil). Zato že od vsega začetka njihovega obstoja (in tudi ko se priliv investicij se ni zmanjšal) niso bile sposobne zadovoljiti potreb po stanovanju precejšnjega dela prebivalstva in ob porajanju ekonomske recesije blaziti njenih učinkov (Mandič, 1993). Na osnovi tega je mogoče trditi, da upadanje rodnosti v osemdesetih letih ni bilo povezano le z ekonomsko krizo (upadanjem investicij v stanovanjski gradnji), ampak tudi z nedomišljeno in zgrešeno politiko urejanja osnovnih življenjskih pogojev prebivalstva.

4.2.2. UPADANJE RODNOSTI IN ODLAGANJE ROJEVANJA

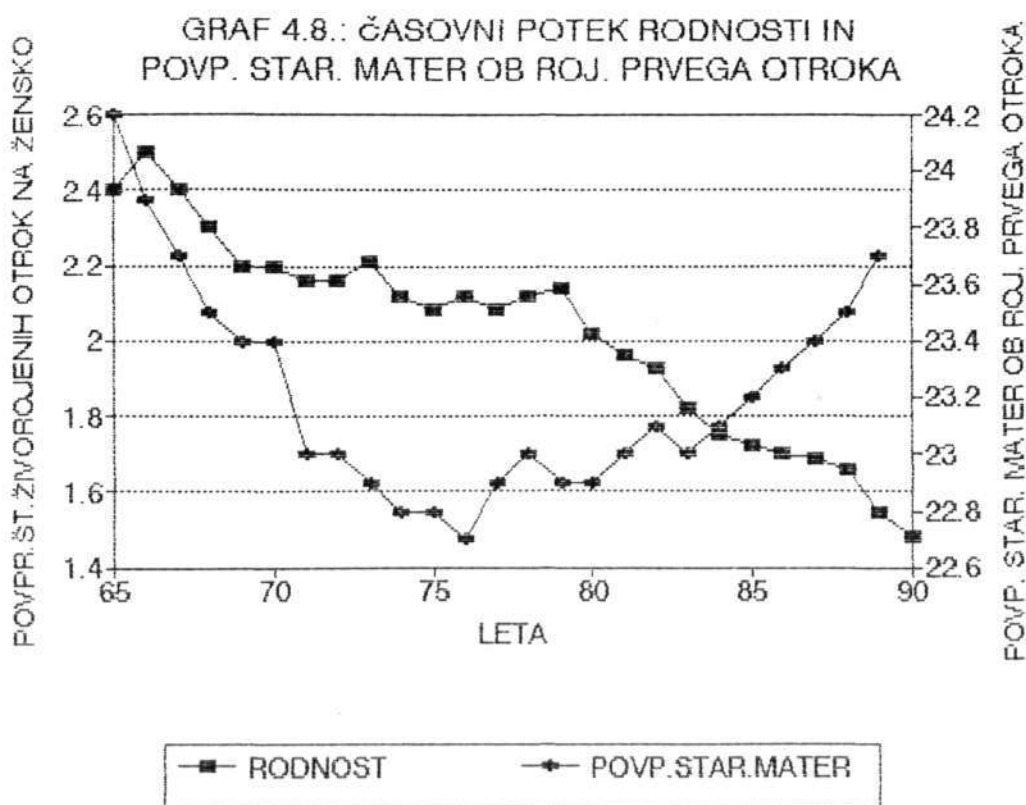
Iz tabele 4.2. je razvidno, da je bilo upadanje rodnosti v osemdesetih letih (t.j. v drugem obdobju) močno negativno povezano tudi z odlaganjem rojevanja žensk v kasnejša leta, oz. spremembami v časovnem razporedu rojstev (koledarju), kot temu pravijo

demografiji (Sirčelj, 1991).

Tabela 4.2.: Spearmanovi korelacijski koeficienti med povprečnim številom živorojenih otrok na eno žensko in kazalci odlaganja rojevanja, omejevanja rojstev, ukrepov socialne politike in spremenjenih virov informacij

	1. obdobje		2. obdobje	
		signif.		signif.
- starost matere ob rojstvu 1. otroka	.8514	.000	-.9749	.000
- število splavov na 100 rojstev	-.2467	.198	.0495	.436
- število otrok v VVZ na 100 zapos. žensk	-.8803	.000	-.0604	.422
- delež upravičencev do otr. dodatka	.4191	.068	.4044	.085
- število TV naročnin	-.9069	.000	-.7413	.003
- delež nezaposlenih med vsemi zaposlenimi	.6053	.011	-.8846	.000

Starost žensk ob rojstvu prvega otroka se je od začetka celotnega opazovanega obdobja tja do leta 1976 vseskozi zniževala (graf 4.8.); od 24.2 let leta 1965 na 22.7 let leta 1976. Po tem letu pa se je trend obrnil v nasprotno smer; leta 1989 je bila povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka 23.7 let, leta 1991 pa že 24.1.

Vir: (1971) Demografska statistika 1968. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. Tabela 2-9. str. 39.
 (1974) Demografska statistika 1971. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. Tabela 2-10. str. 48.
 (1982) Demografska statistika 1979. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. Tabela 2-11. str. 51.
 (1988) Demografska statistika 1985. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd. Tabela 2-10. str. 45.
 (1989) Statistični letopis Slovenije 1989. Letnik XXVIII. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. izračun iz Tabele 3-15. str. 83
 (1990) Statistični letopis Slovenije 1990. Letnik XXIX. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. izračun iz Tabele 3-15. str. 84
 (1991) Statistični letopis Slovenije 1991. Letnik XXX. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. izračun iz Tabele 3-15. str. 84

Ob tem se poraja vprašanje, ali se ni morda rodnost v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami tako dolgo ohranjala nad nivojem enostavne reprodukcije po letnih pokazateljih ravno zaradi tega, ker so ženske začele rojevati mlajše? In ali se ni ravno s tem zakril vpogled v dejanski trend upadanja rodnosti? Demografi (Sircelj, 1991) temu pritrjujejo; ravno zaradi postopnega zniževanja povprečne starosti matere ob rojstvu otrok v prvih

desetletjih po drugi svetovni vojni so letne vrednosti povprečnega števila živorojenih otrok na eno žensko se dosegale vrednosti, ki zagotavljajo enostavno reprodukcijo. Takšen vtis se je ustvaril kljub temu, da že od generacij, rojenih okrog leta

Tabela 4.3.: Povprečno število živorojenih otrok na eno žensko (končno potomstvo)¹⁶ v skupinah generacij 1873-1877 do 1941-1945

Skupine generacij	Povprečno število živorojenih otrok na eno žensko
1873 - 1877	4.7
1878 - 1882	4.3
1883 - 1887	4.0
1888 - 1892	3.6
1893 - 1897	3.4
1898 - 1902	3.3
1903 - 1907	3.0
1906 - 1910	2.8
1911 - 1915	2.6
1916 - 1920	2.4
1921 - 1925	2.2
1925 - 1930	2.1
1931 - 1935	2.0
1936 - 1940	2.0
1941 - 1945	1.9

Vir: (1990) Sircelj in drugi: Projekcija prebivalstva R Slovenije 1986-2000. Zavod R Slovenije za statistiko. Ljubljana. str. 12

1930, rodnot, merjena v številu končnega potomstva (tabela 4.3.), ni dosegala vrednosti, ki bi zadoščale za enostavno obnav-

 16. Povprečno število živorojenih otrok na eno žensko (končno potomstvo) je sestavek starostno-specifičnih mer splosne rodnoti v eni generaciji ali skupini generacij (Sircelj in drugi, 1990: 10)

vljanje prebivalstva. Neustrezen nivo rodnosti torej ni posebna značilnost generacije, ki je sedaj, oz. je bila nedolgo tega v rodnem obdobju, ampak tudi že predhodnih generacij. Ob tem ne gre zanemariti dejstva, da so današnje demografske razmere (nivo rodnosti) povezane ne le z rezultati rodnostnega obnašanja sedanjih, ampak tudi preteklih generacij.

V teku demografske tranzicije so začeli pari prej zaključevati svojo reproduktivno obdobje (po ženinem 35. letu) (Watkins, 1986), kar velja se danes. Z odlaganjem rojstev otrok v starejša leta se je ta vzorec reproduktivnega obnašanja se dodatno modificiral. Npr. v Sloveniji se je leta 1988 rodilo 75% otrok materam med 20. in 30. letom, 95% otrok pa materam med 18. in 35. letom starosti¹⁷.

Hrati s tem je potrebno upoštevati tudi podatek, da se je med leti 1981-1988 zmanjšala rodnost vseh starostnih razredov (tabela 4.4.); največ pri ženskah, starih 15-19 let, za 46%, najmanj pa pri ženskah starih 25-29 let, za 10%. Z ozirom na to, da se je rodnost znižala tudi v starostnem razredu 25-29 let, v katerem se rodi največ otrok, je mogoče sklepati, da je padec rodnosti v osemdesetih letih posledica tako spremenjenega koledarja (zaradi česar se je povečala verjetnost, da bodo imeli pari, ki so se kasneje, v višji starosti odločili za rojstvo prvega otroka, manj otrok), kakor tudi dejanskega zniževanja rodnosti (Sircelj, 1991: 262).

17. Podatki Zavoda za zdravstveno varstvo, Ljubljana, 1988.

Tabela 4.4.: Starostno specifični koeficienti splošne rodnosti¹⁸

Starost	1981	1983	1985	1987	1989
15 - 19	50.3	45.7	41.3	35.2	27.5
20 - 24	159.2	153.2	144.1	141.8	128.4
25 - 29	106.6	97.8	97.5	100.5	97.5
30 - 34	51.1	44.9	41.4	41.6	39.2
35 - 39	18.6	17.2	16.5	19.1	13.8
40 - 44	5.6	4.1	3.4	3.0	3.1
45 - 49	0.3	0.3	0.3	0.1	0.1

Vir: (1990) Statistični letopis SR Slovenije 1990. Letnik XXIX. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. Tabela 3-14. str. 83

S katerimi družbenimi spremembami pa je bilo povezano odlaganje rojevanja zensk v kasnejša leta? Pri analizi povprečnega števila živorojenih otrok na eno zensko z izbranimi kazalci družbenih in ekonomskih sprememb, se je pokazala povezanost tako s spremembami v načinu življenja ljudi, kakor tudi z njihovimi materialnimi (stanovanjskimi) pogoji življenja. Koliko to velja tudi za odlaganje rojevanja?

 18. Starostno-specifični koeficient splošne rodnosti je razmerje med številom živorojenih otrok, ki so jih rodile zenske določene starosti in srednjim številom teh zensk v istem letu

$$f_x = N_x / V_{f,x} * 1000$$

(Sircelj in drugi, 1990: 10)

Tabela 4.5.: Spearmanovi korelacijski koeficienti med starostjo matere ob rojstvu 1. otroka in kazalci družbenih in ekonomskih sprememb, omejevanja rojstev, ukrepov socialne politike in spremenjenih virov informacij

	1. obdobje		2. obdobje	
		signif.		signif.
- delež izvenzak. roj. med vsemi rojstvi	-.5894	.013	.9807	.000
- število razvez na 100 porok	-.7370	.001	.4717	.052
- delež zensk med vsemi zaposlenimi	-.8742	.000	.9807	.000
- število otrok v VVZ na 100 zapos. zensk	-.8527	.000	-.0331	.457
- delež studentk med vsemi študenti	-.8346	.000	.7666	.001
- število dograjenih stanovanj	-.8616	.000	-.9186	.000
- indeksi realnih osebnih dohodkov	-.7420	.001	-.0083	.489
- delež nezaposlenih med vsemi zaposlenimi	.5559	.019	.8386	.000
- delež upravicencev do otr. dodatka	.4696	.045	-.3177	.145
- migracijski saldo	-.4129	.071	-.8220	.000
- število splavov na 100 rojstev	-.1143	.349	-.0276	.464
- število TV naročnin	-.8705	.000	.6995	.006

Iz rezultatov korelacijske analize za 2. obdobje (tabela 4.5.) se vidi, da je bila spremenljivka starost matere ob rojstvu prvega otroka zelo visoko in pozitivno povezana s spremenljivkama delež izvenzakonskih rojstev med vsemi rojstvi in delež zensk med vsemi zaposlenimi, nekoliko manj, a še vedno visoko pozitivno povezana pa s spremenljivko delež studentk med vsemi študenti. To pomeni, da se je starost mater ob rojstvu otrok dvigovala, medtem ko se je povečevalo število izvenzakonskih rojstev ter naraščala participacija zensk v sferi produkcije in v izobraževanju. Zelo mocna, toda negativna povezanost med kazalcem odlaganja rojevanja in izbranimi spremenljivkami se je pokazala tudi pri številu

dograjenih stanovanj in v nekoliko manjši meri pri migracijah. Medtem ko se je dvigovala starost mater ob rojstvu prvih otrok, je upadalo stevilo dograjenih stanovanj in se zmanjševal priliv imigrantov.

Takšni rezultati omogočajo podoben sklep, kot tisti v primeru analiziranja povezanosti med povprečnim številom živorojenih otrok na zensko in izbranimi kazalci družbenih in ekonomskih sprememb. Odlaganje rojevanja otrok v kasnejša ženina leta je bilo močno povezano tako s spremembami v načinu življenja ljudi kakor tudi s poslabšanjem njihovih materialnih pogojev življenja, t. j. z zmanjšanimi možnostmi pri reševanju stanovanjskega problema.

4.2.3. RODNOST IN SOCIOPSIHOLOSKI PROCESI

Do sedaj je bilo govora le o povezanosti upadanja rodnosti s socialnimi in ekonomskimi procesi. Kot so pokazale raziskave EFP in kot zatrjujejo mnogi avtorji (Mackensen, Lastheaghe, Simons, Andorka, Caldwell in drugi) pa je potrebno za celovitejše razumevanje razvoja rodnosti upoštevati tudi socio-psihološke procese. Med njimi gre posebno mesto sekularizacijskim procesom, katerih pomemben vidik je zaton moči religiozne ideologije o družini (tradicionalne družinske morale).

Za Slovenijo žal ni na razpolago ustreznih statističnih podatkov, s katerimi bi se dalo meriti povezanost med upadanjem rodnosti in potekom sekularizacijskih procesov. V preteklosti so bile pri nas sicer že izvedene raziskave (Socialno psihološki faktorji v načrtovanju družine 1975 in Regulacija fertilitnosti v različnih slojih slovenske družbe 1976, nosilka: K. Boh), ki so

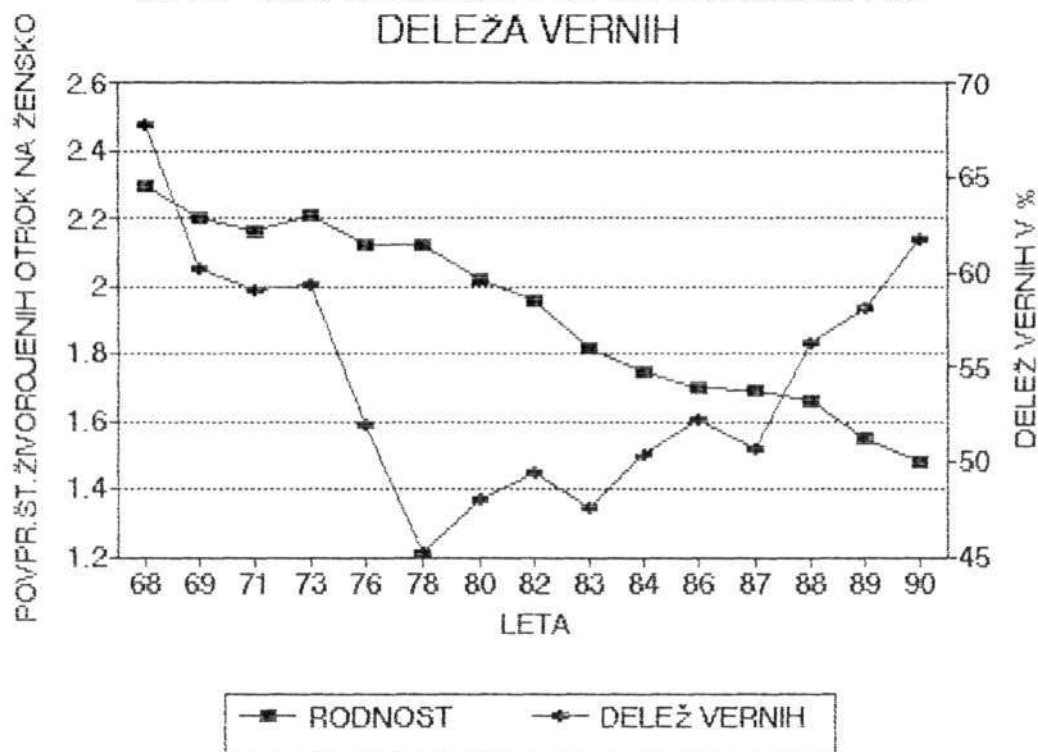
vključevale tudi kazalce religioznosti, s katerimi bi se dalo ugotavljati povezanost med številom otrok in vernostjo. Vendar pa ti podatki ne omogočajo opazovanja sprememb skozi čas, saj zajemajo le eno samo časovno točko. Za potebe te studije se zato zdi se najustreznejša serija podatkov, ki se je zbirala z longitudinalno raziskavo Slovensko javno mnenje v letih med 1968 in 1990.

Graf 4.9. kaže, da se je skozi celotna sedemdeseta leta in se v prvih osemdesetih letih delež verujočih¹⁹ vseskozi zmanjševal. Leta 1984 se je trend obrnil, tako da je bil delež verujočih v letu 1990 (61.1%) zelo podoben deležu verujočih v letu 1969 (60.2%). Na osnovi podatkov za prvo obdobje, to je do leta 1983, lahko ugotovim jasno izraženo pozitivno povezanost med upadanjem rodnosti in sekularizacijskimi procesi. Presenetljivi pa se zdijo deleži verujočih v obdobju po letu 1983, saj kažejo na pojav ponovnega oživljanja religioznosti v slovenski družbi. Toda, kot menijo poznavalci teh procesov (Rotar, 1989), pri tem ne gre za ponovno direktno oživljanje krščanske ideologije, ampak le za neko vrsto povratka h krščanski obredni tradiciji: božič, velika noč, poroke, pogrebi, krsti. Povečalo se je namreč predvsem število tistih vernikov, ki obiskujejo verske obrede le ob velikih praznikih. Poleg njih je naraslo tudi število verujočih, ki so do same cerkve ravnodusni. Pomemben je še podatek, da so nosilci revitalizacije religije v Sloveniji predvsem mladi ljudje, rojeni med leti 1963-1970, ki so živel v precej drugačnih družbeno-kulturnih in duhovnih časih kot generacije, ki so največ prispevala k velikosti deleža verujočih ob koncu

-
19. Med verne so vključeni tisti posamezniki, ki
- so verni in vsako nedeljo obiskujejo verske obrede
 - so verni in pogosto, vsaj enkrat mesečno obiskujejo verske obrede
 - so verni in le včasih, ob velikih praznikih in posebnih priložnostih obiskujejo verske obrede
 - so verni in ne obiskujejo verskih obredov

sestdesetih let. Zato, kot ugotavlja Z. Rotar, poteka vzporedno z rahlim naraščanjem pojavov religioznosti tudi sproščanje njenih dogmatskih pritiskov²⁰. "Religioznost ljudi je torej vse manj cerkveno dogmatska in konzervativno onostranska in vse bolj svetna, zemeljska" (Rotar, 1989:24). Zato lahko sklepamo, da večje izrekanje za religioznost ne pomeni tudi vračanja k prep-

GRAF 4.9.: ČASOVNI POTEK RODNOSTI IN DELEŽA VERNIH

Vir: (1989) Tos in drugi (1989: 281) in (1990) Slovensko javno mnenje 1990/2 (1990) Interna publikacija FSPN (sumarnik), Ljubljna 1990.

sčanju reproduktivnih potencialov golemu naključju (volji Boga). Kljub revitalizaciji religije namreč rodnost se vedno upada. Ce

20. Do podobnih ugotovitev je pri analiziranju povezanosti med spreminjanjem vrednot in religioznostjo med leti 1970-1988 v šestih evropskih državah prišel tudi R. Inglehart (1989).

ne drugega, verni nadzorujejo svojo rodnost vsaj s kontracepcijskimi metodami, ki jih cerkev dopusca. Seveda pri tem ne gre povsem izključiti možnosti, da se bo smer gibanja rodnosti morda spremenila čez določen čas prav zaradi zamika v učinkih pojavljanja večje religioznosti. Danes religiozni mladi namreč sele vstopajo v rodno dobo.

K oddaljevanju od cerkvene dogme in s tem tudi od tradicionalne katoliške ideologije družine v zadnjih desetletjih je gotovo mnogo prispevalo upadanje deleža kmečkega in naraščanje deleža mestnega prebivalstva v celotnem prebivalstvu (tabela 4.6.). Katoliška pravila o družini in odnosih v njej so bila namreč pisana predvsem z namenom odpraviti poganstvo pri kmečki populaciji (Cernič-Istenič, 1990). Z odlivom kmečkega prebivalstva na delo v tovarne in v zivljenje v mesta, spremembami v njihovem načinu zivljenja ter s soočanjem z drugačnimi, cerkveni dogmi tujimi ali celo nasprotujočimi vrednotami in vzorci zivljenja, je katoliška dogma o družini izgubila precejšen del svoje moči in ni uspela nadalje legitimizirati poteka zivljenja ljudi v spremenjenih družbenih razmerah. V uradnih stališčih katoliške cerkve se vedno prevladuje patriarhalen kulturni vzorec (npr. temeljna naloga zenske je, da skrbi za rojevanje in vzgojo otrok), ki pa ni več celostno varovan kot edino obvezen in naraven. "S tem se zmanjšuje njegovo (zavestno) sprejemanje" (Jogan, 1990:92).

V zvezi s tem predpostavljam: kljub temu, da je precejšen del slovenske populacije ostal zvest delu katoliške tradicije (obredom, etiki), se pri urejanju zadev, ki se tičejo medsebojnih odnosov med zakoncema oz. partnerjema in spolnosti, ravna po vzorcih, ki so cerkvi dokaj tuji. Tako kot pri nevernih tudi pri vernih prihaja do razpada zakonske zveze, bivanja v izvenzakonski skupnosti in sprejemanja različnih kontracepcijskih sredstev pri načrtovanju družine.

Tabela 4.6.: Delež kmečkega in mestnega prebivalstva v celotnem prebivalstvu v Sloveniji po popisih (v %)

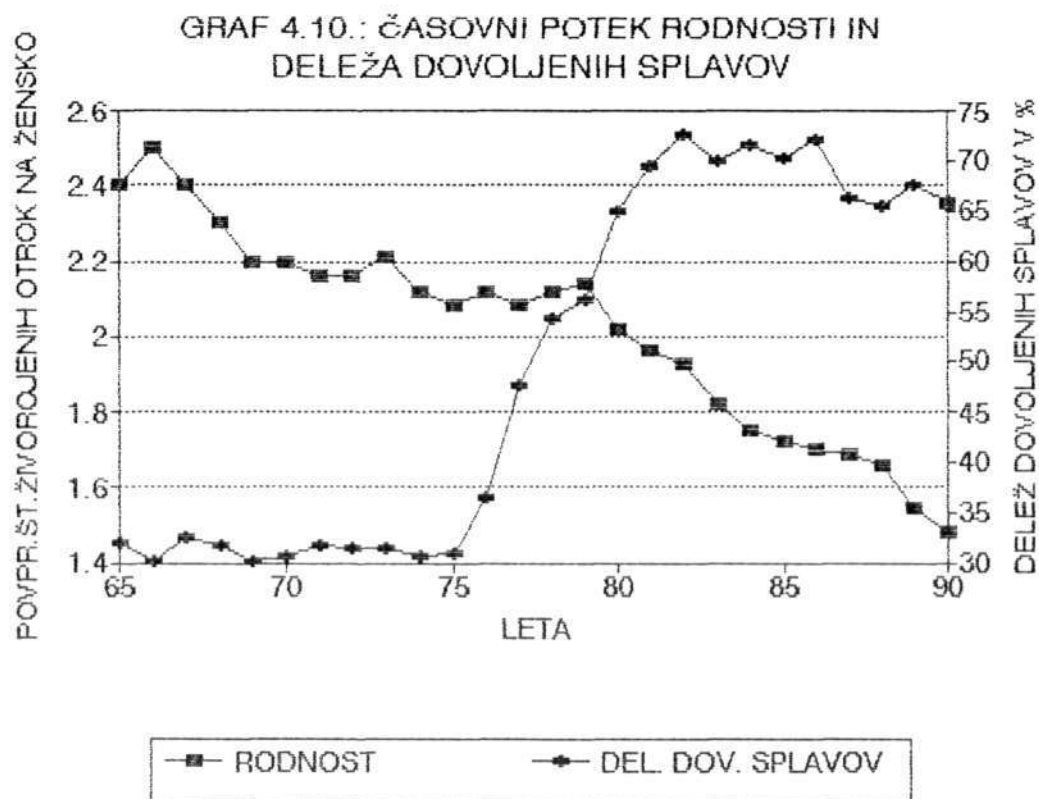
Leta	1948	1953	1961	1971	1981	1991
kmečka pop.	44.1	41.1	31.1	20.4	9.2	7.6
urbana pop.		22.0	33.0	40.0	49.0	47.0

Vir: (1992) Statistični letopis R Slovenije 1992. Letnik XXXI. Tabela 4-2. str. 57. Tabela 32-2. str. 384

4.2.4. RODNOST IN UKREPI SOCIALNE TER DRUGIH POLITIK

Spremembe v nivoju rodnosti so, kot menijo nekateri avtorji (Inglehart, 1989, Day, 1983) pogosto pomembno povezane tudi s spremembami v zakonodaji, še posebno tistimi, ki direktno postavljajo pravne okvire rodnostnemu obnašanju prebivalstva. V obdobju, ki ga analiziram, so bile tudi v naso zakonodajo vpeljane nekatere spremembe in novosti. Med njimi gre najprej omeniti tisto v zvezi uresničevanjem pravice posameznika o svobodnem odločanju o rojstvu svojih otrok. Z zakonom o zdravstvenem varstvu leta 1977 je bila pri nas vpeljana možnost umetne prekinitve nosečnosti do desetega tedna izključno na zahtevo nosečnice, s čimer je bila na tem področju dosežena dokajšna liberalizacija. V delu javnosti pa tudi v strokovnih krogih obstaja mnenje, da je nizka rodnost pri nas močno povezana s prakso umetnega prekinjanja nosečnosti (Dolenc, 1993, Kunstelj 1993). Kot kažejo rezultati korelacijske analize (tabeli 4.2. in 4.5.) ter grafični prikaz časovnih potekov rodnosti in splavnosti (graf 4.10.) takšne trditve ne držijo. Spremenljivki povprečno število živorojenih otrok na eno žensko in število splavov na 100

rojstev nista med seboj v nikakršni statistično značilni zvezi niti v prvem niti v drugem obdobju.

Vir: (1993) Interni podatki Instituta za zdravje. Ljubljana.

Po uvedbi zakona leta 1977 se je stevilo splavov resnično povečalo²¹, vendar pa rodnost temu ni sledila, saj se je celo nekoliko dvignila. Splavnost je svojo najvišjo vrednost dosegla leta 1982: 0.72 splava na en porod. Leta 1983 je začela upadati

21. Leta 1977 je bilo med ženskami, ki so prišle na umetno prekinitev nosečnosti, 8.6% žensk, starih 15 do 19 let. V naslednjih letih je delež mladostnic naraščal. Leta 1982 jih je bilo že 13.2%. Po tem letu pa je začel njihov delež upadati. Leta 1986 so jih zabeležili le še 7.5% (Andolsek, Kozuh-Novak, Obersnel-Kveder 1991: 194).

in v letu 1991 dosegla podobno vrednost kot v letu 1980: 0.65 splava na en porod. Medtem je rodnost se naprej padala. Bolj verjetno se zdi, da je bilo upadanje rodnosti v tem obdobju povezano s spremembami v uporabi kontracepcije. Kot kažejo statistike (tabela 4.7.), so koncem sedemdesetih in v začetku osemdesetih let zenske začele bolj uporabljati zanesljiva kontracepcijska sredstva, predvsem maternični vložek. Lahko predpostavim, da je potreba po tovrstnih sredstvih obstajala tudi že pred tem časom, vendar so bila zenskam nedostopna ali neznana. Nadalje bi lahko tudi predpostavila, da je bila sprememba zakona v korist večje liberalizacije splava prej odgovor na že spremenjen odnos ljudi do svojih reproduktivnih sposobnosti kot pa šele spodbuda za njegovo spreminjanje.

Tabela 4.7.: Uporaba hormonske in intrauterine kontracepcije v Sloveniji 1970-1991

Leto	hormonska kontracepcija % fertilnih zensk	intrauterina kontracepcija % fertilnih zensk
1970	7.7	1.9
1973	11.7	3.4
1975	14.4	6.5
1977	15.6	9.3
1978	14.4	10.9
1979	14.2	13.0
1980	12.5	15.4
1981	10.3	17.5
1982	12.5	18.7
1983	11.5	19.9
1984	11.7	20.6
1987	11.3	21.6
1989	12.1	21.0
1991	12.7	16.8

Vir: (1993) Interni podatki avtomatske obdelave receptov Instituta za zdravje. Ljubljana.

Precej večja povezanost med rodnostjo in spremembami v zakonodaji

pa se kaže v zvezi z izenačitvijo zakonske z izvenzakonsko skupnostjo oz. izenačitvijo otrok, rojenih v zakonski zvezi, z otroki, rojenimi v izvenzakonski zvezi. Do teh zakonskih sprememb je prislo leta 1976. Kot se zelo dobro vidi iz grafa 4. 1., je imel ta ukrep pomemben vpliv na porast deleža izvenzakonskih rojstev oz. izvenzakonskih skupnosti. Stevilo izvenzakonskih rojstev je namreč od leta 1976 vseskozi raslo in po letu 1979 izredno močno korelira z upadanjem rodnosti (tabela 4.1.). Poleg tega je bila vpeljava tega zakona tudi močno povezana z odlaganjem rojstev prvih otrok v starejša ženina leta (tabela 4.5.). Na podlagi tega predpostavljam, da je bila povezanost med upadanjem rodnosti in spremembami v koledarju rojevanja v osemdesetih letih posredovana preko večje družbene sprejemljivosti za izvenzakonsko skupnost in druge alternativne oblike skupnega življenja²². Za dodatno preverjanje te predpostavke bi potrebovala podatke o starosti mater, ki živijo v izvenzakonskih skupnostih, ob rojstvu prvega otroka. Tovrstnih podatkov pa naša statistika žal ne zbira.

Naslednji ukrep, ki ga omenjam na tem mestu, zadeva varstvo materinstva oz. starševstva. V opazovanem obdobju je prišlo do dvakratnega podaljšanja porodniškega dopusta. Prvič se je to zgodilo leta 1974 (podaljšanje na 246 dni oz. 1 leto), drugič pa leta 1986 (podaljšanje na 1 leto oz. 15 mesecev). Umestitev teh dveh dogodkov na krivuljo časovnega poteka rodnosti v grafih pokazuje, da je tej spremembi sledil v naslednjem letu (1975) rahel padec rodnosti, vendar se je v naslednjih letih tja do leta 1980 to upadanje umirilo oz. celo ustavilo. Tudi sprememba po letu 1986 je bila značilno, a kratkotrajno povezana z gibanjem rod-

22. Ob tem velja poudariti, da je zveza med rodnostjo in izvenzakonskimi rojstvi lahko le pogojna; ta zveza je le eden izmed znakov oz. sindromov modernizacije, ki jih je dosegla tudi naša družba. Podobno je mogoče trditi tudi za zvezo med rodnostjo in razpadom zakonskih zvez.

nosti. V prvih treh letih (1986-1988) se je upadanje rodnosti upočasnilo. Iz tega bi lahko potegnili sklep, da posamični pozitivni ukrepi socialne politike, ki so namenjeni materinstvu oz. starševstvu, zavirajo upadanje rodnosti, vendar pa ga ne zaustavljajo.

Morda bi bili učinki takšnih ukrepov socialne politike večji in dolgoročnejsi, če bi bili kombinirani z višjimi prispevki družbe za zagotavljanje ustrezne kvalitete pogojev življenja otrok in bi zajeli večje število otrok kot to velja sedaj (univerzalni otroški dodatek). Kot so pokazali rezultati korelacijske analize (tabela 4.2.), prispevki, ki jih je družba namenjala staršem z otroki iz slabše situiranih družin, niso bili statistično značilno povezani s spremembami v rodnosti v celotnem opazovanem obdobju.

Nadalje predpostavljam, da bi bili učinki socialne politike v zvezi z varstvom starševstva lahko še večji, če bi bilo staršem ponujeno večje število alternativnih oblik varstva za njihove otroke. Pri tem so misljene tako večje možnosti, da bi starši sami varovali svoje otroke (npr. pravica do različnega delovnega časa za starše z otroki, mlajšimi od treh let), če bi to zeleli, kakor tudi večja pestrost izbire med različnimi oblikami varstva otrok. Osnovni namen takšnih ukrepov je sicer izboljšanje kvalitete življenja otrok in staršev. Vendar imajo ti lahko tudi populacijske učinke, s tem ko zmanjšujejo protislovja, izhajajoča iz prekrivanja med vlogami v sferi produkcije in reprodukcije.

Iz rezultatov korelacijske analize (tabela 4.2.) je razvidno, da organizacija otroškega varstva, kakršna je veljala skozi osemdeseta leta, ni bila statistično značilno povezana z upadanjem rodnosti. Na osnovi tega bi se dalo sklepati, da je bilo to področje družbenih storitev ustrezno urejeno. Toda nekatere analize otroškega varstva v osemdesetih letih (Boh in Cernigoj-Sadar,

1986) tega niso potrdile. Pokazale so, da populacijo otrok, vključeno v VVZ predstavljajo predvsem otroci, starejši od treh let²³. In to kljub temu, da se pri nas velika večina zensk po preteku porodniškega dopusta ponovno aktivira v svojem poklicu. Za mlajše otroke se tako najpogosteje uporabljajo neformalne oblike varstva. To pomeni, da jih varujejo sorodniki ali nesorodniki, kar za mnoge starše in otroke ni najboljša rešitev. Pri prvih se nemalokrat ustvarjajo napetosti v odnosih, npr. med starši otroka in sorodnikom/sorodnico zaradi različnih pojmovanj o pravilnosti vzgoje otroka. Varstvo z nesorodniki pa je pogosto povezano z večjimi finančnimi stroški, pogostimi menjavami in nezanesljivostjo. Taksne izkušnje lahko destimulativno vplivajo na želje staršev po nadaljnem, večjem številu otrok.

4.3. SPLOSNE IN POSEBNE ZNACILNOSTI PROCESOV UPADANJA RODNOSTI V SLOVENIJI POD RAVEN ENOSTAVNE REPRODUKCIJE

Demografska tranzicija se je začela v Sloveniji kasneje kot v drugih evropskih deželah. Tudi kar zadeva dovršitev tega procesa, ni bila med prvimi. Iz primerjave povprečnega števila živorojenih otrok na eno žensko med Slovenijo in nekaterimi drugimi državami za zadnjih 20 let (tabela 4.8.) pa je mogoče razbrati, da se je Slovenija s svojim gibanjem rodnosti po demografskem prehodu zelo hitro približala drugim evropskim državam in marsikatero med njimi že celo prehitela.

23. Po podatkih Letopisa o zdravstvenem in socialnem varstvu v Sloveniji 90 (1991: 72) je bilo v letu 1990 v VVZ zajetih 30% otrok iz populacije otrok do treh let starosti in 65% otrok iz populacije otrok od treh let do vstopa v solo. Leta 1989 je bilo za sprejem v VVZ odklonjenih 2839 otrok, leta 1990 pa 3208 in to kljub temu, da se zaradi manjšega števila rojstev v zadnjih letih te kapacitete sproščajo.

Tabela 4.8.: Povprečno število živorojenih otrok na eno žensko v nekaterih evropskih državah in Sloveniji (1970-1990):

Država	Leto	1970	1975	1980	1985	1987	1988	1989	1990
Albanija		5.16		3.62	3.26	3.16	3.03	2.96	
Avstrija		2.29	1.83	1.65	1.47	1.43	1.44	1.45	1.45
Belgija		2.25	1.74	1.69	1.51	1.45	1.58	1.59	
Bolgarija		2.18	2.24	2.05	1.95	1.95	1.97	1.86	1.73
Ceskoslovaška		2.07	2.46	2.15	2.06	2.00	2.01	1.95	1.94
Danska		1.95	1.92	1.55	1.45	1.50	1.56	1.62	1.67
Finska		1.83	1.69	1.63	1.64	1.59	1.70	1.71	1.79
Francija		2.48	1.93	1.95	1.82	1.82	1.82	1.81	1.80
Nemčija (ZR)		2.02	1.45	1.45	1.28	1.37	1.41	1.44	
Nemčija (DR)		2.19	1.54	1.95	1.74	1.74	1.67	1.56	
Madžarska		1.97	2.38	1.92	1.83	1.81	1.79	1.78	1.79
Irska		3.87	3.40	3.23	2.50	2.32	2.18	2.11	2.17
Italija		2.43	2.21	1.69	1.41	1.34	1.33	1.29	1.29
Nizozemska		2.57	1.66	1.60	1.51	1.56	1.55	1.55	1.62
Norveška		2.24	1.98	1.72	1.68	1.75	1.84	1.89	1.93
Poljska		2.20	2.87	2.28	2.33	2.15	2.13	2.08	2.04
Romunija		2.89	2.62	2.45	2.26	2.42	2.31	2.19	
Spanija		2.84	2.79	2.22	1.63	1.48	1.38	1.30	
Svedska		1.94	1.78	1.68	1.73	1.84	1.96	2.02	2.14
Svica		2.10	1.61	1.55	1.52	1.52	1.57	1.56	1.59
UK		2.45	1.81	1.89	1.80	1.82	1.84	1.81	1.84
Slovenija		2.20	2.08	2.02	1.72	1.69	1.66	1.55	1.48

Vir: (1991) Recent demographic developments in Europe. Council of Europe Press. Strasbourg. Tabela .3.3. str. 37-38.

Iz rezultatov korelacijskih analiz statističnih podatkov in analize sekundarnih virov je mogoče sklepati, da je bile takšne spremembe povezane z družbenimi procesi različnega karakterja:

- prvo skupino predstavljajo procesi, katerih tok je počasnejši in je vezan na zamenjavo med generacijami; nek nov vzorec obnašanja se uveljavlja počasi, postopoma pri vseh ali vsaj

večini družbenih slojev;

- drugo skupino pa tvorijo procesi, ko imajo značaj periodnih učinkov; obnašanje ljudi je povezano z izrazitejšimi, a krajši čas trajajočimi spremembami.

Proces, ki je prav gotovo vezan na zamenjavo med generacijami, je zamiranje tradicionalne družinske morale, po kateri je o pomembnih zivljenjskih odločitvah posameznika odločal širši krog sorodnikov in ki je imela precejšnjo oporo v religiozni ideologiji družine (posameznik se mora pri svojih ravnanjih ozirati na naravni red, na voljo Boga). Drugi procesi, ki so bili z zamiranjem te morale močno povezani, so bili procesi deagrarizacije, sekularizacije in urbanizacije, ki so se v Sloveniji se posebno izrazito razmahnili po drugi svetovni vojni. Eden od pomembnih kazalcev zamiranja te morale je načrtovanje velikosti družine ob uporabi različnih kontracepcijskih sredstev.

Zanesljivega odgovora na vprašanje, katera od nuklearizacij družine (emocionalna ali ekonomska) (Caldwell, 1982) je bila odločilna za pričetek demografskega prehoda pri nas, ni lahko dati, saj obstaja v zvezi s tem zelo malo virov. Na podlagi redkih zgodovinskih studij o vsakdanjem zivljenju družine slovenskih kmetov in delavcev (Davis, 1989) pa bi lahko rekli, da je slo pri vpeljavi prakse načrtovanja velikosti družine za prilagoditev na spremenjene družbene razmere (industrijski razvoj), ki je bila povezana s pismenostjo. Slo je tako za prenos novih idej, vrednot in znanja od zunaj²⁴. Njihova uveljavitev v vzorcih obnašanja

24. Na osnovi Davisove studije (1989) je mogoče sklepati, da naši predniki niso imeli veliko možnosti za izviren razvoj visjih potreb, vrednot in idej, saj so v veliki večini se nekaj generacij nazaj živeli v veliki revščini. Njihovo celotno zivljenje je bilo usmerjeno v ustvarjanje virov za golo preživetje. Zato so bile nove ideje in vrednote prinesene k nam od drugod in se z rastjo zivljenjskega standarda naprej razvijale in razsirjale.

ljudi je bila postopna.

Razvoj rodnosti v zadnjem desetletju je po mojem mnenju pomembno povezan z razširjanjem in uveljavljanjem vrednot odgovornega starševstva (spremembo smeri medgeneracijskega pretoka blaginje) ter svobodnega odločanja zanj ob sprejemanju načrtovanja velikosti družine med različnimi družbenimi sloji. Pri napredovanju tega procesa so imeli veliko vlogo mediji (televizija²⁵, radio, časopisi, poljudnoznanstvena literatura), sola in drugi posredniki informacij ter modelov obnašanja. Končno je k napredovanju tega procesa veliko prispevala tudi pravna institucionalizacija omenjenih vrednot in obnašanja.

Vzporedno s postopnim uveljavljanjem vrednot odgovornega starševstva in prakse načrtovanja rojstev je bil razvoj rodnosti v zadnjih desetletjih pomembno povezan tudi s procesom postopnega spreminjanja družbene vloge družine in ženske (tako na strukturnem nivoju, kot na nivoju ideologije), ki ga je doživljalo več generacij zapored.

Pod vplivom procesov industrializacije in deagrarizacije je družina v Sloveniji izgubila dobršen del svoje ekonomske funkcije, zaradi česar je usahnila potreba po delovni sili otrok. Ti so postali velik strošek za družinski proračun, se posebno solajoči se otroci (prišlo je do preusmeritve od kvantitete k kvaliteti otrok). Močno se je zozilo tudi socialno okolje družine. Kot "osnovna družbena celica" je postala omejena na svoje nuklearno jedro. Kohezivna sila družine so postale emocije in vrednota partnerstvo (kar je tudi pravno opredeljeno), s čimer so pomembno povezane strukturne spremembe med nosilci moči v

25. Napredovanje tega procesa nakazuje visoka korelacija med rodnostjo in številom TV naročnin, se posebno pred letom 1980 (tabela 4.2.).

družini. Narasčanje števila razvez in izvenzakonskih skupnosti sta le dva od kazalcev teh sprememb, a kot je pokazala analiza, nedvoumno povezana z upadanjem rodnosti. Poleg tega velja opozoriti, da je proces upadanja rodnosti povezan tudi še z nekaterimi drugimi vidiki spremenjene družbene vloge družine, ki izhajajo iz vpeljave sistema socialne države, in sicer z zatonom njene funkcije skrbi za ostarele. Socialna varnost ostarelih je vse manj domena družine - otrok - in vse bolj države, njenega pokojninskega sistema (vsaj do sedaj je bilo nekaj časa tako). Ljudje lahko pričakujejo zagotovljeno ekonomsko varnost v starosti, ne glede na to, koliko otrok imajo, oz. ali jih imajo ali jih nimajo (Robertson, 1991).

Narasčajoče možnosti zaposlitve izven doma (v Sloveniji predvsem po drugi svetovni vojni)²⁶ so prinesle ženskam večjo ekonomsko neodvisnost, toda hkrati s tem tudi nove obremenitve, izhajajoče iz prekrivanja in celo konfliktnosti med vlogami. Menim, da so prve generacije žensk, ki so participirale v družbeni produkciji izven doma, se naprej sprejemale izpolnjevanje tradicionalnih vlog matere, žene in gospodinje²⁷ kot neizogibno nujnost - zaradi

 26. Delež zaposlenih žensk med vsemi zaposlenimi v Sloveniji v letih ob popisih:

Leto	1953	1961	1971	1981	1991
	35.0	37.9	40.8	44.3	46.9

Vir: (1992) Statistični letopis Slovenije 1992. Zavod republike Slovenije za statistiko. Letnik XXXI. Ljubljana. izračun iz tabele 12-1. str. 154.

27. Ob tem se postavlja vprašanje, kaj je motiviralo ženske v Sloveniji, da so se zaposlovale; ali je bila to vrednota samoaktualizacije, ali pa eksistenčne potrebe oz. težnje po izboljšanju življenjskega standarda? Prve generacije žensk so se začele povsod zaposlovati v večjem obsegu, ko se je povečala ponudba na trgu delovne sile. Izčrpal se je potencial razpoložljive moške delovne sile. Toda ženske so se lahko zaposlovale predvsem na statusno nižjih in slabše plačanih delovnih mestih ter običajno opravljale dela, ki spominjajo na gospodinjska opravila

vpliva socializacije - kljub drugačnemu zatrjevanju in vnaprejšnjih napovedi socialističnih ideologov družine (Tomsic, 1959, 1976). Kasnejše, sedanje generacije zaposlenih zensk, ki vse bolj sprejemajo in vrednotijo netradicionalne vloge (povezane z izobraževanjem), neskladje med vlogami razrešujejo z rojevanjem manjšega števila otrok in z odlaganjem materinstva v svoja kasnejša leta. Predpostavljam, da del pojasnila za takšen vzorec obnašanja leži v se vedno premajhni prilagoditvi družbe in moških na spremenjen družbeni položaj zensk (gospodinjsko delo je v veliki meri se vedno obveznost zensk, ne pa tudi moških), kljub nekaterim njenim nezanemarljivim prispevkom, npr. na področju otroškega varstva.

Lahko bi rekla, da večina procesov, o katerih je bilo do sedaj govora, niso specifični zgolj za slovensko družbo. Z njimi se bolj ali manj intenzivno soočajo vse sodobne družbe, v katerih se je rodnost spustila pod raven enostavne reprodukcije. Toda kot lahko ugotovim, je bil razvoj rodnosti v Sloveniji v osemdesetih letih poleg teh procesov pomembno povezan tudi z nekaterimi našimi specifičnimi dogajanja v sferi ekonomije in politike, ki nosijo obeležje periodnih učinkov.

Ziviljenjski standard se je začel v Sloveniji postopoma dvigovati po letu 1965 (gospodarska reforma)²⁸. Ta proces se je nadaljeval vse tja do začetka osemdesetih let, ko je nastopila se sedaj trajajoča ekonomska kriza. Kot menijo nekateri avtorji (Tomc, 1985, Adam, 1989), tičijo izvori te krize v dominaciji

(Cernigoj-Sadar, 1991). Delo zensk izven doma za večino ni bilo izraz teženj po ustvarjalnosti in osebni razvoju, temveč posledica teženj po zagotavljanju eksistence (Jogan, 1990).

28. O tem, ali je do tega prišlo na podlagi uspešnih ekonomskih rezultatov ali pa kreditov, ki nam jih je v tem času dajala tujina, tu ne bi razpravljala.

političnega sistema nad sistemom ekonomije. Partija je nenehno normativno intervenirala v gospodarski sistem, da si je tako lahko ohranjala svojo monopolno vlogo v družbi. Pri tem je vseskozi nihala med centralno plansko oz. samoupravno in tržno regulacijo. Ker so se zanemarjale tržne zakonitosti, ni moglo priti do normalnega ekonomskega ciklusa. Zавoljo tega ni mogoča direktna primerjava med vlogo ekonomskih procesov pri upadanju rodnosti v naših razmerah in njihovo vlogo v družbah, kjer so se te zakonitosti upostevale.

S precejšnjo gotovostjo je mogoče najprej trditi, da pri nas nismo doživeli dolgotrajnejše prosperitete, ki bi lahko vplivala na povečevanje aspiracij po samoaktualizaciji (po post-materialističnih vrednotah) do taksne stopnje, kot se je to dogajalo v mnogo bolj razvitih evropskih državah. V sedemdesetih letih so tudi pri nas aspiracije naraščale²⁹, vendar bolj v smeri doseganja visjega življenjskega standarda (potrošnje) kot pa po samoaktualizaciji (kreaciji). O tem poročajo nekatere raziskave, opravljene v Sloveniji v sredini sedemdesetih let. Iz raziskave Problemi razvoja Slovenije 1975 je moč npr. razbrati (Cernigoj-Sadar, 1977), da je bila pri takratni generaciji mladih najpogosteje izražena želja v zvezi z načinom preživljanja prostega (izvendelovnega) časa udejstvovanje v sportnih in splošno rekreativnih aktivnostih (potovanja, izleti, hobiji), manj pa v ustvarjalnih aktivnostih in izobraževanju. Dosti manj pogosto so bile izražene tudi želje po aktivnostih, ki imajo materialno koristne učinke za posameznika in njegove najbližje. Toda hkrati s tem se je pokazalo, da je bila njihova dejanska izbira in pogostost ukvarjanje z aktivnostmi (te so bile predvsem vezane na sredstva množičnih komunikacij, vsebovale materialno koristne

29. Povečevanje aspiracij je bilo verjetno močno povezano z mediji in geografskim položajem Slovenije (bližina meje z državami, v katerih se je v omenjenem obdobju nivo življenjskega standarda močno dvignil).

učinke in prinasale fizično sprostitve) se vedno močno odvisne od njihovih socialno-ekonomskih pogojev kakor tudi od opravljanja določenih socialnih vlog (pokazale so se razlike med moskimi in ženskami). V zvezi s tem lahko predpostavim, da je bil izrazit padec rodnosti v začetku osemdesetih let povezan s postopnim, počasnim povečevanjem aspiracij po samoaktualizaciji, vendar le pri nekaterih družbenih skupinah (npr. bolj izobrazjenih, urbani populaciji).

Na osnovi rezultatov korelacijske analize lahko nadalje s precejšnjo gotovostjo trdim, da upad rodnosti v prvih osemdesetih letih ni bil povezan z znižanjem realnih dohodkov prebivalstva (do tega takrat sploh ni prišlo). Toda tega ni mogoče trditi tudi za nekatere druge vidike njihovih materialnih pogojev življenja. Pri tem gre, kot se je pokazalo, za zmanjšane možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja, pri čemer so se posebno izpostavljeni mladi. Ti so pogosto soočeni z neavtonomnim stanovanjskim statusom. V začetku osemdesetih let, natančneje leta 1984 je bilo npr. v starostni skupini 25 do 34 let zabeležene kar 30% populacije, ki se vedno živi pri svojih ali partnerjevih starših (ima neavtonomen stanovanjski status), leta 1991 pa že celo 42% (Mandič, 1991a). Tudi preostali del populacije, ki mu je uspelo priti do stanovanja, tega pogosto ni zmožel sam; izključno na osnovi sorodstvenih virov (pomoč v denarju, zemljišču in delu) je rešilo stanovanjski problem kar 40% prebivalstva (Mandič, 1986). Vsi ti podatki izpričujejo prisotnost precejšnje množice ovir, ki stojijo na poti mladim, ko si želijo osnovati svoje družine. Menim, da je prispevek teh ovir k odlaganju rojevanja otrok v kasnejša ženina leta in s tem k zmanjšani rodnosti precejšen. Odločitve prebivalstva za manjše stevilo otrok pa je mogoče povezovati tudi z neustrezno velikostjo njihovih stanovanj. Podatki raziskave Stratifikacija in kvaliteta življenja 1987 nakazujejo, da je v Sloveniji v prenaseljenih stanovanjih (več kot 1 oseba na sobo) živelo preko 40% populacije (Mandič, 1991b),

kar je morda še podcenjeno. Pri prostorski razdelitve kmečkih hiš se npr. vedno ne loči delovnih od bivalnih prostorov.

Naslednje, za našo družbo specifično dogajanje, ki ima značaj periodnega učinka, so imigracije. Analiza je pokazala, da je bilo upadanje rodnosti v osemdesetih letih pomembno povezano z migracijskimi gibanji. Ob tej ugotovitvi se poraja vprašanje, ali ni ravno priliv imigrantov v drugi polovici sedemdesetih let preprečil, da bi prišlo do upada rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije v Sloveniji že pred letom 1980. Kot kažejo analize (Sircelj, 1991), imigranti nimajo višje rodnosti kot slovensko prebivalstvo. S svojim prihodom so tako povečali le število potencialnih staršev med prebivalci Slovenije.

Ob upoštevanju vsega dosedaj povedanega bi se dalo prej zastavljeno hipotezo korigirati v naslednjem smislu: upadanje rodnosti v Sloveniji v začetku osemdesetih let pod nivo enostavne reprodukcije (pa tudi upadanje rodnosti nasploh) je bilo povezano z dolgoročnimi globalnimi družbenimi procesi, ki so tako kot drugod mnogo prispevali k razvoju novih načinov življenja ljudi. Tradicionalne vzorce družinskega in reproduktivnega življenja so zamenjali bolj sodobni vzorci, materinsko oz. starševsko vlogo so prekrile druge vloge posameznika. Poleg tega je bil padec rodnosti v začetku osemdesetih let pomembno povezan tudi s spremenjenimi ekonomskimi razmerami, ki so bile posredovane s političnimi procesi. Toda gotovo bi rodnost upadala v vsakem primeru, četudi bi bile ekonomske razmere drugačne (ugodnejše), saj bi do tega prej ali slej pripeljale spremembe v načinu življenja ljudi (podobno je predpostavila tudi K. Boh (1988)). Poslabšani materialni (pa tudi politični) pogoji so dolgoročni proces upadanja rodnosti v drugi polovici osemdesetih let le še pospešili in poglobili. Precej verjetno je tudi, da bi do padca rodnosti prišlo že pred letom 1980, če v drugi polovici sedemdesetih let ne bi bilo močnejšega priliva imigrantov.

Hrati s tem se zastavljajo vprašanja, ali in kdaj se bo ta trend upadanja rodnosti pri nas zaustavil in obrnil navzgor (v nekaterih državah se je to zgodilo, oz. se že dogaja, ko rodnost se ni dosegla tako nizkih letnih vrednosti totalne mere rodnosti) in kako bo na nivo rodnosti v prihodnjih letih vplival sedanji še slabši ekonomski položaj ljudi. Kot dokazujejo rezultati raziskave Kvaliteta življenja v Sloveniji (1984-1991), se ob koncu osemdesetih let življenjski standard ljudi v primerjavi s tistimi ob začetku osemdesetih let ni bistveno znižal, kot bi se zdelo na podlagi nekaterih statističnih podatkov. Ljudje so namreč pri zadovoljevanju svojih vsakdanjih potreb se precej izkoristili materialne rezerve iz preteklosti, povečevali svoje delovne obremenitve v sivi ekonomiji in se opirali na medgeneracijsko solidarnost (Svetlik in drugi, 1991). Toda v začetku devetdesetih let se je življenjski standard velikega dela slovenske populacije dejansko začel močno zniževati. Realni osebni dohodki so se v letu 1990 zmanjšali za 36% in v letu 1991 za 15% v odnosu na prejšnje leto (Statistični letopis RS, 1992: 168), kar močno presega povprečno stopnjo upadanja iz osemdesetih let. O tem, da prebivalstvo to poslabšanje tudi vse bolj občuti, pričča podatek, da je v začetku leta 1991 slaba polovica slovenske populacije (reprezentativni vzorec) izjavila, da so njihove življenjske razmere slabše kot pred petimi leti, v letu 1992 pa že več kot tri četrtine (Cernigoj-Sadar, 1992). Ob tem predpostavljam, da so v kritičnem položaju predvsem nezaposleni mladi, ki so že vstopili v rodno dobo³⁰.

30. Leta 1991 je bilo v Sloveniji med nezaposlenimi 35.917 mladih do 26 let, leta 1981 pa 6.422 (Podatki Zavoda za zaposlovanje 1992).

5. ANALIZA RODNOSTI V SLOVENIJI NA MIKRO NIVOJU

5.1.1. MODEL ANALIZE NA MIKRO NIVOJU

Izhodišče modela tvori predpostavka, da je rodnostno obnašanje posameznika/ce³¹ povezano z značilnostmi njegovega/njenega (tako makro kot mikro) socialnega okolja. Nekateri avtorji v zvezi s tem razlikujejo med modernim in tradicionalnim okoljem (Hoffman-Novotny, 1987), drugi med saturiranim in nesaturiranim okoljem; razlike med njima se kažejo v različnih možnostih in sposobnostih zadovoljevanja primarnih človekovih potreb (Mackensen, 1982) tretji pa med heterogenim in homogenim socialnim okoljem; pri čemer nudi prvo posamezniku/ci večje število izkušenj in življenjskih opcij kot drugo (Cogswell in Sussman, 1979).

Vzorec rodnostnega obnašanja, katerega rezultat je nivo rodnosti, ki manj prispeva k enostavnemu obnavljanju prebivalstva, je značilen za kompleksen (diferenciran in ideološko oz. kulturno pluralen) tip socialnega okolja. To je okolje, v katerem so posamezniki/ce v teku svojega življenja izpostavljeni/e številnim in vsebinsko različnim socialnim kontaktom in izkušnjam. Poteki njihovega življenja ne sledijo ustaljenim vzorcem, to pa pogojuje večjo stopnjo negotovosti njihovih življenjskih poti. Razpoložljive opcije so številnejše. Izbira med njimi vodi v prekrivanja, pogosto pa celo do konfliktnosti med vlogami. Domnevam, da je takšna situacija prej razlog za orientacijo posameznikov/ic k manjšemu številu otrok kot pa njihov morebitni

31. Zaradi lažje berljivosti sem v dosedanjem tekstu uporabljala le moški spol. Ker pa je bila analiza na mikro nivoju narejena na vzorcu oseb obeh spolov, uporabljam v tem delu naloge moški in ženski spol.

neugoden ali celo slab ekonomski položaj.

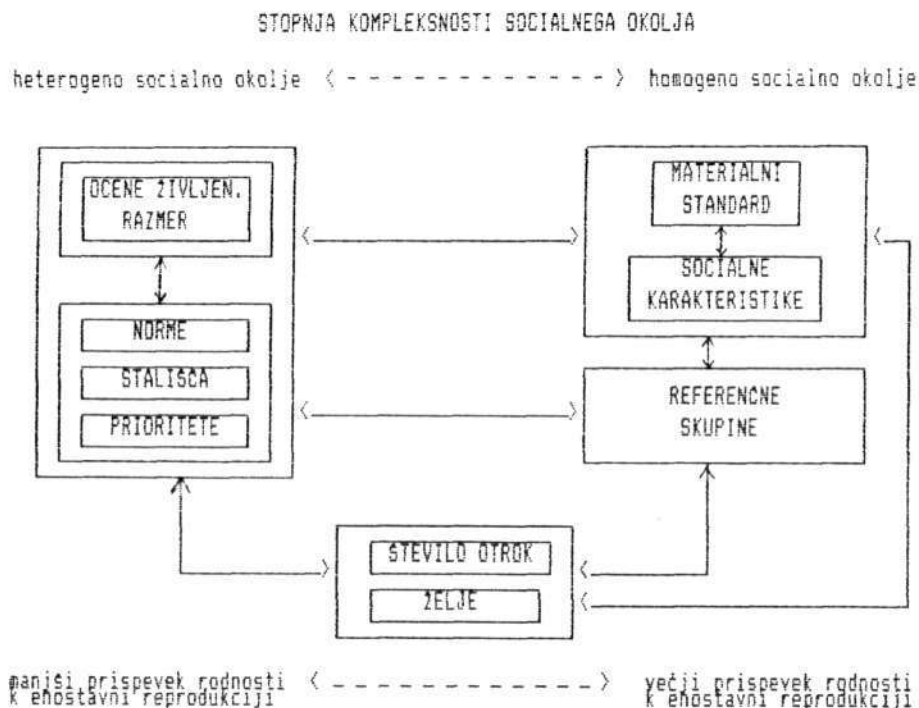
Nasproten pol temu tipu družbe je nekompleksno (nediferencirano, kulturno monolitno) socialno okolje, v katerem se ohranjajo ustaljeni (tradicionalni) življenjski vzorci. K njim sodi tudi orientacija k večjemu številu otrok. Toda vzorec rodnostnega obnašanja z večjim prispevkom k enostavnemu obnavljanju prebivalstva je možen tudi pri posameznikih/cah, ki živijo v kompleksnem socialnem okolju.

Značilnosti socialnega prostora tako lahko opredelim na dimenziji, ki se razprostira na kontinuumu med dvema ekstremnima poloma; med tipom socialnega okolja s heterogenimi vplivi in tipom socialnega okolja s homogenimi vplivi. S tema dvema tipoma okolja sta povezana na eni strani orientacija posameznika/ce k zadostitvi interesov večjega števila skupin, katerih član/ica je, na drugi strani pa orientacija posameznika/ce k zadostitvi interesa ene same ali manjšega števila skupin, npr. družine. Ob tem predpostavljam, da se posamezniki/ce, ki živijo v različnem socialnem okolju, med seboj razlikujejo po socialnih, ekonomskih, motivacijskih in reproduktivnih karakteristikah.

Pri analizi dejavnikov rodnosti v Sloveniji na nivoju posameznika/ce bom glede na razpoložljivo podatkovno bazo upoštevala tri sklope spremenljivk. Prvi sklop neodvisnih spremenljivk tvorijo socialne in ekonomske karakteristike posameznika/ce in nekaterih njegovih pomembnih drugih. Drug sklop neodvisnih spremenljivk vključuje nekatere motivacijske karakteristike posameznika/ce, ki se kažejo v odnosu posameznika/ce do otroka in do starševske vloge. To so: norme, stališča in prioritete, ki jih posameznik/ca pripisuje določenim življenjskim področjem. Tretji sklop spremenljivk, ki opredeljujejo rodnostno obnašanje posameznika/ce, pa ima v modelu pomen odvisnih spremenljivk.

jujejo rodnostno obnašanje posameznika/ce, pa ima v modelu pomen odvisnih spremenljivk.

Slika 5.1.: Skica modela

5.1.2. OPERACIONALIZACIJA MODELA

Kazalci socialno-ekonomskega položaja posameznika:³¹

Vloge in možnosti, ki jih imajo moski in zenske za sprejemanje

 31. Frekvenčne distribucije vseh spremenljivk iz raziskave so v arhivu Centra za družbeno blaginjo pri Institutu za družbene vede pri FDV v Ljubljani.

vstopajo. Čim več in čim bolj raznolike možnosti nudi posamezniku/ci njegovo/njeno socialno makro in mikro okolje in tem bolj jih zaznava kot pogoje zadovoljevanja svojih potreb, večja bo kompeticija s starševsko vlogo in večja je verjetnost, da bo imel/imela ali si želel/a imeti manj otrok. V analizi bom v zvezi s tem uporabila naslednje kazalce socialnih in ekonomskih karakteristik posameznika/ce in njegovih/njenih članov družine:

- kazalci socializacije in aktualnega socialnega položaja posameznika/ce so: starost, spol, delovni status, izobrazba, izobrazba matere in izobrazba očeta, kraj bivanja v otroštvu (mestno - vasko okolje), selitve (iz vasi v mesto in obratno), vernost in obiskovanje verskih obredov;
- kazalec socialnega položaja anketirančevega partnerja/ice in staršev na družbeni lestvici: izobrazba partnerja/ice;
- kazalci materialnega standarda anketiranca/ke in njegove družine so: rešenost stanovanjskega vprašanja, posedovanje dobrin trajne potrošnje, razpoložljivost dohodka, primanjkovanje denarja.

Kazalci družinske situacije:

Skupine, ki s svojimi vrednotami in stališči lahko vplivajo na odločitve posameznika/ce v zvezi s starševstvom, so tudi referenčne skupine. Mednje lahko stojemo: družino, delovno okolje, prijatelje in sosese. Odločitve o rojstvu otrok se oblikujejo zlasti v interakciji med možem in zeno oz. med partnerjema. Odločitve posameznika/ce za ali proti rojstvu otroka so verjetno odvisne od stopnje usklajenosti/neusklajenosti želja med zakoncema oz. partnerjema. Na odločitve ali želje o rojstvu otroka pomembno vpliva tudi družinska klima, ki se kreira skozi vsakodnevne aktivnosti njenih članov. Mednje sodijo tudi

gospodinjska opravila. Nekatere raziskave (Hill, 1968, povzeto po Boh, 1976) kažejo, da enakomerna delitev dela v gospodinjstvu med partnerjema vodi do želje po manjšem številu otrok, medtem ko druge (Presser, 1986) predpostavljajo obratni odnos. Za analizo tega področja bom uporabila naslednje kazalce družinske situacije:

- bivanje s partnerjem/zakoncem in trajanje zakonske/partnerske zveze;
- delitev dela v gospodinjstvu: kdo v gospodinjstvu opravlja posamezna gospodinjska opravila;
- želja partnerja/ice po otroku (partner/ica ne želi/ želi (se) otroka)

Kazalci stališč, norm, prioritet in subjektivnih ocen:

Obnašanje ljudi je nadalje v veliki meri odvisno tudi od tega, kakšen pomen pripisujejo različnim situacijam in objektom. Ali bo dana neki situaciji ali nekemu objektu prioriteta v kognitivno-evaluativni percepciji posameznika/ce in njegovi/njeni morebitni izbiri, je odvisno od njegovih/njenih norm in vrednot. Večina teh se oblikuje v procesu socializacije. Nadalje, kar zadeva rodnostno obnašanje ljudi, nedvoumno velja, da otroci niso gola posledica spolnosti, ampak so izraz mnogih potreb in funkcij, ki jih posamezniki lahko zadovoljujejo s tem, da imajo otroke. Mnoge raziskave (Fawcett in drugi, 1973, Bulatao, 1984) so potrdile, da zadovoljitev materinske oz. očetovske vloge ni gola biološka potreba, ampak tudi socialna. Poleg tega so tudi pokazale, da je potreba po otroku kompetitivna z drugimi potrebami, ki jih ima posameznik/ca v moderni družbi. Motivacija za starševstvo je tako odvisna od tega, kakšen pomen pripisuje posameznik/ca otroku. Med kazalci motivacije za starševstvo in

pomen otroka uvrščam:

- idealno stevilo otrok; to je tisto stevilo otrok, ki bi bilo idealno za družino anketiranca/ke in ga opredeljujem kot osebno normo);
- idealno stevilo otrok za slovensko družino;
- stališča do otroka in starševstva ter pomen otroka:
 - a) otroci so izguba svobode
 - b) otroci porabijo veliko časa in denarja
 - c) otroci so naložba za stara leta
 - d) otroci nudijo družbeni ugled, občutek pomembnosti
 - e) ženska, ki ima več otrok, je več vredna
 - f) ukvarjanje z otroki je kreativni užitek
 - g) otroci so ena sama velika skrb
 - h) otroci so vir zadovoljstva, veselja
 - i) ni srečnega zakona brez otrok
 - j) prijetno je opazovati, kako se otroci razvijajo, rastejo
 - k) otroci me spominjajo na moje lastno otroštvo
 - l) česar jaz nisem uspel doseči, bi želel/a, da bi moji otoci
 - m) ženska, ki ni mati, ne more biti dobra ženska
 - n) otroke imamo zato, da ne bi bili osamljeni
 - o) v otroku vidim podaljšanje svojega življenja
 - p) moški, ki ni oče, ne more biti dober mož
- prioritete različnim področjem življenja: poklicno delo, družina, sport, umetnost, materialno blagostanje;

Na odločitev ali željo po starševstvu pomembno vpliva tudi percepcija načinov zadovoljevanja potreb, ki jih ima posameznik/ca, oz. percepcija možnosti za njihovo zadovoljevanje v okolju, v katerem živi. Analiza dejavnikov rodnosti na mikro ravni tako vključuje tudi:

- kazalce ocen življenjskih pogojev (sedanjih in prihodnjih);

Kazalci rodnostnega obnašanja pa so:

- stevilo otrok, ki jih je imela anketirana oseba v času anketiranja;
- želja po otroku (anketiranec/ka ne želi/želi otroka oz. ne želi/se želi enega otroka).

5.1.3. CILJI IN HIPOTEZE

V tej analizi želim odgovoriti predvsem na naslednja vprašanja:

- koliko je rodnostno obnašanje v naši populaciji povezano s socialnimi in koliko z ekonomskimi karakteristikami posameznikov in posameznic;
- kakšen vpliv imajo na rodnostno obnašanje posameznikov/ic njihove ocene življenjskih razmer in kakšen njihova stališča, norme in prioritete;
- kateri dejavnik med vsemi omenjenimi najmočneje določa rodnostno obnašanje slovenske populacije.

Glede na zastavljena vprašanja in prej razdelan model postavljam naslednje raziskovalne hipoteze³³:

33. Ker bom hipoteze preverjala s statističnimi tehnikami, ki zahtevajo natančen (matematični) opis problema, sem vsem hipotezam priredila še ničelne hipoteze (H_0). Statistične tehnike so namreč zasnovane tako, da se z njimi testirajo ničelne hipoteze. Z ničelnimi hipotezami se postavljajo trditve, ki imajo nasproten pomen kot raziskovalne hipoteze in sicer, da med opazovanimi skupinami ni razlik, ali pa da med izbranimi spremenljivkami ne obstaja nobena zveza (Blalock, 1972).

1. Hipoteza:

Socializacija, aktualni socialni položaj posameznikov/ic, socialni položaj njihovih partneric/jev, družinska situacija in materialni standard posameznikov/ic so statistično značilno povezani z njihovim rodnostnim obnašanjem (t.j. z njihovim številom otrok). Predpostavljam, da so socializacija, aktualni socialni položaj posameznikov/ic, socialni položaj njihovih partneric/jev in družinska situacija bolj povezani z njihovim rodnostnim obnašanjem kot pa materialni položaj.

H₀₁: Socializacija, aktualni socialni položaj posameznikov/ic, socialni položaj njihovih partneric/jev, družinska situacija in materialni standard posameznikov/ic niso statistično značilno povezani z njihovim rodnostnim obnašanjem.

2. Hipoteza:

Norme, stališča in prioritete posameznikov/ic so statistično značilno povezani z njihovim rodnostnim obnašanjem (t.j. z njihovim številom otrok).

H₀₂: Norme, stališča in prioritete posameznikov/ic niso statistično značilno povezani z njihovim rodnostnim obnašanjem.

3. Hipoteza:

Skupina posameznikov/ic, ki si želi imeti otroka, se statistično značilno razlikuje po socializaciji, aktualnem socialnem položaju, socialnem položaju njihovih partneric/jev, družinski situaciji in materialnem standardu od skupine posameznikov/ic, ki si ne želi imeti otroka. Predpostavljam, da se skupina, ki si želi imeti otroka, močnejše razlikuje od skupine, ki si ne želi imeti otroka, po socializaciji, aktualnem socialnem položaju,

socialnem položaju njihovih partneric/jev in družinski situaciji kot pa po materialnem standardu.

Ho3: Skupina posameznikov/ic, ki si zeli imeti otroka, se ne razlikuje statistično značilno po socializaciji, aktualnem socialnem položaju, socialnem položaju njihovih partneric/jev, družinski situaciji in materialnem standardu od skupine posameznikov/ic, ki si ne zeli imeti otroka.

4. Hipoteza:

Skupina posameznikov/ic, ki si zeli imeti otroka, se statistično značilno razlikuje po normah, stališčih, prioritetah, ocenah življenjskih razmer in željah svojih partneric/jev od skupine posameznikov/ic, ki si ne zeli imeti otroka.

Ho4: Skupina posameznikov/ic, ki si zeli imeti otroka, se ne razlikuje statistično značilno po normah, stališčih, prioritetah, ocenah življenjskih razmer in željah svojih partneric/jev od skupine posameznikov/ic, ki si ne zeli imeti otroka.

5. Hipoteza:

Obstaja statistično značilna zveza med željo žensk po večjem številu otrok in pomočjo partnerjev ter ostalega sorodstva pri njihovem delu v gospodinjstvu ter pri negi otroka.

Ho5: Ne obstaja statistično značilna zveza med željo žensk po večjem številu otrok in pomočjo partnerjev ter ostalega sorodstva pri njihovem delu v gospodinjstvu ter pri negi otroka.

5.1.4. NACIN ZBIRANJA PODATKOV IN OPIS VZORCA

Podatki, ki jih analiziram v tem delu naloge, so bili zbrani z anketo Socioloski, medicinski in demografski vidiki nizke rodnosti v Sloveniji leta 1990. Pri pripravi ankete so sodelovali strokovnjaki s področja medicine (dr. Mateja Kozuh-Novak, dr. Dunja Obersnel-Kveder), demografije (dr. Milivoja Sircelj), ekonomije (dr. Janez Malačič) in sociologije (dr. Katja Boh, mag. Majda Cernič-Istenič). Vzorec so izdelali sodelavci Zavoda R Slovenije za statistiko na osnovi registra prebivalstva po kriteriju reprezentativnosti za populacijo, staro od 15 do 49 let. V vzorec je bilo vključenih 1269 oseb, 633 moskih in 636 zensk.

Terensko delo se je izvajalo v zdravstvenih domovih oz. ginekoloških dispanzerjih po vsej Sloveniji. Med izbranimi anketiranci/kami je bilo kar nekaj takih, ki se vabilu niso odzvali. Zato je bilo potrebno v nekaterih primerih vzorčne osebe nadomestiti z rezervnimi osebami. Toda tudi rezervne osebe niso vedno zadostovale, zato predvideni vzorec na koncu terenskega dela ni bil v celoti realiziran. V vzorec je bilo zajetih 1117 oseb, od tega 519 moskih in 598 zensk v starosti od 15 do 49 let.

Z vključitvijo izbranih spremenljivk, potrebnih za preverjanje v tej nalogi postavljenih hipotez, se je omenjeno stevilo enot se dodatno zmanjšalo (zaradi vprašanj, na katera anketiranci/ke niso odgovorili/e). Tako šteje vzorec, ki ga analiziram, 558 oseb. Analize so opravljene tudi na dveh podvzorcih: 1. osebe, stare 20 do 35 let, ki živijo s partnerjem/ico (226 oseb) in 2. osebe, stare 36 let in več (194 oseb). Socialno-demografske značilnosti anketirancev in anketirank v vzorcu in v obeh podvzorcih so naslednje:

Tabela 5.1.: Demografske značilnosti oseb v celotnem vzorcu in podvzorcih, izražene v deležih (%)

	Vzorec	Stat. podatki	1.Podvzorec	2.Podvzorec
Spol:				
-moški	46.4	50.7*	41.6	46.9
-ženske	53.6	49.3	58.4	53.1
Starost:				
-od 15 do 19 let	9.5	14.1*		
-20 do 24 let	15.6	14.2	15.0	
-25 do 29 let	17.0	15.1	34.5	
-30 do 34 let	19.2	15.3	42.9	
-35 do 39 let	20.1	16.0	7.5	46.4
-40 do 44 let	15.1	14.0		43.3
-45 in več let	3.6	11.3		10.3
Število otrok:				
nima otrok	29.4	10.0**	11.1	7.2
1 otrok	23.3	20.0	35.8	22.2
2 otroka	40.7	50.0	48.2	58.2
3 in več otrok	6.6	20.0	4.9	12.4

* podatki veljajo le za populacijo, ki je v rodnem obdobju (15 - 49 let)

** podatki veljajo za celotno populacijo (končno potomstvo)³⁴

34. Vir: (1990) Sircelj in drugi: Projekcija prebivalstva R Slovenije 1986-2000. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana. str.14

Tabela 5.2.1.: Socialne značilnosti oseb v celotnem vzorcu in podvzorcih, izražene v deležih (%)

	Vzorec	Stat. podatki	1.Podvzorec	2.Podvzorec
Izobrazba:				
-manj kot OS	5.6	17.1**	4.9	8.8
-OS	24.9	29.9	18.1	24.2
-poklicna sola	33.2	19.4	36.7	34.5
-srednja sola	26.5	23.4	27.0	23.2
-visja, visoka š.	9.9	8.8	13.3	9.3
Delovni status:				
-zaposlen	86.6		96.0	90.2
-kmet	3.8		2.7	3.6
-upokojenec	0.9		0.0	2.1
-dijak, student	7.0		0.4	0.5
-gospodinja	1.8		.9	3.6

** podatki veljajo za celotno populacijo³⁵

 35. Podatki iz popisa 1991; izračun iz Statistične informacije. 18. STATISTIKA PREBIVALSTVA. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljna. 24. julij 1992. st.188. str. 1. in 6.februar 1992. st. 30, str.1

Tabela 5.2.2.: Socialne značilnosti oseb v celotnem vzorcu in podvzorcih, izražene v deležih (%)

	Vzorec	Stat. podatki	1.Podvzorec	2.Podvzorec
Zakonski stan:				
-samski	28.3		7.1	7.9
-poročen	65.8		86.5	84.3
-razvezan	3.4		.9	5.1
-vdovec	0.7		0.0	1.7
-drugo	1.8		3.5	1.1
Bivanje s partnerjem:				
-zakonska skupnost	65.5		88.5	87.7
-izvenzakonska skupnost	6.3		11.5	3.9
-ne živi z zak./par.	28.1		0.0	12.4

Tabela 5.3.: Sociokulturne značilnosti oseb v celotnem vzorcu in podvzorcih, izražene v deležih (%)

	Vzorec	Stat. podatki	1.Podvzorec	2.Podvzorec
Veroizpoved:				
-ne pripada nobeni veroizpovedi	22.0		23.5	21.1
-rimokatolik	70.6		68.1	72.7
-ostale veroizpovedi	7.4		8.4	6.2
Religioznost:				
-veren in vsako nedeljo obiskuje verske obrede	7.2		7.1	8.8
-veren in vsak mesec obiskuje verske obrede	13.8		14.2	11.3
-veren, le ob velikih praznikih obiskuje verske obrede	33.0		34.5	31.4
-neodločen glede vere	22.5		19.5	25.3
-ni veren	23.5		24.8	23.2
Narodnost:				
-Slovenec	90.5	87.6**	87.2	90.4
-drugi narodi	9.5	12.4	12.8	9.6

** podatki veljajo za celotno populacijo

Tabela 5.4.: Rodnostne strategije oseb v celotnem vzorcu in podvzorcih, izražene v deležih (%)

	Vzorec	Stat. podatki	1.Podvzorec	2.Podvzorec
Uporaba kontracepcijskih sredstev kdajkoli:				
-nikoli	7.7		2.7	40.0
-nezanesljiva KC	14.7		7.5	28.0
-zanesljiva KC	77.6		89.8	32.0
Sedanja uporaba kontracepcijskih sredstev:				
-ne uporablja ničesar	3.5		2.3	16.7
-nezanesljiva KC	40.0		33.1	55.6
-zanesljiva KC	56.5		64.6	27.8

5.2. REZULTATI IN INTERPRETACIJA

5.2.1. SOCIALNO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE ANKETIRANCEV IN ANKETIRANK Z RAZLIČNIM STEVILOM OTROK

Domnevo o tem, da obstajajo med posamezniki/cami z različnimi socialno-ekonomskimi karakteristikami pomembne razlike glede števila otrok, oz. odgovor na vprašanje, katere socialno-ekonomske karakteristike najboljše pojasnjujejo število otrok posameznikov/ic, sem testirala z metodo postopne selekcije multiple regresijske analize³⁶. Število otrok je imelo pri tem pomen odvisne spremenljivke. Spremenljivke, ki popisujejo demografski, socialni, delovni in ekonomski položaj posameznikov/ic pa so imele pomen neodvisnih spremenljivk. Med slednjimi sem izbrala naslednje:

36. Multipla regresijska analiza je statistična tehnika, s katero proučujemo odnos med odvisno spremenljivko, kriterijem, in nizem neodvisnih spremenljivk ali prediktorjev (Nie in drugi, 1975). Ta tehnika omogoča ugotavljanje smeri in jakosti vpliva niza neodvisnih spremenljivk na odvisno spremenljivko. Standardizirani regresijski koeficient beta nam pove, koliko variabilnosti v odvisni spremenljivki pojasnjuje posamezna neodvisna spremenljivka. Kvadrat multiple korelacije R^2 pa pove, kolikšen del variabilnosti v odvisni spremenljivki pojasnijo vse neodvisne spremenljivke, vključene v regresijsko enačbo. Pri tej tehniki se uporabljajo različne metode. Npr., pri standardni metodi direktne vključitve so vse neodvisne spremenljivke vključene v regresijsko enačbo. Pri metodi postopne selekcije pa so v regresijsko enačbo vključene samo tiste spremenljivke, ki zadošijo določenemu statističnemu kriteriju. To sta test pomembnosti regresijskega koeficienta, ki pove, s kolikšnim zaupanjem lahko dodamo določeno spremenljivko v regresijsko enačbo, in tolerančni indeks, ki pove, kolikšen delež variance odvisne spremenljivke ostaja še nepojasnen ob neodvisnih spremenljivkah, ki so že vključene v regresijsko enačbo.

- spol
- starost
- bivanje s partnerjem
- trajanje zakonske/partnerske zveze
- izobrazba anketiranca/ke
- izobrazba zakonca/partnerja
- izobrazba matere
- izobrazba očeta
- delovni status
- kraj bivanja v mladosti
- migracije
- primanjkovanje denarja za vsakodnevne potrebe
- posedovanje predmetov trajne potrošnje
- razpoložljivost dohodka za pokrivanje vsakodnevnih potreb
- rešenost stanovanjskega vprašanja
- vernost

Zvezo med številom otrok in izbranimi neodvisnimi spremenljivkami sem najprej ugotavljala na celotnem vzorcu (558 osebah, od katerih jih 29% nima otrok, 23% ima enega, 41% dva in 7% tri ali več otrok). Iz rezultatov multiple regresijske analize (tabela 5.5.), je videti, da imajo tri ali več otrok predvsem starejši/e anketiranci/ke. Spremenljivka starost anketiranca/ke sama pojasni kar 25% variabilnosti v spremenljivki število otrok. Poleg tega, da so anketiranci/ke z večjim številom otrok starejši/e, je iz rezultatov razvidna tudi tendenca, da živijo z zakoncem/partnerjem, da so verniki/ce, ki pogosto obiskujejo verske obrede, da z dohodkom pokrivajo le minimalne življenjske potrebe in da imajo v glavnem rešeno stanovanjsko vprašanje. Vse omenjene spremenljivke skupaj pojasnjujejo 34% variance v spremenljivki število otrok. Ostale v analizo vključene spremenljivke pa z njo niso v statistično značilni zvezi oz. niso prediktorji števila otrok.

Tabela 5.5.: Socialno-ekonomske karakteristike posameznika/ce, ki določajo stvilo otrok (celotni vzorec)

Najboljsi prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
starost	-.328	-7.66	.0000	.50	.25
bivanje s partnerjem	-.187	-4.31	.0000	.55	.30
vernost	-.138	-4.01	.0001	.57	.32
razpoložljivost dohodka	-.132	-3.83	.0001	.58	.34
stanovanjsko vprašanje	-.151	-3.39	.0007	.59	.34

Med 226 anketiranimi, ki tvorijo podvzorec oseb, živečih s partnerjem oz. zakoncem, starimi med 20 in 35 let, jih 11% nima otrok, 36% ima enega, 48% dva in 5% tri ali več otrok. Multipla regresijska analiza, izvedena na tem podvzorcu, je pokazala (tabela 5.6.), da se verjetnost večjega števila otrok povečuje predvsem s trajanjem zakonske oz. partnerske zveze. Spremenljivka trajanje zakonske/partnerske zveze sama pojasni 19% variabilnosti v spremenljivki število otrok. Precej manjši, a še vedno statistično značilen pomen ima pri tej starostni skupini tudi spremenljivka razpoložljivost dohodka gospodinjstva. Obstaja torej tendenca, da gre večje število otrok skupaj z nižjim materialnim standardom. Obe neodvisni spremenljivki skupaj pojasnujeta 20% variance v odvisni spremenljivki. Pomen drugih, v regresijski model vključenih spremenljivk (na nivoju $P < .05$) ni statistično značilen.

Tabela 5.6.: Socialno-ekonomske karakteristike posameznika/ce
(anketiranci/ke, stari/e 20 - 35 let in živijo z
zakoncem/partnerjem), ki določajo število otrok

Najboljsi prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
trajanje zakonske zveze	.421	7.02	.0000	.43	.19
razpoložljivost dohodka	-.133	-2.23	.0269	.45	.20

Naslednji pod vzorec tvori 194 oseb, ki so stare 36 let in več. Med njimi jih 7% nima otrok, 22% ima enega, 58% dva in 13% tri ali več otrok. Iz rezultatov multiple regresijske analize na tem pod vzorcu oseb, je mogoče razbrati (tabela 5.7.), da imajo osebe z večjim številom otrok pogosteje rešeno stanovanjsko vprašanje, pogosteje obiskujejo verske obrede in jim pogosteje zmanjkuje denarja za pokrivanje vsakodnevnih potreb, kot osebam z manjšim številom otrok. V primerjavi z rezultati prvih dveh regresijskih analiz so se spremenljivke na tem pod vzorcu izkazale kot nekoliko slabši prediktorji števila otrok. Vse skupaj pojasnjujejo le 15% variabilnosti v odvisni spremenljivki.

Tabela 5.7.: Socialno-ekonomske karakteristike posameznika/ce
(anketiranci/ke, stari/e 36 let in več), ki določajo
število otrok

Najboljsi prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
stanovanjsko vprašanje	-.279	-4.13	.0001	.26	.07
vernost	-.230	-3.44	.0007	.35	.13
primanjčovanje denarja	-.150	-2.22	.0279	.38	.15

Na osnovi rezultatov regresijske analize na celotnem vzorcu in obeh podvzorcih je mogoče sklepati, da je število otrok, ki jih imajo prebivalci Slovenije, zelo malo odvisno od njihovih (v analizi upostevanih) socialno-ekonomskih karakteristik. Statistični izračuni so namreč pokazali relativno nizke vrednosti standardiziranih regresijskih koeficientov (beta uteži) in deležev pojasnjene variance posameznih neodvisnih spremenljivk. To se posebno velja za skupino anketirancev in anketirank, ki so v glavnem že zaključili svoje rodnostno obdobje. Pričakovati je bilo (se posebno pri slednji skupini), da se bodo vsaj po nekaterih socialno-ekonomskih znakih pokazale pomembne razlike med posamezniki/cami z različnim številom otrok. Rezultati te analize pa kažejo, da se tisti, ki imajo več otrok, razlikujejo od tistih, ki jih imajo manj, ali pa jih sploh (se) nimajo, se najbolj po tem, da so starejši oz., da že dalj časa živijo v zakonski/partnerski zvezi. Biološko gledano so ti rezultati povsem logični, toda s teoretičnega stališča niso najbolj zanimivi.

V tem delu analize tako lahko s precejšnjo gotovostjo (sig. = 0000) zavrnem prvo postavljeno ničelno hipotezo. Toda predvsem na račun zgoraj omenjenih spremenljivk, saj se ostale spremenljivke sploh niso uvrstile v regresijski model.

5.2.2. ODNOS MED PRIPISANIM POMENOM OTROKA, NORMAMI, PRIORITETNIMI PODROČJI IN ŠTEVILOM OTROK

Pri ugotavljanju odnosa med pomenom, ki ga anketiranci/ke pripisujejo otroku/om, normami, ki jih imajo glede števila otrok in prioritetenimi področji na eni strani in dejanskim številom otrok na drugi strani sem zopet uporabila metodo regresijske

analize. Med neodvisne spremenljivke sem v tem primeru uvrstila naslednje spremenljivke:

- idealno stevilo otrok za slovensko družino
- idealno stevilo otrok za družino anketiranca/ke oz. osebna norma
- normativni pomen otroka*
- emocionalni pomen otroka*
- instrumentalni pomen otroka*
- otrok pomeni strošek*
- prioriteta poklicnemu delu
- prioriteta družini
- prioriteta sportu
- prioriteta umetnosti
- prioriteta materialnemu blagostanju

Pri iskanju zveze med številom otrok in izbranimi neodvisnimi spremenljivkami sem regresijsko analizo zopet najprej izpeljala na celotnem vzorcu in nato se na podvzorcih anketirancev/nk različnih starosti: 1. 20-35 let, ki živijo z zakoncem/partnerjem in 2. 36 let in več.

Na celotnem vzorcu se je pokazalo (tabela 5.8.), da posamezniki/ce z večjim številom otrok (s številom otrok, ki več prispeva k zagotavljanju enostavne reprodukcije) nagibajo k idealu večje družine, pripisujejo prioriteto družini ne pa sportu. Vendar je iz podatkov mogoče tudi razbrati, da so spremenljivke, ki so se uvrstile v regresijski model po metodi

* Opis formiranja spremenljivk je v Prilogi A

postopne selekcije (stepwise)³⁷, precej sibke napovednice. Vse skupaj pokasnujejo le 13% variabilnosti v spremenljivki stevilo otrok.

Tabela 5.8.: Motivacijske karakteristike posameznika/ce, ki določajo stevilo otrok (cel vzorec)

Najboljsi prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
idealno stevilo otrok zase	.177	4.05	.0001	.25	.06
prioriteta družini	.175	4.41	.0000	.32	.10
prioriteta sportu	-.154	-3.90	.0001	.36	.13

Pri regresijski analizi na podvzorcu oseb, ki živijo s partnerjem in so v rodnem obdobju svojega življenja, so rezultati pokazali (tabela 5.9.), da stevilo otrok najbolje napovedujeta spremenljivki idealno stevilo otrok za anketiranca oz. anketiranko in "otrok pomeni strošek". Toda napovednost obeh neodvisnih spremenljivk je v tem primeru se sibkejša kot v prejšnem primeru, saj pojasnjujeta samo 9% variabilnosti v odvisni spremenljivki stevilo otrok. Takšni rezultati torej nakazujejo le tendenco, da imajo posamezniki in posameznice s tremi in več otroki v primerjavi s tistimi z manj otroki večjo osebno normo velikosti družine. Ob tem tudi pogosteje izjavljajo, da otroci porabijo veliko časa in denarja ter jim jemljejo svobodo.

Nekaj boljša, čeprav se vedno sibka zveza med odvisno in neodvis-

 37. Vse regresijske analize, opravljene v tej razpravi, so bile narejene tudi po metodi direktne vključitve neodvisnih spremenljivk v regresijski model (metoda enter). Rezultati, dobljeni z metodo direktne vključitve, se ne razlikujejo od rezultatov, dobljenih z metodo postopne selekcije.

nimi spremenljivkami se je pokazala na vzorcu oseb, za katere predpostavljam, da velika večina med njimi ne bo imela več otrok,

Tabela 5.9.: Motivacijske karakteristike posameznika/ce (anketiranci/ke, stari/e 20 - 35 let in živijo z zakoncem/partnerjem), ki določa število otrok

Najboljsi prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
idealno št. otrok zase	.246	3.85	.0002	.24	.06
otrok pomeni strošek	.189	2.96	.0034	.31	.09

kot jih ima že sedaj (tabela 5.10.). V regresijsko enačbo so se uvrstile tri spremenljivke, ki skupaj pojasnjujejo 20% variabilnosti v spremenljivki število otrok. Osebe s tremi ali več otroki tako nagibajo k idealu večjega števila otrok, družini pripisujejo večji pomen kot osebe z manjšim številom otrok, poleg tega pa tudi močnejše izražajo normativna stališča do otroka in starševstva, kot npr.: zenska, ki ni mati, ne more biti dobra žena in moški, ki ni oče, ne more biti dober mož.

Tabela 5.10.: Motivacijske karakteristike posameznika/ce (anketiranci/ke, stari/e 36 let in več), ki določajo število otrok

Najboljsi prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
idealno št. otrok zase	.318	4.87	.0000	.35	.12
prioriteta družini	.259	3.96	.0001	.43	.18
normativ. pomen otroka	.140	2.16	.0320	.45	.20

Z rezultati regresijskih analiz na celotnem vzorcu in obeh podvzorcih lahko zavrnem ničelno hipotezo z nizko stopnjo

tveganja ($P < .01$) in sicer, da norme, stališča in prioritete ne prispevajo statistično značilno k variabilnosti v rodnostnem obnašanju posameznikov/ic. Pokazalo se je namreč, da je osebna norma o velikosti družine tisti element, ki ima največji pomen za rodnostno obnašanje posameznikov/ic. Toda napovedna moč te spremenljivke je dosti bolj šibka kakor napovedna moč spremenljivk, ki jih je izpostavila regresijska analiza socialno-ekonomskih karakteristik - starost anketiranca/ke in trajanje partnerske/zakonske zveze. To velja za celotni vzorec in podvzorec oseb, starih 20 do 35 let, ki živijo s partnerjem. Drugačno sliko ponujajo rezultati na podvzorcu oseb, starih 36 leti in več. Zdi se, da ima osebna norma velikosti družine v tem primeru med vsemi upoštevanimi spremenljivkami največji pomen. Koliko to dejansko drži?

Da bi lahko ugotovila, kateri dejavnik najmočneje določa končno število otrok, sem na vzorcu oseb, starih 36 let in več, izvedla

Tabela 5.11.: Motivacijske ter socialno-ekonomske karakteristike posameznika/ce (anketiranci/ke, stari/e 36 let in več), ki določajo število otrok

Najboljši prediktorji:	B	T	Sign.	Mult.R.	R2
idealno št. otrok zase	.282	4.48	.0000	.35	.12
stanovanjsko vprašanje	-.272	-4.39	.0000	.43	.19
prioriteta družini	.233	3.77	.0002	.50	.25
vernost	-.164	-2.62	.0095	.52	.28
zmanjkovanje denarja	-.130	-2.09	.0384	.54	.29

se eno regresijsko analizo. Kot neodvisne spremenljivke sem pri tem upoštevala vse tiste spremenljivke, ki so se že prej uvrstile

v regresijski enačbi socialno-ekonomskih in motivacijskimi karakteristik.

Analiza je pokazala (tabela 5.11.), da motivacijske karakteristike posameznika/ce (idealno stevilo otrok in prioriteta družini) močneje določajo končno stevilo otrok, kot socialno-ekonomske karakteristike posameznika/ce: rešenost stanovanjskega vprašanja, vernost in zmanjkovanje denarja za pokrivanje vsakodnevnih potreb. Toda ob tem velja posebej poudariti, da so razlike v teži med prvimi in drugimi karakteristikami zelo majhne, še posebno med osebno normo in stanovanjskimi razmerami. Poleg tega tudi ne gre zanemariti dejstva, da je njihova napovedna moč precej nizka.

Povzetki in sklepi

Splošna ugotovitev, ki jo ponuja strnitev vseh dosedanjih rezultatov, je, da so razlike med posamezniki in posameznicami z različnim številom otrok zelo majhne. Ta ugotovitev se nanaša na večino izbranih socialno-ekonomskih kakor tudi motivacijskih karakteristik na celotnem vzorcu in obeh podvzorcih.

Vsi v analizo zajeti posamezniki in posameznice z različnim številom otrok se med seboj se najmočneje razlikujejo po starosti, kar pa je zaradi širokega starostnega razpona vzorčne populacije (15 do 49 let) povsem razumljivo. Zaradi enakih razlogov si je mogoče razložiti tudi visoko predikcijsko moč spremenljivke trajanje partnerske/zakonske zveze na vzorcu oseb, starih 20 do 35 let, v primerjavi z drugimi v analizi upoštevanimi spremenljivkami. Predpostavim lahko, da bi se eksplanatorna moč teh dveh spremenljivk zmanjšala in ob tem povečala moč drugih spremenljivk, če bi bila analiza opravljena na starostno bolj homogeni populaciji, na ciljnih skupinah in bi

zajela večje stevilo oseb.

Pri analizi dejavnikov končnega potomstva se predikcijska moč spremenljivk z demografskim predznakom znatno zmanjša. V ospredje stopijo motivacijske in socialno-ekonomske karakteristike. Nakazana je tendenca, da imajo večje stevilo otrok tisti posamezniki in posameznice, ki nagibajo k idealu večje družine in imajo za njegovo uresničitev izpolnjene stanovanjske pogoje. Ker pomanjkanje podatkov ni dopuščalo poglobljenejšega proučevanja stanovanjskih razmer (npr., nimam informacij o tem, kdaj so anketiranci resili svoje stanovanjsko vprašanje, ali so imeli rešeno to vprašanje že ob rojstvu otrok in kako kvalitetno stanovanje imajo sedaj), lahko le predpostavim, da imajo več otrok tisti, ki so si prej uspeli resiti stanovanjsko vprašanje in ki imajo po lastnih kriterijih ustrezno stanovanje za bivanje velike družine.

5.2.3. ZELJE ANKETIRANCEV IN ANKETIRANK Z RAZLIČNIMI SOCIALNO-EKONOMSKIMI KARAKTERISTIKAMI PO VEČJEM STEVILU OTROK

Razlike med osebami, ki si (se) želijo imeti otroka, in osebami, ki si tega ne želijo (več), sem ugotavljala z metodo diskriminacijske analize³⁸. Pri izboru spremenljivk, ki popisujejo

38. Diskriminacijska analiza je statistična tehnika, ki omogoča proučevanje razlik med dvema ali večjim številom skupin z določenimi karakteristikami ob upoštevanju večjega števila spremenljivk (Klecka, 1980). Cilj diskriminacijske analize je čim bolj ločiti skupine med seboj, t.j. ločiti enote ene skupine od enot druge skupine in pri tem upoštevati podatke o vseh spremenljivkah. Pri tem se določi diskriminacijska funkcija, t.j. linearna kombinacija spremenljivk, ki najbolj označujejo razlike med skupinami. Utezi diskriminacijske funkcije so regresijski koeficienti med vsemi vključenimi spremenljivkami in diskriminacijsko funkcijo.

socialno-ekonomske karakteristike posameznikov/ic, sem upoštevala predpostavko, da izbrane spremenljivke ne smejo biti med seboj linearno povezane (Klecka, 1980: 11).

Analiza razlik po socialno-ekonomskih karakteristikah med skupinama z različnimi željami do otrok je bila opravljna na celotnem vzorcu (588 osebah, od katerih si jih 50% zeli imeti (se enaga) otroka) in na dveh podvzorcih: 1. anketiranci/ke, ki so stari/e od 20 do 35 let in imajo enega otoka (87 oseb, med katerimi si jih 76% se zeli imeti otroke); 2. anketiranci/ke, ki so stari/e od 20 do 35 let in imajo dva otroka (113 oseb, med katerimi si jih 28% zeli imeti se enega ali več otrok).

Ker je maksimalno možno stevilo diskriminacijskih funkcij enako številu v analizo vključenih skupin manj ena (Klecka 1980), se je pri izračunu na celotnem vzorcu in na podvzorcih pokazala ena sama diskriminacijska funkcija oz. nova spremenljivka. Na celotnem vzorcu je njen kanonični korelacijski koeficient $R=.68$. (tabela 5.12.), ki je statistično pomemben, opredeljuje pa jo predvsem spremenljivka stevilo otrok. Standardizirana utež te spremenljivke ima vrednost .92. Ti rezultati in razdalja med centroidoma skupin (to so imaginarne točke, katerih koordinate - v tem primeru le ene - so na aritmetični sredini vsake od spremenljivk) kažejo, da si otroka (še) želijo predvsem tisti, ki ga še nimajo, oz. imajo manj otrok.

Tabela 5.12.: Socialno-ekonomske karakteristike anketirancev/nk
(cel vzorec) z različnimi željami po večjem
številu otrok

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
vernost	.18
migracije	.02
kraj bivanja v mladosti	-.05
izobrazba anketiranca/ke	-.15
izobrazba matere	-.22
razpoložljivost dohodka	.10
zmanjkovanje denarja	.01
predmeti trajne potrosnje	.08
stanovanjsko vprašanje	-.20
spol	-.02
stevilo otrok	.91
kanonična korelacija	.68
signifikantnost	.0000
centroidi skupin:	
ne zeli imeti (več) otrok	.92
(se) zeli imeti otroke	-.94

Rezultati predikcije: 82.94% enot je bilo pravilno klasificiranih

Diskriminacijsko funkcijo na podvzorcju oseb z enim otrokom (tabela 5.13.) najmočneje določa spremenljivka trajanje zakonske oz. partnerske zveze, ki ima zelo visoko standardizirano utež .95., toda manjši kanonični korelacijski koeficient $R=.48$, kot diskriminacijska funkcija na celotnem vzorcju. Ta koeficient je tudi manj statistično značilen, vendar se vedno dovolj, da lahko brez večjega tveganja zavrnem ničelno hipotezo. Manjša kot na celotnem vzorcju je tudi razlika med centroidoma. Na osnovi tega je mogoče trditi, da se skupini z različnimi željami po večjem številu otrok med seboj najmočneje razlikujejo po tem, koliko časa živijo v zakonski/partnerski zvezi. Se enega otroka oz. večje število otrok si želijo predvsem tisti posamezniki, ki živijo v zakonski/partnerski zvezi krajši čas.

Tabela 5.13.: Socialno-ekonomske karakteristike anketirancev/nk, ki so stari/e 20 do 35 let in imajo enega otroka, z različnimi željami do otrok

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
vernost	- .29
migracije	.18
kraj bivanja v mladosti	-.28
izobrazba anketiranca/ke	-.00
izobrazba matere	.35
razpoložljivost dohodka	-.28
predmeti trajne potrošnje	-.29
stanovanjsko vprašanje	.01
spol	.15
trajanje zak./part. zveze	.95
kanonična korelacija	.48
signifikantnost	.0248
centroidi skupin	
ne zeli imeti (več) otrok	.98
(se) zeli imeti otroke	-.30

Rezultati predikcije: 79.07% enot je bilo pravilno klasificiranih

Diskriminacijska analiza, ki je bila opravljena na podzorcju oseb z dvema otrokoma (tabela 5.14.), je dala statistično bolj značilne rezultate kot diskriminacijska analiza na podzorcju oseb z enim otrokom. Toda v primerjavi s prejšnjo analizo imajo njene statistike nekoliko nižje vrednosti. Kanonični korelacijski koeficient ima vrednost $R=.43$. Standardizirana utež spremenljivke, ki najmočneje obeležuje diskriminacijsko funkcijo, pa ima vrednost .85. Kot v prejšnjem primeru je tudi tokrat to spremenljivka trajanje zakonske/partnerske zveze. S tem ko se je znižala vrednost njene uteži, se je povečala vrednost standardiziranih uteži drugih spremenljivk, predvsem vernosti in rešenosti stanovanjskega vprašanja: .34 in .33. Vendar sta njuni vrednosti več kot pol nižji od vrednosti standardizirane uteži trajanja zakonske/partnerske zveze. Druge v analizo vključene spremenljivke se niso pokazale kot statistično značilne. Taksni

rezultati mi omogočajo sklep, da si tretjega otroka želijo predvsem tisti, ki živijo v zakonski oz. partnerski zvezi krajši čas. Ker je razdalja med centroidoma nekoliko krajša kot pri pod-

Tabela 5.14.: Socialno-ekonomske karakteristike anketirancev/nk, ki so stari/e 20 do 35 let in imajo dva otroka, z različnimi željami do otrok

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
vernost	.34
migracije	-.25
kraj bivanja v mladosti	.20
izobrazba anketiranca/ke	.04
izobrazba matere	-.25
razpoložljivost dohodka	.17
predmeti trajne potrošnje	-.26
stanovanjsko vprašanje	.33
spol	-.30
trajanje zak./part. zveze	.85
kanonična korelacija	.43
signifikantnost	.0150
centroidi skupin	
ne zeli imeti (več) otrok	.30
(se) zeli imeti otroke	-.76

Rezultati predikcije: 74.11% enot je bilo pravilno klasificiranih vzorcu oseb z enim otrokom in zamaknjena, lahko nadalje sklepam, da so razlike v trajanju zakonske/partnerske zveze med skupinama z dvema otrokoma nekoliko manj izrazite kot med skupinama z enim otrokom.

Z rezultati predstavljenih diskriminacijskih analiz tako lahko zavrnem z nizko stopnjo tveganja ($P < .05$) ničelno hipotezo, da med skupinami z različnimi socialno-ekonomskimi karakteristikami glede rodnostnega obnašanja ni razlik. To velja tako za celotni vzorec kot za oba podvzorca. V nasprotju s pričakovanji pa se tudi pri teh analizah niso pokazale statistično značilne zveze

med večino upoštevanih spremenljivk in željami po večjem številu otrok.

5.2.4. ZELJE ANKETIRANCEV IN ANKETIRANK Z RAZLIČNIMI NORMAMI, STALISCI IN PRIORITETAMI PO VEČJEM ŠTEVILU OTROK

Tudi pri izboru spremenljivk, ki popisujejo motivacijske karakteristike posameznikov/ic, sem upoštevala predpostavko, da med spremenljivkami ne sme biti linearnih zvez. Med manjšim številom izbranih spremenljivk pa so, kot kažejo tabele 5.15.-5.19., tudi tri taksne, ki v regresijske analize niso bile vključene:

- ocena sedanjih življenjskih razmer
- ocena prihodnjih življenjskih razmer
- želje partnerja

Tako kot pri diskriminacijski analizi socialno-ekonomskih karakteristik sem tudi pri diskriminacijski analizi motivacijskih karakteristik najprej upoštevala celotni vzorec (588 oseb), nato podvzorec z enim otrokom (87 oseb) in nazadnje podvzorec z dvema otrokoma (113 oseb).

Na celotnem vzorcu se je pokazalo (tabela 5.15.), da diskriminacijsko funkcijo najmočneje določa spremenljivka partner/ica zeli/ne zeli otroka. Vrednost njene standardizirane uteži .95 daleč presega vrednosti standardiziranih uteži drugih spremenljivk, saj ima npr. spremenljivka prioriteta družini, ki ji prva sledi, vrednost .19. Ta diskriminacijska funkcija je precej dober pokazatelj razlik med skupinama z različnimi željami do otrok, saj ima njen kanonični korelacijski koeficient precej visoko vrednost; .70 (med dosedanjimi analizami je to najvišja

vrednost). Precejšen razmak med centroidoma tudi pove, da sta skupini med seboj jasno razmejeni. Zato lahko s precejšnjo gotovostjo trdim, da skupini z različnimi željami do večjega stevila otrok najmočneje razmejujejo želje partnerjev/ic. To pomeni, da si (se enega) otroka želijo predvsem tisti anketiranci/ke, katerih partnerice/ji si tudi želijo (se enega) otroka.

Tabela 5.15.: Motivacijske karakteristike anketirancev (cel vzorec)

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
ocena sedanjih živ. razmer	.09
ocena prihodnjih živ. razmer	.16
idealno st. otrok ank. družine	.04
normativni pomen otroka	-.01
emocionalni pomen otroka	.09
otrok pomeni strošek	-.04
prioriteta poklicnemu delu	.08
prioriteta družini	.19
prioriteta sportu	.15
prioriteta material. blagostanju	-.03
želje partnerja/ice	.95
kanonična korelacija	.70
signifikantnost	.0000
centroidi skupin	
ne zeli imeti (več) otrok	-.81
(se) zeli imeti otroke	1.18

Rezultati predikcije: 84.11% enot je bilo pravilno klasificiranih

Na podvzorcu, ki vključuje osebe, stare 20 do 35 let z enim otrokom, so rezultati diskriminacijske analize pokazali (tabela 5.16.), da skupini z različnimi željami do otrok zopet najmočneje razmejuje spremenljivka želje partnerja/ice. Vrednost standardizirane uteži te spremenljivke ima tudi tokrat vrednost .95. V primerjavi z analizo na celotnem vzorcu se je k opredelitvi diskriminacijske funkcije nekoliko povečal tudi prispevek drugih

spremenljivk. Vendar je vrednost njihovih diskriminacijskih uteži se vedno precej nizka; spremenljivka prioriteta poklicnemu delu, ki ima med vsemi ostalimi najvišjo vrednost, je namreč kar za polovico nižja od vrednosti spremenljivke želje partnerja/ice. Kanonični korelacijski koeficient diskriminacijske funkcije je tudi tokrat visok (.69), razdalja med enim in drugim centroidom pa je celo še večja. Zato lahko tudi v tem primeru s precej-

Tabela 5.16.: Motivacijske karakteristike anketirancev/nk, ki so stari/e med 20 in 35 let in imajo enega otroka.

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
ocena sedanjih živ. razmer	.00
ocena prihodnjih živ. razmer	-.06
idealno št. otrok ank. družine	.28
normativni pomen otroka	.20
otrok pomeni strošek	-.10
emocionalni pomen otroka	.19
prioriteta poklicnemu delu	.43
prioriteta družini	.04
prioriteta sportu	-.13
prioriteta material. blagostanju	.20
želje partnerja/ice	.95
kanonična korelacija	.69
signifikantnost	.0000
centroidi skupin	
ne zeli imeti (več) otrok	-1.66
(se) zeli imeti otroke	.54

Rezultati predikcije: 86.59% enot je bilo pravilno klasificiranih

snjo gotovostjo trdim, da si drugega otoka (ali celo več otrok) želijo predvsem osebe, katerih partnerji/ice si želijo otroka.

Iz rezultatov diskriminacijske analize na podvzorcu oseb z dvema otrokoma (tabela 5.17.) je zopet razvidno, da skupini posameznikov/ic z različnimi željami do večjega števila otrok najmočnejše razmejuje spremenljivka partner/ica zeli/ne zeli

otoka. Vendar je vrednost standardizirane uteži te spremenljivke tokrat nekoliko nižja (.89). Nižji je tudi kanonični korelacijski koeficient, prav tako pa je manjši tudi razmak med centroidoma. Kljub temu so njihove vrednosti se vedno precej visoke. Standardizirana utež spremenljivke partner/ica zeli/ne zeli otroka je se vedno mnogo višja od standardiziranih uteži drugih spremenljivk; na primer, spremenljivka idealno stevilo otrok za družino anketiranca/ke, ki ji prva sledi, je kar dve tretjini manjša.

Tabela 5.17.: Motivacijske karakteristike anketirancev/nk, ki so stari/e med 20 in 35 let in imajo dva otroka

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
ocena sedanjih živ. razmer	.18
ocena prihodnjih živ. razmer	.32
idealno st. otrok ank. družine	.35
normativni pomen otroka	.06
otrok pomeni strošek	.00
emocionalni pomen otroka	-.05
prioriteta poklicnemu delu	.13
prioriteta družini	-.22
prioriteta športu	.24
prioriteta material. blagostanju	-.18
želje partnerja/ice	.89
kanonična korelacija	.63
signifikantnost	.0000
centroidi skupin	
ne zeli imeti (več) otrok	-.50
(se) zeli imeti otroke	1.28

Rezultati predikcije: 80.73% enot je bilo pravilno klasificiranih

Tudi rezultati zadnjih treh diskriminacijskih analiz mi dovoljujejo zavrnitev ničelne hipoteze, da norme, stališča, prioritete, ocene življenjskih razmer in želje partnerja/ice ne razlikujejo pomembno anketirancev/nk, ki si želijo otroka od anketirancev/nk, ki si ne želijo otroka, s precej nizko stopnjo tveganja. Pokazalo se je, da so želje anketirancev/nk po večjem

stevilu otrok močno povezane z željami njihovih partneric/jev, se posebno pri tistih, ki imajo enega otroka. Toda vse preostale v analizo vključene spremenljivke, so se izkazale za precej šibke razločevalke med skupinama z različnimi željami po večjem številu otrok. Da bi lahko ugotovila, ali in v kolikšni meri je njihova razločevalna moč zakrita s spremenljivko želje partnerja/ice, sem analizo se enkrat ponovila na obeh podvzorcih, pri čemer sem omenjeno spremenljivko izločila.

Tabela 5.18.: Motivacijske karakteristike anketirancev/nk, ki so stari/e med 20 in 35 let in imajo enega otroka (pri čemer je izločena spremenljivka želja partnerja/ice)

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
ocena sedanjih živ. razmer	.22
ocena prihodnjih živ. razmer	.28
idealno št. otrok ank. družine	.60
normativni pomen otroka	.28
otrok pomeni strošek	-.11
emocionalni pomen otroka	.36
prioriteta poklicnemu delu	.49
prioriteta družini	.08
prioriteta sportu	-.03
prioriteta material. blagostanju	-.04
kanonična korelacija	.42
signifikantnost	.1179
centroidi skupin	
ne želi imeti (več) otrok	-.83
(se) želi imeti otroke	.25

Rezultati predikcije: 68.6% enot je bilo pravilno klasificiranih

Diskriminacijska analiza, izvedena na podvzorcu anketirancev in anketirank z enim otrokom, ni dala statistično značilnih rezultatov (tabela 5.18.). Nicelne hipoteze, da norme, stališča, prioritete in ocene življenjskih razmer ne razlikujejo statistično značilno anketirancev/nk, ki si želijo otroka od

anketirancev/nk, ki si ne želijo otroka, ne morem zavriniti, če upostevam pri kanoničnem korelacijskem koeficientu nivo pomembnosti $P < .05$. Glede na takšen rezultat je mogoče sklepati, da se skupini anketirancev in anketirank, ki imajo enega otroka, a različne želje po večjem številu otrok, po normah, stališčih, prioritetah in ocenah življenjskih razmer, če izločimo želje partnerja/ice, med seboj bistveno ne razlikujeta.

Tabela 5.19.: Motivacijske karakteristike anketirancev/nk, ki so stari/e med 20 in 35 let in imajo dva otroka (pri čemer je izločena spremenljivka želja partnerja/ice)

Standardna diskriminacijska funkcija z ustreznima centroidoma

	D1
ocena sedanjih živ. razmer	-.09
ocena prihodnjih živ. razmer	.48
idealno št. otrok ank. družine	.80
normativni pomen otroka	.15
otrok pomeni strošek	-.15
emocionalni pomen otroka	-.02
prioriteta poklicnemu delu	.30
prioriteta družini	-.12
prioriteta sportu	.07
prioriteta material. blagostanju	-.26
kanonična korelacija	.41
signifikantnost	.0330
centroidi skupin	
ne želi imeti (več) otrok	-.28
(se) želi imeti otroke	.71

Rezultati predikcije: 75% enot je bilo pravilno klasificiranih

Diskriminacijska analiza, izvedena na pod vzorcu anketirancev in anketirank z dvema otrokoma (tabela 5.19.) pa je dala rezultate, ki so se v območju statistične značilnosti. Pokazalo se je, da diskriminacijsko funkcijo najmočneje določa spremenljivka idealno število otrok za družino anketiranega (.80). Njej sledi spremenljivka ocena prihodnjih življenjskih razmer, a ima skoraj

pol nizjo vrednost standardizirane utezi (.48). Ta diskriminacijska funkcija je nekoliko slabši pokazatelj razlik med skupinama z različnimi željami do otrok ($R=.41$) kot diskriminacijske funkcije, dobljene v predhodnjih analizah motivacijskih karakteristik. Manjša je tudi razdalja med centroidoma. Ti rezultati mi dovoljujejo sklep, da skupini, ki imata različne želje do večjega števila otrok (treh ali morda celo več), pomembno razmejuje tudi osebna norma velikosti družine, ceprav sibkeje kakor želje partnerja/ice.

Povzetki in sklepi

Gornja analiza je pokazala, da si otroka najmočneje želijo tisti posamezniki in posameznice, ki otrok se nimajo (pri slednjih so to praktično vsi), oz. imajo manjše število otrok. Kot prikazuje tabela 5.20., se želja po otroku (otročih) pojavlja samo pri dobri polovici oseb z enim otrokom, pri petini oseb z dvema otrokoma in pri zelo redkih posameznikih s tremi ali več otroki.

Tabela 5.20.: Zelje anketirank/cev po večjem številu otrok glede na dejansko število otrok (cel vzorec), izražene v deležih (%)

dejansko št. otrok	0	1	2	3 in več
(se) zeli otroka	94.4	58.1	20.0	2.8
N	161	129	225	36

Zelja imeti/ne imeti večje število otrok je pri tistih, ki imajo enega ali dva otroka, močno in pomembno povezana z dolžino

trajanja njihove zakonske/partnerske zveze. To velja za oba partnerja, kajti želja posameznika/ce po otroku je močno povezana z željo njegove/njenega partnerice/ja. To pomeni, da je dvojica najmočneje pripravljena imeti otroka oz. več otrok v prvih letih skupnega zivljenja, kasneje pa ta želja usahne. Predpostavljam, da se to zgodi ne glede na to, ali se jim želja uresniči ali ne. Ob tem velja opozoriti, da obstaja precejšen razkorak med dejanskim in zelenim, idealnim številom otrok pri anketirancih/kah v naši vzorčni populaciji, starih 36 let in več, ki bodo zelo verjetno ostali pri sedanjem številu otrok (tabela 5.21.). Nadaljnje raziskovanje rodnostnega obnašanja našega prebivalstva bi se zato v prihodnje moralo osredotočiti prav na subpopulacijo, ki si sele ustanavlja družino, ali sele krajši čas živi v zakonski/partnerski zvezi in pri njej odkrivati, zakaj se nekaterim želja po določenem številu otrok ne uresniči oz. splahni.

Tabela 5.21.: Aktualno in idealno število otrok, izraženo v deležih (%)

Število otrok	Ank. 36 let in več		Ank. 20 do 35		Ank. pod 20 let	
	Aktualno	Idealno	Aktualno	Idealno	Idealno	
0	7.2	0.5	31.5	0.0	0.0	
1	22.2	1.0	28.0	2.6	3.8	
2	58.2	64.5	36.3	64.6	66.0	
3 in več	12.4	34.0	4.2	32.8	30.2	

Močna zveza med željami anketirancev/nk in željami njihovih partneric/jev opozarja tudi na velik pomen medsebojne

usklajenosti socialnih dispozicij obeh partnerjev pri njunih potencialnih odločitvah o rojstvih otrok. Usklajene zelje so seveda le ene izmed njih in verjetno izpeljane iz drugih dispozicij; npr., norm, vrednot, stališč, ciljev, prioritet. Zaradi pomanjkanja razpoložljivih podatkov lahko o tej zvezi le predpostavljam. Kar zadeva dispozicije posameznika, so rezultati pokazali, da so njihove zelje po večjem številu otrok (treh ali večjem številu) poleg zelje partnerja/ice statistično značilno povezane tudi z njihovo osebno normo velikosti družine. Povezanost med zeljami in osebno normo lahko predpostavim tudi za partnerja anketiranega. Hrati s tem lahko nadalje predpostavljam, da partnerja/zakonca drug drugemu oblikujeta norme, stališča in prioritete, ki zadevajo otroke. Dobljeni rezultati pa nenazadnje nakazujejo velik pomen medsebojnega razumevanja med partnerjema pri odločitvi za otroke, se posebno v prvih letih njunega skupnega življenja.

5.2.5. DELITEV DELA V GOSPODINJSTVU IN ZELJE PO OTROKU

Zadnja med hipotezami, ki jo preverjam v tem delu disertacije, zadeva odnos med rodnostnim obnasanjem zensk (njihovimi zeljami po večjem številu otrok) in razporeditvijo gospodinjskega dela med člani ožje (nuklearne) in širše družine.

Poleg materinstva in socializacije otrok, kot ju razumejo nekateri klasiki sociologije (Parsons, 1956), stejejo gospodinjska opravila že po tradiciji med tiste aktivnosti, ki opredeljujejo vlogo zenske. Tradicionalna vloga moškega pa je vzpostavljanje družbenega statusa družine (pa tudi njegovega lastnega statusa) ter kreiranje in vzdrževanje relacij med družino in drugimi družbenimi institucijami. Tradicionalna

delitev vlog tako ostro razmejuje med področji življenja moškega in ženske. Javna sfera je določena za moške, privatna sfera pa za ženske. Toda z vstopom žensk v sfero produkcije, ki se odvija izven doma, je toga tradicionalna delitev vlog med moškim in žensko izgubila svojo upravičenost. Moški je prenehal biti izključni hranilec družine in ženska postopoma sprejema svojo zaposlitev kot eno svojih najpomembnejših aktivnosti in legitimacij. Nekateri avtorji (Davis, 1984) v zvezi s temi spremembami v vlogi ženske trdijo, da je njena zaposlenost izven doma poglavitni dejavnik sedanje nizke rodnosti. Nasproti tej tezi stoji trditev (Presser, 1986), da je razlog za nivo rodnosti, ki ne zadošča za enostavno reprodukcijo, potrebno iskati v nezadostni prilagoditvi družbe in moških na spremenjeno družbeno vlogo ženske; spremembam v vlogi žensk niso v zadostni meri sledile in jih dopolnjevale spremembe v vlogi moških. Stevilne raziskave pri nas in na tujem (npr.: Boh in Cernigoj-Sadar, 1982-83, Haavio-Mannila in Rannik, 1987, Oakley, 1974, Tivers, 1985, Urdze in Rerrich, 1981, Ferligoj, Meznarič in Ule, 1979) poročajo o tovrstni nezadostni prilagoditvi. Kazejo, da se z vsakodnevnimi gospodinjskimi opravili se vedno ukvarjajo predvsem ženske kljub njihovi polni zaposlenosti izven doma. Koliko to vpliva na njihovo željo po večkratnem prevzemanju materinske vloge?

Vpliv obremenitev žensk z vsakodnevnim gospodinjskim delom, oz. prevzemanja tega dela s strani njihovih partnerjev in drugih članov družine na njihove želje po otrocih sem ugotavljala s statistiko H_i^2 . Spremenljivke, ki sem jih v ta namen lahko uporabila, so namreč nominalnega značaja. Med spremenljivkami, ki popisujejo gospodinjske aktivnosti, so bile v analizo vključene naslednje: kuhanje, pomivanje posode, čiščenje stanovanja, pranje perila in negovanje otrok.

Analiza je bila opravljena na podzorcju zaposlenih žensk (84 oseb), ki živijo s partnerjem in so stare med 29 in 34 let. Raz-

log za izbor zensk te starosti je v tem, da si nobena starejša od njih ne zeli imeti se enega otroka, med mlajšimi pa skoraj vse. Poleg tega so v vzorec vključene tudi samo tiste zenske, ki imajo ze enega ali dva otroka. Med zenskami iz iste starostne kategorije si namreč vse, ki se nimajo otrok to zeliyo, med zenskami, ki imajo tri otroke, pa nobena.

Kakor je razvidno iz tabele 5.22., se H_i^2 kot statistično značilen pokazatelj razlik med zeljami po otroku in gospodinjskimi aktivnostmi ni pojavil niti v enem samem primeru. Zaradi tega ni mogoče zavrniti ničelne hipoteze na nivoju značilnosti $P = .05$, da ni zveze. Tudi če bi povečala stopnjo tveganja na nivo $P = .10$, ničelne hipoteze ne bi mogla zavrniti, razen v primeru pomivanja posode. Iz takšnih rezultatov tako sledi sklep, da delitev dela v gospodinjstvu bistveno ne vpliva na zelje zensk po večjem številu otrok.

Kljub temu, da med delitvijo dela v gospodinjstvu in zeljami zensk po večjem številu otrok niso bile odkrite statistično značilne razlike, pa deleži vendarle nakazujejo tendenco v smeri postavljene raziskovalne hipoteze. Kot je videti iz tabele 5.22., so vrednosti deležev anketirank z zeljami po večjem številu otrok, ki pretežno same opravljajo gospodinjska dela, v večini primerov nižji kot pri anketirankah, deležnih pomoči partnerja in sorodnikov. Hkrati s tem je mogoče tudi ugotoviti, da zenske, ki smo jih zajeli v analizo, pretežno same opravljajo preko 70% gospodinjskega dela, pri tem pa jim skoraj v tretjini primerov nihče ne pomaga. Najmanj same negujejo otroke, največ pa same perejo.

Ob dejstvu, da so vse v analizo zajete zenske zaposlene, takšna

Tabela 5.22.: Delitev dela v gospodinjstvu

se zeli otroka Hi² sig. d. f.

Kuhanje in pripravljanje hrane:

Pretežno opravlja:				
-anketiranka sama	46.2	.811	.3678	1
-anketiranka z drugimi ali samo drugi	57.9			

Pomivanje posode:

Pretežno opravlja:				
-anketiranka sama	43.9	2.924	.0873	1
-anketiranka z drugimi ali samo drugi	66.7			

Ciscenje stanovanja:

Pretežno opravlja:				
-anketiranka sama	50.0	.175	.6760	1
-anketiranka z drugimi ali samo drugi	44.4			

Pranje:

Pretežno opravlja:				
-anketiranka sama	48.1	.212	.6450	1
-anketiranka z drugimi ali samo drugi	57.1			

Nega otroka:

Pretežno opravlja:				
-anketiranka sama	46.3	.809	.6673	1
-anketiranka z drugimi ali samo drugi	56.0			
-v gospodinjstvu se to ne opravlja	40.0			

N 84

delitev dela v gospodinjstvu nakazuje nezadostno prilagoditev moskih na spremenjeno družbeno vlogo žensk. O tem je mogoče predpostavljati tudi zato, ker sem morala zaradi majhnega števila enot v podvzorcu obravnavati partnerje skupaj s sorodniki, med katerimi največ pomoči posredujejo prav ženske. Menim, da bi se na večjem in starostno bolj homogenem vzorcu pokazale večje in bolj statistično značilne razlike v delitvi gospodinjanskega dela med partnerjema in željami žensk po večjem številu otrok.

5.3. MEJE DOSEDANJEGA RAZISKOVANJA RODNOSTNEGA OBNASANJA IN PREDLOGI ZA NJEGOVO NADALJNJE RAZISKOVANJE

Iz rezultatov analize na mikro nivoju je mogoče razbrati, da je rodnost naše vzorčne populacije funkcija starosti in trajanja partnerske zveze. Verjetnost večjega števila otrok se povečuje s starostjo in daljšo izpostavljenostjo spočetju, bodisi v zakonski, bodisi v izvenzakonski skupnosti. Rodnostno obdobje se pri velikem delu vzorčne populacije zaključi z rojstvom drugega otroka. To se zgodi pri različnih starostih, najpogosteje v časovnem intervalu med 20 in 35 letom, kar zavisi predvsem od starosti dvojice ob vstopu v zakonsko oz. partnersko zvezo. Večina parov se namreč odloči za rojstvo svojih otrok v prvih letih skupnega življenja.

Pri pojasnjevanju aktualnega in se posebno končnega števila otrok izstopa poleg starosti in trajanja zakonske/partnerske zveze tudi spremenljivka idealno število otrok oz. osebna norma velikosti družine anketiranih. Njena pojasnjevalna moč je v primerjavi s prej omenjenima spremenljivkama šibkejša, vendar nezanemarljiva. Šibka je zato, ker imajo posamezniki in posameznice manj otrok, kot bi bilo zanje idealno. Toda pri tem gre za očitno tendenco,

da imajo več otrok tisti, ki imajo tudi visjo osebno normo. Precej manj kot po osebni normi pa se anketiranci in anketiranke z različnim številom otrok med seboj razlikujejo po socialno-ekonomskih karakteristikah, kot so npr. izobrazba, delovni status, posedovanje materialnih dobrin, vernost in kraj bivanja v mladosti. Med njimi je izjema le spremenljivka rešenost stanovanjskega vprašanja. Dosti manj kot po osebni normi se osebe z različnim številom otrok med seboj razlikujejo tudi glede stališč do otroka in starševstva, prioritet in ocen življenjskih pogojev. Na osnovi tega je mogoče trditi, da imajo podobno (večje ali manjše) število otrok posamezniki z zelo različnimi socialno-ekonomskimi karakteristikami. Število otrok, ki jih imajo, tako se najmočneje opredeljuje njihova osebna norma.

Vprašanje, ki nastopa ob tej trditvi, je, s kakšno gotovostjo jo je mogoče posplošiti na dejansko populacijo. Z ozirom na dejstvo, da vzorec, zajet v raziskavo, ni bil reprezentativen in da je težko ugotoviti, kolikšen delež slovenske populacije ima takšne karakteristike, kot jih imajo anketiranci in anketiranke v vzorčni populaciji, posploševanje dobljenih rezultatov ni možno. Kljub temu pa so vseeno še vedno dovolj indikativni, da jih je vredno podrobneje razložiti. Kajti precej dobro se prilegajo ugotovitvam nekaterih naših demografov (Sircelj, 1991, Malačič, 1985, 1990) o tem, da se slovenska družina po velikosti vse bolj homogenizira in da v naši družbi na splošno prevladuje norma dveh otrok.

Poleg tega je pri gornji trditvi potrebno odgovoriti tudi na vprašanje, koliko je idealno število otrok, t. j. osebna norma velikosti družine ustrezen oz. zanesljiv koncept za pojasnjevanje rodnostnega obnašanja slovenske populacije. Nekateri avtorji namreč označujejo to normo za problematičen koncept. George (1975) npr. meni, da se v odgovorih na vprašanje o idealnem številu otrok lahko skriva vpliv števila otrok, ki jih respon-

denti že imajo in zato nujno ne izražajo norme, ampak dejansko stanje. Nadalje, mnogi niso pripravljeni priznati, da niso zadovoljni s svojim dosedanjim početjem in na ta način le opravičujejo svoje dejansko število otrok. Zato je težko razvozlati, v katero smer se nagiba vzročna zveza med rodnostnim obnašanjem in normo velikosti družine. Kot ugotavlja George, to se posebno velja za tradicionalne družbe, v katerih ljudje niso sposobni nadzorovati svoje rodnosti ter planirati velikosti družine in zato norme niti niso močnejše izkristalizirane. Vprašani o njih tudi neradi govorijo. Toda, kot priznava sam George, velja drugačna situacija za okolja, v katerih so posamezniki sposobni nadzorovati svoje reproduktivne sposobnosti. Reprodukativne norme in stališča do velikosti družine so v takšnih primerih jasno razvidne in artikulirane; praksa načrtovanja rojstev pravzaprav sele prinaša možnosti za oblikovanje idealne podobe velikosti družine in izrekanje posameznika o tem (Day 1983). Zaradi tega obstaja tudi večja verjetnost, da bo imela norma idealne velikosti družine v bolj modernih okoljih pomemben vpliv na rodnostno obnašanje ljudi. Podobno lahko predpostavim tudi za našo situacijo, saj velik del vzorčne populacije nadzoruje svojo rodnost z zanesljivimi kontracepcijskimi metodami. Verjetnost te predpostavke potrjujejo rezultati analize aspiracij anketirancev/k in njihovih partneric/jev do večjega števila otrok: tisti z dvema otrokoma, ki si želijo še enega otroka, imajo tudi višjo osebno normo. Vloge osebne norme, seveda ne gre precenjevati. Kot pravijo L. von Rosenstiel in drugi (1986), v današnjih industrijsko razvitih državah razlik v številu otrok ni mogoče pojasniti zgolj z njihovimi motivacijami, kljub temu da se je njihova vloga (ker posamezniki sami odločajo kdaj in koliko otrok bodo imeli) v primerjavi s preteklimi obdobji močno povečala. Razlike v rodnostnem obnašanju zavisijo tudi od mnogih drugih spremenljivk in situacij. Spremenljivke, ki popisujejo motivacijske karakteristike posameznikov, kot so norme, vrednote, stališča, želje, prioritete lahko zato pojasnijo le določen,

omejen delež celotne variance v njihovem številu otrok.

Zakaj je norma majhne družine pri nas (pa tudi povsod tam, kjer se rodnost giblje pod nivojem enostavne reprodukcije) tako močno razširjena? Razlog za to homogenizacijo je gotovo potrebno iskati v naraščajoči izpostavljenosti posameznikov z različnimi socialno-ekonomskimi karakteristikami podobnim živiljenjskim principom in kulturnim "pritiskom", ki delujejo nanje v teku primarne in sekundarne socializacije. Pri tem gre za univerzalizacijo procesov diferenciacije nekoč enotnega sistema družbene produkcije in reprodukcije oz. procesov ekonomske in emocionalne nuklearizacije družine, razloženih v teoriji upadanja rodnosti J.C. Caldwell (1982).

Na živiljenje sodobnih ljudi se posebno odločilno vpliva princip, po katerem glavni kriteriji distribucije dobrin temeljijo na poklicnem statusu posameznika in njegovi uspešnosti. S tem principom je povezana predpostavka, da zagotovitev eksistenčnih virov ni več pogojena z dogajanjem in aktivnostmi, ki se opravljajo v družini. Odnosi v sferi produkcije se zaradi tega prikazujejo kot prioritetni. Visoko vrednotenje produkcijskih odnosov vpliva na prevzemanje in izvajanje različnih socialnih vlog, med njimi tudi materinske oz. starševske vloge. Slednja je omejena na dosti krajše živiljenjsko obdobje posameznika kakor vloge, ki jih prevzema v sferi produkcije.

Vrednotenju produkcijskih odnosov kot prioritetnih družbenih odnosov se tesno prilega razumevanje družbene organizacije reprodukcije kot izključno privatne zadeve. Na odločitev za rojstvo otroka oz. za določeno število otrok se gleda kot na izključno privatno, intimno zadevo posameznika ali dvojice, enako velja tudi za njihovo skrb in gmotno vzdrževanje otrok. Takšno razumevanje družbene organizacije reprodukcije je danes široko razširjeno v obliki doktrine "odgovornega starševstva". Ta

narekuje, da naj ima vsakdo samo toliko otrok, za kolikor je sposoben dostojno, v določenih mejah kvalitete zivljenja poskrbeti in si ob tem sam bistveno ne znižuje nivoja lastne blaginje. Uresničitev teh zahtev je mogoča le takrat, ko ima posameznik oz. dvojica za to izpolnjene ustrezne pogoje: ekonomsko samostojnost, rešenost stanovanjskega vprašanja, socialno zrelost. Iz omenjenega izhaja, da imajo ljudje otroke izključno zase, za svoje lastno veselje. Pri odločanju zanje se ravna v skladu z danimi materialnimi možnostmi ter po čisto osebnih, intimnih interesih in potrebah, ki so predvsem emocionalne in socialne narave. Družina, ki ustreza posamezniku, zadovoljuje njegove potrebe in interese ter bistveno ne znižuje nivoja njegove blaginje, je tako majhna družina. K temu se pridružuje tudi občutje, da je posameznik z izpolnitvijo svoje osebne norme velikosti družine izpolnil tudi svojo dolžnost do drugih, do družbe.

V ekonomsko in emocionalno nukleariziranih družinah živi (ali je z njo imela vsaj izkušnjo) večina prebivalstva modernih družb. Odnosi v družini, med njenim nuklearnim jedrom in širšo sorodstveno mrežo, so radikalno spremenjeni. Pogodbe o "ustvarjanju" novih članov med njima ni več. Družinska morala, ki je v tradicionalnih družbah spodbujala in ohranjala visoko stopnjo rodnosti, je zato izgubila svoj smisel.

Pri tem pa gre še za en dodatni moment, za razširitev nosilcev socialne kontrole obnašanja posameznika, na kar opozarja N.B. Ryder (1985). S tem, ko je družina izgubila velik del svoje ekonomske funkcije in so se viri zaposlitve in socialne varnosti posameznika premestili na druge družbene skupine, so se razširili tudi viri njihove družbene kontrole. Posamezniki niso več lojalni le svojemu ozkemu socialnemu krogu v družini, ampak tudi drugim družbenim skupinam, katerih člani so. Vsaka skupina nalaga posameznikom določena pravila obnašanja, t.j. norme, ki

premahnjo za zivljenje velike družine). Pri tem seveda ne gre zanemariti tudi naraščajoče socialne mobilnosti prebivalstva navzgor v višje statusne razrede. K homogenizaciji velikosti slovenske družine so svoj delež nenazadnje gotovo prispevali tudi mediji s spodbujanjem razvoja unificiranega vzorca potrosniškega obnašanja, načina zivljenja in nivoja aspiracij. Nekatere pri nas opravljene studije (Barbič, 1992) poročajo, da se pogledi oz. aspiracije kmečkih deklet do zakonske zveze, družine, otrok, svojega položaja v družbi in organizacije vsakdanjega zivljenja približujejo, oz. so vse bolj podobne tistim, ki so bile do nedavnega značilne samo za urbana okolja.

S tem, ko se je pokazalo, da je spremenljivka idealno stevilo otrok nezanemarljiva pojasnjevalka rodnostnega obnašanja ljudi v modernih družbah, je postala potreba po odkrivanju načinov njenega oblikovanja in spreminjanja (o čemer sta razmišljala že Hawthorn (1970) in Andorka (1978)) se očitnejša. Bistvene značilnosti pristopa, v okviru katerega bi to odkrivanje lahko potekalo, nakazuje N.B. Ryder, ko pravi, da "norme niso karakteristike posameznika, ampak lastnosti skupin" (Ryder, 1985:287). Možnosti pojasnjevanja razlik v rodnostnem obnašnju posameznikov/ice preko njihovih reproduktivnih norm se tako razširjajo z odkrivanjem karakteristik skupin, ki jim posamezniki/ce propadajo. Pri tem velja se posebna pozornost referenčnim skupinam posameznika/ce (partner/ica, sorodniki, sosedje, prijatelji, sodelavci): njihovim ciljem, vrednotam, prioritetam in preferencam. Na pomen taksnega pristopa opozarjajo opravljene analize: pomen usklajenosti želja po večjem številu otrok med partnerjema. Ob tem seveda ne gre zanemariti tudi vpliva raznih ideologij na rodnostno obnašanje posameznika. Pri slednjem imam v mislih predvsem sporočila medijev in stališča političnih strank o družini; odnos učiteljev, vzgojiteljev ter drugih strokovnjakov do družine; stališča tistih, ki oblikujejo naše stanovanjsko ter bivalno okolje in podobno, torej vseh tis-

zagotavljajo obstoj te skupine, in kaznuje deviantno obnašanje z izključitvijo posameznikov iz svojega kroga. Npr., članstvo v produkcijskih in izobraževalnih skupinah zahteva drugačna pravila obnašanja, kakor članstvo v skupini, kakršna je družina. Majhna norma družine je tako izraz uskladitve pravil obnašanja posameznika med konfliktnimi zahtevami njegovega okolja in kot taka ustreza potrebam različnih družbenih skupin (vendar pa ne tudi potrebam družbe kot celote). Izpolnjevanje norme majhne družine dovoljuje posameznikom in posameznicam participacijo v aktivnostih različnih družbenih skupin in preko tega omogoča zadovoljitev njihovih različnih potreb.

Homogenizacija velikosti slovenske družine pri posameznikih z različnimi socialno-ekonomskimi karakteristikami je bila gotovo povezana s podobnimi izkušnjami v zvezi z izobraževanjem in zaposlovanjem (povezanost med rodnostjo in izobraževanjem ter zaposlovanjem zensk je potrdila, da analiza statističnih podatkov). Naj v zvezi s tem navedem nekaj predpostavk. Populacija, ki smo jo zajeli v raziskavo, je bila zelo verjetno soočena z enakimi ali vsaj zelo podobnimi vsebinami v teku obveznega šolanja, ki so v ospredje postavljali majhno družino, veliko družino pa razglasali za deviantno, za vir socialnih problemov. Nadalje, tudi verne zenske so zaposlene in tako kot neverne svoje obnašanje podrejajo in prilagajajo normam in vrednotam, ki jim jih določa njihovo poklicno delo. Te norme in vrednote so pogosto tuje in v nasprotju z vzorcem rodnostnega obnašanja in vloge zenske, ki jo narekujejo vera in cerkev. Oblikovanje norme majhne družine je bilo pri nas verjetno nezanemarljivo povezano tudi z nivojem materialnega standarda našega prebivalstva. Za našo (polpreteklo) družbeno situacijo je bilo značilno, da razlike v nivoju dohodka med najvišjimi in najnižjimi dohodkovnimi razredi niso bile posebno izrazite in da je obstajal dokaj širok sloj prebivalstva, ki si je lahko zagotovil povprečen življenjski standard (npr. povprečno veliko stanovanje, vendar dosti

tih, ki oblikujejo standarde in norme našega obnašanja.

Nove perspektive pri proučevanja razlik v rodnostnem obnašanju se tako kažejo predvsem na mezo nivoju. Vendar tudi na mikro nivoju proučevanja vse možnosti še zdaleč niso izčrpane, potrebni so le določeni popravki v načinu zbiranja podatkov. Rezultati raziskovanja na mikro nivoju, ki kažejo na zmanjševanje razlik v rodnostnem obnašanju med posamezniki z različnimi socialno-ekonomskimi znaki, namreč niso samo odraz dejanskih sprememb. So tudi posledica nekaterih metodoloških pomanjkljivosti v merskih instrumentih, ki izhajajo: 1. iz nezadostnega upoštevanja družbenih sprememb in 2. nezavedanja, da je tudi rodnost posameznika proces in ne stanje.

Kot prvo so misljene predvsem pomanjkljivosti pri izboru ustreznih kazalcev, ki popisujejo posameznikove socialno-ekonomske karakteristike. Videti je, kot da so postali klasični kazalci razlik, kot so na primer: je zaposlen - ni zaposlen, je veren - ni veren, zivi v mestu - zivi na podeželju, ima visok - ima nizek socialno-ekonomski status in se drugi, z vidika rodnostnega obnašanja preveč splošni za ugotavljanje razlogov raznolikosti rodnostnega obnašanja ljudi v modernih družbah. Zdi se namreč, da uporaba teh kazalcev zamegljuje doberšen del heterogenosti v vzorcih obnašanja posameznikov, ko jih označujemo z istim socialno-ekonomskim znakom. Na primer: religija oz. vernost je v preteklosti, med demografskim prehodom, veljala za dejavnik, ki je najmočnejše pojasnjeval variabilnost v rodnostnem obnašanju ljudi (Andorka, 1978). Upadanja razlik med vernimi in nevernimi (dejansko zniževanje ravni rodnosti med vernimi) v zadnjih dveh, treh desetletjih nekateri avtorji (Westoff in Jones, 1979) pojasnjujejo s tem, da je prišlo do asimilacije vernih v kulturne tokove celotne družbe; da so se med vernimi zmanjšali občutki ogroznosti njihove identitete in da so se med vernimi in nevernimi zmanjšale razlike v socialno-ekonomskem statusu, dohodku in

izobrazbi. Toda zmanjšan pomen vernosti je mogoče se ustrezneje pojasniti, če se upošteva tudi dejstvo, da skupine vernih danes ne sestavlja homogena populacija. Kot pravi R. Inglehart (1989), pravega odgovora o verskih nazorih posameznika (npr. njegovih občutjih, da lahko sam odloča o svojem življenju) ne odkrivajo več vprašanja o tem, kateri veroizpovedi pripada in kako pogosto obiskuje verske obrede. Ustreznejši kazalci za odkrivanje osebne identitete so po Inglehartovem prepričanju odgovori na vprašanja, kako močno posameznik verjame v Boga in druge nadnaravne sile, oz. kako močno se identificira z verskimi vrednotami ter do kolikšne mere sprejema religiozne norme.

Podobno kot to velja za vernost, bi bilo potrebno preoblikovati kazalce, ki pojasnjujejo razlike v rodnotnem obnašanju posameznikov, tudi se na mnogih drugih področjih. Npr. v skupino s podobnim zaposlitvenim statusom je z vidika rodnotnega obnašanja prav tako lahko zajeta zelo heterogena populacija. V neko zaposlitveno skupino, npr. skupino belih ovratnikov so lahko uvrščene zelo različne poklicne skupine, z različnim karakterjem dela, različno organiziranim delovnim časom, različno naklonjenostjo sodelavcev in nadrejenih do (večjega števila) rojstev otrok, različnim življenjskim stilom in nivojem aspiracij. Zaposlitveni status je zelo heterogena kategorija, v kateri se karakteristike posameznikov ne diferencirajo, ampak prekrivajo.

Metodološke pomanjkljivosti na mikro nivoju proučevanja izhajajo nadalje, kot je bilo rečeno, tudi iz neupoštevanja ali nezavedanja, da je rodnot posameznika proces, tesno povezan z mnogimi drugimi poteki življenja posameznika/ce. Statusi oz. vloge posameznika/ce se v teku življenja pogosto spreminjajo. Posameznik/ca ne pripada skozi svojo celotno zaposlitveno, stanovanjsko ali izobrazbeno kariero eni sami statusni skupini. Poleg tega se skozi čas spreminja tudi njegov/njen materialni položaj. Na odločitev za (proti) rojstvu otroka prav gotovo naj-

bolj odločilno vpliva prav trenutni položaj posameznika/ce in ocena le tega. To pomeni, da je potrebno rodno obdobje posameznika/ce opazovati vzporedno z njegovo/njeno ostalo biografijo in odkrivati, v kakšnih razmerah živi posameznik/ca takrat, ko je na višku svojega reproduktivnega obdobja. Ustrezen pristop k odkrivanju odnosa med rodnostjo in socialno-ekonomskimi karakteristikami posameznikov/ic je tako analiza njegove/njene celotne biografije, ki zajema različna področja življenja.

To razmišljanje me vodi do sklepa, da klasični socialno-ekonomski znaki za proučevanje vzorcev rodnostnega obnašanja v modernih družbah, kamor s tega vidika lahko stejem tudi Slovenijo, niso več ustrezni. Potreben je drugačen izbor kazalcev in metod zbiranja podatkov, ki bodo upoštevali tako heterogeno sestavo skupin (med drugim je potrebno proučevati starostno bolj homogene skupine) kakor tudi dinamiko spreminjanja družbenega položaja posameznika.

6. SKLEPNE MISLI IN PRISPEVEK STUDIJE K SOCIALNI POLITIKI

Iz rezultatov analiz na makro in mikro nivoju je mogoče razbrati, da sledi potek spreminjanja ravni rodnosti v Sloveniji podobnim družbenim trendom kot potek spreminjanja rodnosti v večini evropskih in drugih industrijsko razvitih držav.

Analiza statističnih podatkov je pokazala, da je upadanje rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije tesno povezano s spremenjenim načinom življenja ljudi: spremenjeno organizacijo življenja v družini, spremenjeno družbeno vlogo zenske, spremenjenim odnosom do otrok in načrtovanja družine, do česar je prislo z zamenjavo med generacijami.

Toda poleg splošnih, dolgoročnih procesov je bilo upadanje rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije v Sloveniji povezano tudi z nekaterimi procesi, ki imajo značaj periodnih učinkov. Med temi procesi posebno izstopata slabšanje možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja in migracijski tokovi. V zadnjem času se jima pridružuje tudi slabšanje materialnega standarda prebivastva. Omenjeni procesi so posebna značilnost Slovenije. Značaj periodnega učinka pa imajo tudi spremembe v koledarju rojevanja - vse več otrok se rodi zenskam v kasnejših letih - ki so jih nekatere države s prevladujočo nizko rodnostjo prav tako že doživele pred nami.

Poleg tega, da je rodnost v Sloveniji padla pod nivo enostavne reprodukcije in se se znižuje, se kažejo tudi znaki homogenizacije v velikosti družine njenih prebivalcev. Taksno sliko nudijo rezultati analize na mikro nivoju. Kažejo na splošno majhno motiviranost prebivalstva za rojevanje večjega števila otrok. Velika večina oseb, zajetih v raziskavo, namreč izraza normo majhne družine (z največ dvema otrokoma) in sibke zelje po

večjem številu otrok. Med njimi so osebe z zelo različnimi socialno-ekonomskimi karakteristikami, toda podobnimi stališči do otrok, prioriteta do posameznih področij življenja in ocenami življenjskih razmer. Kljub tej homogenizaciji v velikosti družine pa se vseeno nakazuje tendenca, da imajo osebe z večjim številom otrok višjo osebno normo in pogosteje rešeno stanovanjsko vprašanje kot osebe z manj otroki.

Spremembe v načinu življenja ljudi so rezultat procesov diferenciacije nekoč enotnega sistema družbene produkcije in reprodukcije oz. procesov ekonomske in emocionalne nuklearizacije družine. Homogenizacija majhne družine pa je povezana z izpostavljenostjo velikega dela prebivalstva industrijsko razvitih družb enakim življenjskim principom, vrednotam in normam, ki so izšli iz omenjenih procesov.

Ce majhna družina zadosti potrebam in zmožnostim posameznika, pa to nikakor ne drži za družbo kot celoto. Interes širše družbe (naroda, države) je njena ohranitev in njeno nemoteno funkcioniranje. To dvoje se lahko zagotavlja le z ustreznim obnavljanjem prebivalstva; z ničelno rastjo, ki vodi do uravnotežene starostne strukture prebivalstva, t.j. do dovolj velikega deleža aktivnih v njem.

Na kakšen način, s kakšnimi ukrepi bi bilo mogoče uskladiti rodnostno obnašanje večine današnjih ljudi s splošnim družbenim interesom po nemotenem obnavljanju prebivalstva? V zvezi s tem se ponujajo različne možnosti. Ena od njih je omejevanje dostopa do kontracepcijskih sredstev in prepoved pravice do splava. Takšni ukrepi so bili v praksi že preizkušeni, npr. v Romuniji. V prvem hipu so pokazali pozitivne rezultate. Število rojstev se je močno povečalo. Toda na daljši rok niso prinesli zazelenih učinkov. Število rojstev se je postopoma ponovno vrnilo na izhodišni nivo pred uvedbo teh restriktivnih ukrepov. Ob tem pa se je zaradi

porasta ilegalnih abortusov, kratkega porodniškega dopusta in poslabšanja ekonomskih razmer v družinah z več otroki drastično poslabšalo zdravstveno stanje žensk in otrok. Nauk, ki je iz tega izšel, je, da rodnosti ni mogoče spodbujati z restriktivnimi metodami. Ljudje namreč nimajo večjega števila otrok zato, ker bi uporabljali kotracepcijo ali splav, ampak ker zanje enostavno niso motivirani. Tudi če nimajo na voljo kotracepcije ali legalnega abortusa, poskušajo storiti vse, da otrok nimajo, če zanje niso motivirani (rodnost je začela upadati, se preden so bila odkrita zanesljiva kotracepcijska sredstva). O tem, da bi se takšni ukrepi tudi pri nas zelo verjetno izkazali za neuspešne, govorijo rezultati analize statističnih podatkov. Upadanje rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije pri nas ni bilo v nikakršni zvezi z liberalizacijo splava. Z uporabo zanesljivih kotracepcijskih sredstev pa je bilo upadanje rodnosti povezano le pogojno: 1. preko spoznanja, da se s spolnostjo da manipulirati in 2. preko že izoblikovanih sibirskih motivacij za večje število otrok oz. zgodnejše starševstvo.

Če torej drži, kot je pokazala analiza na mikro nivoju, da je družinska norma pomemben dejavnik rodnostnega obnašanja našega prebivalstva, potem leži rešitev problema neustrezne rasti prebivalstva v spremenjenih, visjih družinskih normah in z njimi povezanih vrednotah. Toda direktno vplivanje na norme in vrednote, npr. s "populacijskim izobraževanjem", je z vidika demokratičnih principov urejanja življenja v sodobnih družbah precej problematično. Programi načrtovanja družine, ki so poskušali s prosvetljevanjem omejiti rodnost v državah v razvoju, se niso izkazali za uspešne, pri spodbujanju rodnosti pa bi se to najbrže se izraziteje pokazalo.

Norme in vrednote so vtakane v institucionalno strukturo dane družbe in se izražajo preko nje. Iz tega izhaja, da nosijo dejansko podlago za spremembe v normah in vrednotah samo

spremembe v teh strukturah. Ukrepi, ki bi zeleli spremeniti rod-
nostne norme in vrednote, bi morali biti zato usmerjeni v
obstoječe družbene institucije. Potrebno bi bilo vzpostaviti
mehanizme za povezovanje in koordinirano delovanje med seboj
ločenih sfer življenja: med "moderno" družino in drugimi subsis-
temi družbe. Upravičenost vpeljave takšnih mehanizmov izhaja iz
dejstva, da za uspešno modernizirane družbe ni zadostna le visoka
stopnja diferenciacije, ampak tudi sposobnost prilagajanja,
razreševanja konfliktov in koordiniranja med seboj ločenih sfer
življenja. Gospodarska uspešnost nekaterih dežel je npr.
zanesljiv rezultat medsebojnega prežemanja in koordinirane inter-
penetracije ekonomskega in političnega podsistema (Adam, 1989)³⁹.

O tem, da je mogoča medsebojna povezava "moderne" družine in
drugih sistemov družbe, govori primer Švedske. Ta država je
vpeljala zelo uspešno politiko zaposlovanja za starše, še predno
se je tudi tam rodnost spustila pod raven enostavne
reprodukcije⁴⁰. Osnovala je sistem zavarovanja za starše (za
oboje, tako očete kot matere), ki vključuje pravico do kompen-
zacije dohodka v času porodniškega dopusta, pravico staršev do
polovičnega delovnega časa, pravico do v celoti plačanega
bolniškega staleža za vsakega otroka v trajanju do 60 dni letno
in podobno. Vpeljava tega sistema je v prvi vrsti pomenila le eno
od njihovih številnih prizadevanj za vzpostavitev enakopravnosti
med spoloma (prilagajanje spremenjeni družbeni vlogi ženske), ni
pa to bila kaka pronatalistična gesta. Enako velja tudi za ukrepe
njihove družinske politike: otroško varstvo, zdravstveno varstvo

39. Nekdanji socialistični sistemi prav zaradi neustrezne, enos-
merne interpenetracije političnega nad ekonomskim sistemom niso
bili gospodarsko uspešni (Adam, 1989).

40. Najnižja vrednost rodnosti (TMR), ki jo je Švedska kdajkoli
imela, je bila 1.6. v letih 1978 in 1983. Leta 1990 pa je rodnost
zopet dosegla nivo enostavne reprodukcije s TMR 2.14 (Hoem,
1990).

otrok in mater, otroške dodatke. Glavno vodilo njihove politike zaposlovanja je bilo, da mora biti dana vsakemu odraslemu človeku - moškemu ali ženski, ki ima otroke, ali jih nima - možnost, da si sam zagotavlja ekonomsko varnost. Pogoje za uresničevanja teh možnosti pa morajo zagotoviti delodajalci, sindikati in vlada z medsebojnim usklajenim delovanjem in sodelovanjem. Večina sindikatov, tako strokovnih kot delavskih, ima danes dobro razvite oddelke, ki skrbijo za interese družin svojih članov (McIntosh 1986). Ponoven dvig rodnosti na nivo enostavne reprodukcije, ki ga je Švedska doživela v letu 1990, je možno gotovo povezovati z njihovim uspešnim načinom usklajevanja starševske in poklicne vloge. S to usklajenostjo pa so nenazadnje pozitivno povezane motivacije; norme in vrednote za večje stevilo otrok. Zelo važno dejstvo ob vsem tem je, da ima sodelovanje in povezovanje različnih interesnih sfer na Švedskem že zelo dolgo tradicijo.

Z vidika zakonitosti procesov spreminjanja norm in vrednot ni realno pričakovati, da bi se lahko z ukrepi, ki bi bili danes vpeljeni v spreminjanje institucionalne strukture družbe, rodnostno obnašanje našega prebivalstva že v kratkem času bistveno spremenilo. Procesi spreminjanja norm in vrednot so zelo dolgotrajni, poleg tega pa jih je tudi zelo težko nadzorovati. Verjetno bi trajalo tudi nekaj časa, preden bi bil vzpostavljen celovit sistem, ki bi omogočil povezovanje in usklajevanje med roditeljsko in poklicno vlogo. V tej zvezi so bili v preteklem obdobju pri nas že vpeljeni nekateri programi, npr. sistem subvencioniranega otroškega varstva, ki pa ni uspel povsem zadovoljiti različnih potreb staršev in njihovih otrok (problem varstva otrok, starih do 3 let, bolnih, občutljivih otrok, neobčajni delovni čas staršev). Kot je pokazala tudi analiza na makro nivoju, takšni posamični pozitivni ukrepi socialne politike, nepovezani v celovit sistem varovanja starševstva, niso uspeli povečati motivacij ljudi za večje stevilo otrok.

Zdi pa se in tudi izkušnje nekaterih držav (npr. Svedske, Francije, Madzarske) dokazujejo, da bi lahko bili kratkoročno uspešni tisti ukrepi socialne politike, ki bi izhajali iz že obstoječe normativne naravnosti prebivalstva. Kot je videti iz tabel 5.1. in 5.21., je osebna norma velikosti družine precej večja od dejanskega končnega stevila rojenih otrok. Ta razkorak daje slutiti, da si mnogi starši ne morejo oz. si niso mogli privoščiti večjega stevila otrok, kot ga imajo. To se posebno velja za starše, ki so ostali samo pri enem otroku. Smotrno bi bilo zato vpeljati ekonomske ukrepe, ki bi bili naravnani v modificiranje obstoječega principa razporeditve dobrin. Pri tem bi morala biti zajeta celotna populacija (princip univerzalnosti), saj starši, ki niso izpolnili svoje osebne norme, pripadajo različnim socialno-ekonomskim kategorijam.

Osnovno vodilo pri odločanju za vpeljavo ekonomskih ukrepov bi morala biti predpostavka, da današnja organizacija sistema družbene reprodukcije ni zgolj privatna zadeva dvojice oz. njune družine, ampak da je nedvoumno tudi javna zadeva (Robertson, 1991). To pomeni, da je potrebno odpraviti miselnost, po kateri je družina v teh zadevah sposobna povsem sama poskrbeti zase. Družina oz. gospodinjstvo je prva institucija, ki se ukvarja s kompleksnostjo in tveganji obnavljanja celotnega prebivalstva (pri čemer se ne upošteva le skrb za otroke, ampak tudi za druge odvisne in pomoči potrebne družinske člane). Vendar tega bremena ni sposobna v celoti nositi sama, še posebno v določenih življenjskih obdobjih ne. Že dolgo je znano (Rowntree, 1901, povzeto po Robertson, 1991), da revščina ni nenehno stanje nekaterih družin, ampak periodični položaj skoraj vsake družine v določenem življenjskem oz. družinskem obdobju: v dobi otroštva, v obdobju zgodnjih srednjih let, še posebno po rojstvu drugega ali tretjega otroka ter v obdobju starosti (ko pride upokojitev in otroci zapustijo dom). Če torej velja, da je blaginja velike večine posameznikov povezana s spremembami v njegovih domačih razmerah,

potem to dokazuje, da moderne družine oz. gospodinjstva niso samozadostna. To dejstvo oblikovalci socialne politike in tisti, ki o njej končno odločajo, se vedno premalo upoštevajo. Družinam je potrebna podpora drugih družbenih institucij pri pokrivanju stroškov reprodukcije (družba je nase že sprejela del stroškov reprodukcije, tisti del, ki se nanaša na varstvo in skrb za ostarele: pokojninsko zavarovanje). Ta potreba je še posebno izrazita pri mladih družinah, pri katerih je obseg osnovnih investicij še posebno širok, npr. nakup stanovanja in njegove opreme. Otroci so tudi investicija in to dolgoročna. Ko se starši odločajo zanje, ocenjujejo svojo trenutno situacijo in potencialne možnosti za pokrivanje teh investicij v prihodnosti. Če pri tem lahko računajo le nase, na svoje omejene vire, se gotovo ne bodo odločili za večje število otrok. V naši specifični družbeni situaciji - ekonomska kriza, visoka stopnja brezposelnosti tudi med mladimi - so ekonomskih spodbud še posebno potrebni mladi, da se bodo sploh lahko odločili za družino, oz. da ne bodo s tem predolgo odlašali.

Kot primer, kako je mogoče s finančnimi ugodnostmi, namenjenimi mladim družinam oz. družinam z majhnimi otroki, prispevati k dvigu rodnosti, zopet velja omeniti Švedsko. Leta 1986 so v tej državi podaljšali porodniški dopust od 24 na 30 mesecev in hkrati s tem tudi polno nadomestilo za dohodek v tem času (Hoem, 1990). Če zenska rodi drugega otroka prej kot v 30 mesecih po rojstvu prvega otroka, je deležna (oz. njen partner) posebnih finančnih ugodnosti. Pripada ji enaka visina nadomestila dohodka za nego in varstvo drugega otroka, kot ga je prejemale za prvega otroka. Če pa je razmak med prvim in drugim otrokom daljši od 30 mesecev, potem se za osnovo nadomestila šteje dohodek, ki ga je zenska prejemale za svoje delo v vmesnem obdobju. Ker se gmotni položaj zenske po preteku porodniškega dopusta za prvega otroka poslabša (po rojstvu prvega otroka večina izkoristi možnost zaposlitve za polovični delovni čas), se vse več parov odloči za rojstvo

drugega in tudi tretjega otroka v takšnih razmakih, da lahko izkoristijo ponujeno ugodnost. Pri tem je se pomembno, da na ta način (s krajšimi razmaki med porodi) rojstvo drugega in tretjega otroka ne znižuje njihovega življenjskega standarda. Učinek taksne politike je večja verjetnost približevanja idealnemu številu otrok. To velja še posebno za dvojice, ki so se za rojstvo prvega otroka odločili relativno pozno (s starostjo se zmanjšuje verjetnost rojstva večjega števila otrok)⁴¹. S takimi finančnimi ugodnostmi se je socialna politika na Svedskem prilagodila naraščajočemu trendu odlaganja rojstev v ženina kasnejša leta.

Na podlagi te in drugih izkušenj, ki jih ima socialna politika na Svedskem s finančnim podpiranjem družin, je mogoče trditi, da je rodnost mogoče spodbuditi le indirekto, z ukrepi družinske politike. In sicer s tistimi njenimi ukrepi, ki so v prvi vrsti usmerjeni v zagotavljanje višje kvalitete življenja družin. Ob tem takšni ukrepi dvojno učinkujejo na rodnost. Kratkoročno pomagajo tistim staršem, ki želijo se enega otroka, a ocenjujejo, da si ga ne morejo privoščiti. Dolgoročno pa ekonomski ukrepi tudi spreminjajo rodnostne norme in vrednote, s tem ko pri ljudeh ustvarjajo občutek varnosti in zavest, da so otroci tudi družbeno in ne le individualno zaželeni.

41. Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka je bila na Svedskem v letu 1988 26.7 let (Lenneer-Axelsson, 1989).

7. POVZETEK

Glavna tema disertacije je odnos med socialnimi, ekonomskimi in psihološkimi karakteristikami in vzorci rodnostnega obnašanja prebivalcev Slovenije. Izhodiščna teza je, da so za znižanje rodnosti pod raven enostavne reprodukcije po letu 1980 v Sloveniji bolj odločilni socialno-psihološki kot pa ekonomski dejavniki.

V prvem delu disertacije so predstavljeni glavni teoretični pristopi proučevanja rodnosti: demografska, ekonomska in sociološka teorija rodnosti. Prikazani so vzroki, zakaj klasična demografska teorija ni več ustrezna podlaga za pojasnjevanje razlik v rodnosti med prebivalstvom modernih družb in nakazane nekatere nove možnosti oz. smeri tovrstnega raziskovanja. Med te nove možnosti sodi tudi odkrivanje dejavnikov, ki oblikujejo motivacijske mehanizme posameznikov za starševstvo. Ustrezna podlaga taksne teoreticne usmeritve so kategorije socialna vloga, stalisca in norme, ki v disertaciji tvorijo izhodišče modela proučevanja rodnosti. Pri opredelitvi teh kategorij se opiram na teorije, kot so: teorija socialne akcije (T. Parsons), teorija družbene strukture in oblikovanja značaja (H. Gerth in C. Mills) ter teorija spreminjanja vrednot (R. Inglehart), katerih pozornost je osredotočena v proučevanje zakonitosti človekovega obnašanja.

Namen analize statističnih podatkov, ki zajemajo obdobje od leta 1965 do leta 1990, in podatkov, dobljenih na vzorcu populacije, stare od 15 do 49, leta 1990, je bil odkriti, zakaj se je v Sloveniji rodnost v osemdesetih letih spustila pod raven enostavne reprodukcije in katere od posameznikovih socialnih ekonomskih in motivacijskih karakteristik, pojasnijo največ variance v njegovem rodnostnem obnašanju. Hipoteze sem preverjala z različnimi dvodimenzionalnimi in multivariantnimi statističnimi analizami kot so korelacijska analiza s Spear-

manovim koeficientom, statistika χ^2 , regresijska in diskriminativna analiza.

Rezultati analize statističnih podatkov so pokazali, da je bilo upadanje rodnosti v Sloveniji v osemdesetih letih povezano z dvema vrstama družbenih procesov: 1. z že daljši čas trajajočimi (ireverzibilnimi) spremembami, ki so se postopoma, skozi zameno generacij, uveljavljale med različnimi družbenimi skupinami in katerih znaki so se kazali v opazovanem obdobju ter 2. s trendi, ki so imeli v opazovanem obdobju značaj periodnih učinkov.

Izrazito upadnje rodnosti v osemdesetih letih je bilo povezano s procesom, ki se je začel že pred tem obdobjem, to je postopno spreminjanje družbene vloge družine in zamiranje tradicionalne družinske morale. Pri teh spremembah so imeli močno vlogo procesi industrializacije, deagrarnizacije, urbanizacije in sekularizacije. S tem, ko je družina prenehala biti osnovna produkcijska enota družbe, se je močno zožilo njeno socialno okolje, usahnila je potreba po delovni sili otrok in spremenila se je smer medgeneracijskega pretakanja blaginje. Kohezivna sila družine so postale emocije. Uveljavile so se vrednote odgovornega starševstva. Zenske so dobile večjo moč pri odločanju v zvezi z reprodukcijo. Z izgubo vloge družine v sferi produkcije je povezana tudi vse večja sprejemljivost družbe za alternativne oblike skupnega življenja ljudi, npr. izvenzakonsko skupnost in eksperimentiranje v partnerskih odnosih. Načrtovanje družine z različnimi kontracepcijskimi tehnikami med širokimi sloji prebivalstva (zanesljivimi, nezanesljivimi, splavom) je le izraz spremenjenih motivacij za starševstvo, povezanih z omenjenimi spremembami.

S spreminjanjem družbenega položaja družine se je postopno spreminjal tudi družbeni položaj žensk. Narasčajoče možnosti

zaposlovanja zunaj doma (pa tudi izobraževanja) so ženskam prinašale vse več ekonomske neodvisnosti in osebnih potrditev, a hkrati tudi stopnjevale in zaostrovale protislovja med vlogami v sferi produkcije in reprodukcije. Država je s svojimi storitvami in ukrepi, s sistemom subvencioniranega otroškega varstva in podaljsevanjem porodniškega dopusta blažila ta protislovja, vendar ne v zadostni meri.

Med spremembami, ki so imele v obdobju od leta 1965 do leta 1990 značaj periodnih učinkov, posebno izstopata dva procesa: slabšanje splošnih ekonomskih razmer slovenske populacije in migracijski tokovi. Analiza je pokazala, da je bilo upadanje rodnosti v začetku osemdesetih let pomembno povezano s poslabšanimi možnostmi reševanja stanovanjskega vprašanja. Toda v istem obdobju rodnost ni bila povezana z nivojem realnih osebnih dohodkov prebivalstva. V prvi polovici osemdesetih let razmere na tem področju se niso bile kritične, ker so dohodki v primerjavi s cenami močneje naraščali. V drugi polovici osemdesetih in v začetku devetdesetih let pa se je življenjski standard prebivalstva že močno poslabšal, se posebno z naraščanjem brezposelnosti. Analiza je tudi pokazala, da je bilo upadanje rodnosti v začetku osemdesetih let in v kasnejših letih pomembno povezano z zmanjšanim prilivom imigrantov. Podatki kažejo na to, da bi do znižanja rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije v Sloveniji prišlo že dosti pred letom 1980, če v drugi polovici sedemdesetih let ne bi bilo visokega pozitivnega migracijskega salda.

Tudi iz rezultatov analize, narajene na vzorcu 558 oseb, je mogoče razbrati, da je prišlo med slovenskim prebivalstvom do široke uveljavitve prakse načrtovanja družine, sprememb v družbenem položaju žensk in usihanja potreb po delovni sili otrok. S temi spremembami je povezana vse večja homogenizacija v velikosti slovenske družine. V nasprotju s pričakovanji se je

namreč pokazalo, da se prebivalci Slovenije, ki pripadajo različnim socialnoekonomskim skupinam, med seboj glede števila otrok bistveneje ne razlikujejo. Taksni rezultati so se pokazali tako pri tistih posameznikih in posameznicah, ki so večinoma že zaključili svoje rodno obdobje, kakor tudi pri tistih, ki se jim sedaj rojevajo otroci.

Med vsemi spremenljivkami, ki so bile vključene v analizo, je se največjo moč pri pojasnjevanju razlik v številu otrok pokazala osebna norma velikosti družine, če sta bili pri tem izvzeti spremenljivki starost in trajanje partnerske/zakonske zveze. Pokazala se je tendenca, da imajo osebe z večjim številom otrok visjo osebno normo velikosti družine, osebe z manj otroki pa nizjo.

Osebna norma velikosti družine pomembno določa tudi želje posameznikov in posameznic po večjem številu (po treh ali več) otrok. A se bolj kot z osebno normo so želje anketirancev in anketirank po večjem številu otrok določene z enakimi željami njihovih partneric oz. partnerjev. Po drugi strani pa analiza sicer ni pokazala statistično značilnih razlik v željah žensk po večjem številu otrok glede delitve dela v gospodinjstvu s partnerji in ostalim sorodstvom. Toda nakazuje se tendenca, da si zenske, katerih partnerji in sorodstvo upoštevajo njihovo polno zaposlenost, ko nase prevzemajo določena gospodinjska opravila, pogosteje želijo več (dva ali več) otrok, kot zenske, ki tega niso deležne.

Dobljeni rezultati nakazujejo, da so za ponovno vrnitev rodnosti na raven enostavnega obnavljanja prebivalstva (to je 2.08 otroka na eno žensko) potrebni predvsem pozitivni indirektni pronatalistični ukrepi. To so najprej tisti ukrepi socialne politike, ki so usmerjeni v izboljšanje kvalitete življenja mladih družin, v reševanje njihovega stanovanjskega vprašanja in

finančnih stisk. Poleg teh pa je potrebno vpeljati tudi takšne ukrepe, ki so usmerjeni v vzpostavljanje mehanizmov za lažje usklajevanje med materinsko oz. starševsko in poklicno vlogo.

SUMMARY

The topic of the dissertation is the relation between the patterns of the reproductive behavior and the social, economic and psychologic characteristics of the population in Slovenia. The assumption is that the drop of the fertility rate below the simple reproduction level in 1980 is connected with the social and psychological factors rather than with the economic factors.

The first part of the dissertation presents the main theoretical approaches to the study of fertility: demographic, economical and sociological theory of fertility. It shows the disadvantages of the classical demographic theory with regard to the explanation of differences in fertility between the populations of modern societies and some possibilities of future research. These new possibilities include researching of factors that shape motivating mechanism for parenthood. This theoretical approach is based on concepts such as social roles, attitudes and norms. In this dissertation they are the starting point of the fertility behavior research model. The concepts are defined by the theory of social action (T. Parsons), theory of social structure and character (H. Gerth and W. Mills) and the theory of value change (R. Inglehart) that describe the rules of human behavior.

The official statistic data for the period 1965 - 1990 and the fertility survey data for the age groups from 15 to 49 years compiled in the year 1990 were analyzed in order to find out the main reason for the fertility drop below the simple reproduction level in Slovenia and the main contributors (social, economic and

motivational characteristics of respondents) to the fertility behavior variance. The hypotheses were tested using different two-dimensional and multivariant statistical analyses as the Spearman correlation coefficient, Chi-square test, regression and discriminant analysis.

The results of statistical data analysis show that the fertility decline in Slovenia in the '80s was due to two processes. 1. Long term irreversible changes through gradual replacement of generations in different social groups. Some signs of these processes were evident in the observed period. 2. Short term trends affecting the observed period.

The pronounced decline of fertility in eighties was connected with the gradual change in the social role of the family and with the decline of the traditional family moral standards that began before the observed period. These changes were strongly affected by industrialization, de-agrarization, urbanization and secularization. The social environment of the family was considerably narrowed when the family ceased to be the basic production unit of the society. The juvenile work force was no longer necessary. The direction of the inter-generation wealth-flows changed. Emotions took over as the cohesive force in the family and the values of responsible parenthood prevailed. The decision-making power of women in the reproductive process strongly increased. As the family lost its production role, the alternative forms of partnerships became more socially acceptable. Family planning by means of different contraceptive methods within wide strata of the population is but an expression of a changed motivation for parenthood connected with the changes mentioned above.

The social position of women gradually changed with the social role of the family. Increased opportunities for employment and

education brought the women greater economic independence and personal affirmation. At the same time the contradiction between the roles of women in the sphere of production and that of reproduction intensified. The state mitigated that contradiction by subsidizing child care services and prolonging maternity leaves but unfortunately these measures were insufficient to prevent fertility decline.

Among short term trends affecting the observed period two processes stand out: deterioration of the general economic situation and migration flows. Decline of fertility in the beginning of '80s was significantly connected with the difficulties in housing. But the fertility decline in the same period was not connected with the level of real personal incomes. The level of the living standard in the first half of '80s was not yet critical because the incomes increased faster than the cost of living. In the second half of '80s and at the beginning of '90s the living standard of the population decreased considerably (particularly owing to increasing unemployment). The fertility decline at the beginning of '80s and later was significantly connected with the reduced immigration. Without the immigration in the second half of the '70s the fertility decline below the simple reproduction level would have occurred already before the year 1980.

The analysis on the micro level (the sample included 558 persons) showed a changed position of women, wide acceptance of family planning and a decline in juvenile work force. The increased homogenization of the family size in Slovenia was connected with these changes. Contrary to expectation, the different socioeconomic groups in Slovenia do not considerably differ in the number of children. This was evident for the individuals in the fertile period as well as for those at the end of their fertile period.

The personal family-size norm was found to have the highest explanatory power among all the variables included in the analysis, when age and duration of partnership were excluded. The individuals with greater number of children have a high personal family-size norm while the individuals with a smaller number of children have a low family-size norm.

The individual's aspiration for more children is determined by the personal family-size norm, but even more by the partner's aspiration. Women's aspirations for more children are statistically not significantly related to the division of household work. But there is an indication of higher aspirations among women helped by partners and relatives at their household work.

The results of the analysis indicate that first of all positive indirect pronatalistic measures are required for the return of fertility to the simple reproduction level (2.08 children per woman). The most important among them are: the measures directed toward a better quality of life of young families (better housing provision and mitigation of financial problems) and coordination between parenthood and employment.

8. LITERATURA

- Adam, Frane (1989): Deformirana modernizacija - (realni) socializem med tradicijo in modernostjo. Družboslovne razprave st. 7. str. 19-30
- Anderson, Barbara A.(1986): Regional and Cultural Factors in the Decline of Marital Fertility in Europe. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C.(ur.): The Fertility Decline in Europe. Princenton University Press. Princenton, New Jersey.
- Andolsek, Lidija, Kozuh-Novak, Mateja, Obersnel-Kveder, Dunja (1991): Splav po svetu in pri nas. V: Bahovec, Eva (ur.): Abortus pravica do izbere. Skupina ženske za politiko. Ljubljana
- Andorka, Rudolf (1987): Determinants of Fertility in Advanced Countries. Methuen & Co. Ltd. London.
- Barbič, Ana (1992): (Self)reproduction of Farm Families in Slovenia: Why Girls Don't Want to Marry Farmers. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani 59. str. 257-274
- Beck, Ulrich.,(1992): Risky Society, Toward a new Modernity. Sage. London
- Becker, Gary. S.(1981): A Treatise on the Family, Harward University Press. Cambridge, Massachusetts, London
- _____ (1960): An Economic analysis of Fertility. In Demografic and Economic Change in Developed Countries. A Conference of teh Universities - National Bureau Committe on economic Research. Princenton. Princenton University Press. str. 209-31
- Ben-Porath, Yoram (1982): Transactional Elements in a Theory or Fertility. V: Hohn, Charlotte, Mackensen, Reiner (ur.): Determinants of Fertility Trends: Theories Re-examined. Ordina ed.. Liege. str. 51-58
- Berger, Brigitte, Berger, Peter, L. (1983): War over the Family. Hutchinson. London
- Bernik, Ivan (1989): Socialistična družba kot "obmoderna" družba. Družboslovne razprave st. 7. str.31-40
- Blake, Judith (1968): Are Babies Consumer Durables? Population Studies. Vol. 22 No. 1 str. 5-25
- Blalock, Hubert M. (1972): Social Statistics. McGrow-Hill Kogakusha, LTD.

Tokyo.

- Boh, Katja (1975): Socialno psiholoski faktorji v načrtovanju družine, Raziskovalno poročilo ISFU. Ljubljana
- (1975-76): Regulacija fertilitnosti v različnih slojih slovenske družbe. Raziskovalno poročilo ISFU. Ljubljana
- (1988): Poskus socioloske analize nizke rodnosti. Družboslovne razprave st. 6. str.23-32.
- (1990): The "Oprimum" Family: Policy Experiences in Eastern Europe. V: Quah, Stella, R. (ur.): The Family as an Asset, Times Academic Press. Singapore. str. 355-375
- , Cernigoj-Sadar, N., (1982-83): Delo in družina. Raziskovalno poročilo ISU. Ljubljana
- , Cernigoj-Sadar, N., (1986): Otroško varstvo. Raziskovalno poročilo. ISU. Ljubljana
- Bulatao, Rodolfo A. (1984): Content and Process in Fertility Decision. A Psychological Perspective. Fertility and Family. International Conference in Populations. United Nations. New York. str. 159-191
- Caldwell, John C.(1982): Theory of Fertility Decline. Academic Press. London.
- Cogswell, Betty E., Sussman, Marvin B. (1979): Family and Fertility: The Effects of Heterogeneous Experience. V: Buur, Wesley, R., Hill, Rouben, Nye, Ivan, F., Reiss, Ira, L. (ur.): Contemporary Theoris about the Family. The Free Press. A division of Macmillan Publishing Co. New York. str. 180-201
- Coale, Ansley J.(1986): The Decline of Fertility in Europe since the Eighteenth Century As a Chapter in Demografhic History. V: Coale, Ansley J., Watkins, Susan Cotts (ur.): The Fertility Decline in Europe. Princenton University Press, Princenton. New Jersey. str. 1-30
- (1969): The Decline of Fertility in Europe from French Revolution to World War II.. V: Behrman, S.J., Corsa, L.J., Freedman. R. (ur.): Fertility and Family Planing: A World View. Ann Arbor: University of Michingan Press. str. 3-24
- , Treadway, Roy,(1986): A Summary of the Changing Distribution of Overall Fertility, Marital Fertility, and the Proportion Married in the Provinces of Europe. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C. (ur.): The Fertility Decline in Europe. Princenton University Press, Princenton. New

Jersey. str. 31-181

Cseh-Szombaty, Laszlo (1990): Modeling the Interrelation between Macro-Society and the Family. International Social Science Journal. Vol.XLII, No.126, str.441-449

_____, (1984): Sociological Approach in Population Research. V: Hatunen, Hellevi (ur.): Family and Population. Proceeding of the Scientific Conference on Family and Population. Helsinki. Publication of Vaestoliitto. str. 269-280

Cernič-Istenič, Majda,(1990): Nastajanje moderne družine. Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana. (magistrsko delo)

Cernigoj-Sadar, Nevenka (1977): Nacin zivljenja. V: Boh, Katja, Cernigoj-Sadar, Nevenka: Zivljenjski pogoji pri Slovencih. Raziskovalno poročilo ISU. Ljubljana.

----- (1979): Vzorci obnašanja. Raziskovalno poročilo ISU. Ljubljana

-----,(1991): Moški in zenske v prostem času. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.

----- (1992): Kvaliteta zivljenja v različnih zivljenjskih obdobjih. Družboslovne razprave st. 14. str. 48-62

Dahlstrom, Edmund (1989): Theories and Ideologies of Family Function, Gender Relations and Human Reproduction. In Boh, K. Bak, M., Clasen, C. (ur.): Changing Patterns of European Family Life. Routledge. London and New York. str. 31-51

Davis, Kingsley (1984): Wives and Work: The Sex Revolution and its Consequences. Population and development review. Vol. 10. No.3. str. 397-417.

-----, (1986): Low Fertility in Evolutionary Perspective. V: Davis, Kingsly, Bernstam, Mikhail S., Campbell, Richardo, Rita. (ur.): Bellow- Replacement Fertility in Industrial Society: Causes, Consequences, Policies. Population and Development Review. Supplement to Vol. 12. str. 48-65

Davis, James C. (1989): Vzpon z dna: Slovenska kmečka družina v dobi strojev. Slovenska matica. Ljubljana.

Day, Lincoln H. (1983): Analysing Population Trends: Differential Fertility in a Pluralistic Society. Croom Helm. London, Cambera.

- (1971-1991) Demografska statistika 1968, 1972, 1974, 1979, 1988, 1989. Savezni zavod za statistiku SFRJ. Beograd
- Dolenc, Anton, Kunstelj, Tone(1993): Splav na Slovenskem. Povzetki referatov. Institut za sodno medicino Medicinske fakultete. Ljubljana
- Easterlin, Richard A. (1975): An Economic Framework for Fertility Analysis. Studies in Family Planing. Vol.6, No.3, str.54-63
- Edgar, Don (1990): The Social Reconstruction of Marriage and Parenthood in Australia. V: Quah, Stella, R.(ur.): The Family as an Asset, Times Academic Press. Singapore. str. 96-121
- Fawcett, James T. (1973): Psychological Perspective on Population. Basic Books. INc., New York.
- Ferlogoj, Anuska, Meznaric, Silva, Ule, Mirjana (1979): Raspodjela svakodnevnih uloga u porodici izmedju projekcije (društva) i stvarnosti (porodice). Sociologija st. 4. str. 419-438.
- Flandrin, Jean-Louis (1986): Družina. Sorodstvo, družina in spolnost v Franciji od 16. do 18. stoletja. Delavska enotnost. Ljubljana
- Godina, Vesna (1991): Socializacijska teorija Talcotta Parsonsa. Antropoloski zvezki 2. Ljubljana
- George, I.E.(1973): Research on Measurement of Family-Size Norms. V: Fawcett, James, T.(ur.): Psychological Perspective on Population. Basic Books. INc., New York. str. 354-370
- Haavio-Mannila, Ellena, Rannik, Errki (1987): Family Life in Estonia and Finland. Acta Sociologica. Vol. 30, No. 3/4, str. 355-369
- Hawthorn, Geoffrey (1970): The Sociology of Ferility. Collier-Macmillan Limited. London.
- Hoem, Britta (1988): Early Phases of Familiy Formation in Contemporary Sweden. Paper presented to the Conference: Teenage Paranting and the Formation of Independent Households. Chichago
- Hoem, Jan M. (1990): Social Policy and Recent Fertility Change in Sweden. Population and Development review Vol. 16. No.4. str. 735-748
- Hoffman-Novotny, Hans-Joachim (1987): The Future of the Family. European Population Conference. Issues and Prospects. Plenaries Seances. Central Statistical Office of Finland. Helsinki. str. 113-199.
- Inglehart, Ronald (1989): Kultureller Umbruch. Campus Verlag. Frankfurt/New

York.

Jogan, Maca (1990): Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma. FSPN.

Ljubljana.

Klecka, William R. (1980): Discriminant Analysis. Sage Publications. Beverly Hills. London.

Knodel, John E. (1974): The Decline of Fertility in Germany 1871-1939. Princeton. Princeton University Press.

----- (1978): Natural Fertility in Pre-Industrial Germany. Population Studies. Vol. 32. No. 3. str. 481-510.

-----, van de Walle, Etienne (1986): Lessons from the Past: Policy Implications of Historical Fertility Studies. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C. (ur.): The Fertility Decline in Europe. Princeton University Press, Princeton. New Jersey. str. 390-419

Leibenstein, Harvey (1957): Economic Backwardness and Economic Growth. New York: Wiley.

----- (1975): The Economic Theory of Fertility Decline. Quarterly Journal of Economics. Vol. 89 No. 1 str. 1-31

----- (1982): Relaxing the Maximisation Assumption in the Economic Theory of Fertility. V: Hohn, Charlotte, Mackensen, Reiner, (ur.): Determinants of Fertility Trends: Theories Re-examined. Ordina ed. Liege. str. 37-48

Lesthaeghe, Ron J. (1983): A Century of Demographic And Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions. Population and Development Review. Vol. 9, No. 3, str. 411-435

-----, Wilson, Chris (1986): Modes of Production, Secularisation, and the Pace of the Fertility Decline in Western Europe, 1870-1930. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C. (ur.): The Fertility Decline in Europe. Princeton University Press. Princeton. New Jersey. str. 261-292

Lenneer-Axelsson, Barbro (1989): Low Birth Rates in Sweden: A Question of Changed Family Ideals and Sex Roles. Planned Parenthood in Europe. Vol. 18. No. 2. str. 5-7.

Livi-Bacci, Massimo (1986): Social-Group Forerunners of Fertility Control in Europe. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C. (ur.): The Fertility Decline in Europe. Princeton University Press. Princeton. New Jersey. str. 182-200

- Mackensen, Reiner (1982): Social Change and Reproductive Behaviour - on Continuous Transition. In: Hohn, Charlotte, Mackensen, Reiner, (ur.): Determinants of Fertility Trends: Theories Re-examined. Ordina ed.. Liege. str. 251-279
- Malacic, Janez (1985): Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile. Drzavna zalozba Slovenije. Ljubljana
- (1990): Načrtovanje zdravega potomstva - odgovornost posameznika do družbe. Zdravstveni vestnik. Letnik 59. st. 7-8. str. 349-354
- Mandic, Srna (1986): O distribuciji stanovanjskih virov v Sloveniji. Družboslovne razprave st. 4. str. 59-72
- (1991a): Stanovanjska preskrba; raven, oblike in variabilnost. Primerjalna analiza stanja v Sloveniji 1984 in 1991. Raziskovalno poročilo IDV. Ljubljana
- (1990b): Prispevek k opisu stanovanjske preskrbe v Jugoslaviji ob koncu osemdesetih let, Družboslovne razprave. st. 12. str. 66-89
- (1993): Restructuring the Housing Policy System in Slovenia: Its Logic and Anticipated Effects. V: Svetlik, I.(ur.): Social Policy in Slovenia. Avebury. Aldershot. str. 66-83
- Maslow, A.H.,(1955): Motivation and Personality. Harrper & Brothers Publishers. New York.
- Malthus, Robert, Thomas (1970, 1789): An Essey on the Principle of Population. Penguin. Hramondsworth.
- Matthiessen, Poul C. (1985): The Limitation of Family Size in Denmark. The Royal Danish Academy of Science and Letters. Copenhagen.
- McIntosh, Alison C. (1986): Recent Pronatalist Policies in Western Europe. V: Davis, Kingsly, Bernstam, Mikhail, S., Campbell, Richardo Rita (ur.): Bellow-Replacement Fertility in Industrial Society: Causes, Consequences, Policies. Population and Development Review. Supplement to Vol. 12. str. 318-334
- Mincer, Jacob (1963): Market Prices, Opportunity Costs, and Income Effects. Measurement in Economics. Standford Univesity Press. Standford
- Musek, Janek (1985): Narava in determinante zavestnega odločanja. Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Nie, Norman H., Handla, Hull, C., Jean, G., Jenkins, Karin, Steinbrenner,

- Dale, H., Bent (1975): SPSS. Mc Graw Hill. New York.
- Oakly, Ann, (1974): The Sociology of Housework. Pantheon Books. New York.
- Okun, Bernard, (1960): Comment on Becker's An Economic Analysis of Fertility. In Universities-National Bureau Committee for Economic Research. Demographic and Economic Change in Developed Countries. Princenton. Princenton University Press. str. 235-40
- Parsons, Talcott, Balles, Robert, F. (1956): Family. Socialisation and Interaction Process. Routledge & Kegan Paul Ltd. London
- , Shils, E., Naegel, K.D., Pitts, J.,(1969, 1961): Teorije o društvu. I. in II. del. V. Karadžić. Beograd.
- Petrović, Ruza (1985): Tipovi reproduktivnog ponašanja stanovništva u Jugoslaviji - razlike po etničkim grupama. Pregled. st. 11-12. str. 1209-1225
- Preston, Samuel H.(1986): Changing Values and Falling Birth Rates. V: Davis, Kingsly, Bernstam, Mikhail, S., Campbell, Richardo Rita (ur.): Bellow-Replacement Fertility in Industrial Society: Causes, Consequences, Policies. Population and Development Review. Supplement to Vol. 12. str. 176-195.
- Presser, Harrlet B. (1986): Comment. V: Davis, Kingsly, Bernstam, Mikhail, S., Campbell, Richardo Rita (ur.): Bellow-Replacement Fertility in Industrial Society: Causes, Consequences, Policies. Population and Development Review. Supplement to Vol. 12. str. 196-200.
- Qvortrup, Jens (1992): Childhood: A General Perspective. Childhood Matters. (tipkopsis)
- (1991) Recent demographic developments in Europe. Council of Europe Press. Strasbourg
- (1992) Rezultati raziskovanj št. 556. Letni pregled gradbeništva 1989. Zavod R Slovenije za statistiko. Ljubljana
- Rasević, Miroslav (1971): Determinante fertiliteta stanovništva u Jugoslaviji. Institut društvenih nauka. CDI. Beograd.
- Robertson, A.F.,(1991): Beyond the Family. Polity Press. Cambridge.
- von Rosensteil, Lutz, Oppitz, Gunther, Stengel, Martin (1982): Motivation of Reproductive Behaviour: A Theoretical Concept and Its Application. V: Hohn, Charlotte, Mackensen, Reiner (ur.): Determinants of Fertility

- Trends: Theories Reexamined. Ordina ed.. Liege. str. 81-93
- Roter, Zdenko.(1989): Revitalizacija religije v Sloveniji koncem osemdesetih let. V: Tos, Niko (ur.): Slovenski utrip, FSPN, Ljubljana. str. 93-104
- Ryder, Norman B. (1984): Fertility and Family Structure. Fertility and Family. International Conference in Populations. United Nations. New York. str. 279-319
- Sharlin, Allan (1986): Urban - Rural Differences in Fertility in Europe during the Demographic Transition. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C.(ur.): The Fertility Decline in Europe. Princenton University Press. Princenton. New Jersey. str. 234-257
- Simon, Julian L.(1969): The Effect of Income on Fertility. Population Studies. Vol. 23 No. 3 str.327-341
- Simons, John (1982): Reproductive Behaviour as Religious Practice. V: Hohn, Charlotte, Mackensen, Reiner (ur.): Determinants of Fertility Trends: Theories Reexamined. Ordina ed.. Liege. str. 133-145
- (1970-1992) Statistični letopis Slovenije. Zavod R Slovenija za statistiko 1970, 1971, 1977, 1981, 1989, 1991, 1992. Ljubljana.
- Svetlik, Ivan, Cernič Majda, Mandič, Srna, Novak, Mojca, Trbanc, Martina. Verlič, Barbara (1991): Kvaliteta zivljenja 1984-1991, Bilten centra za družbeno blaginjo. Ljubljana.
- (1992) Statisticne informacije. 18. Statistika prebivalstva. Zavod R Slovenije za statistiko st. 30 in st. 138
- Sircelj, Milivoja (1991): Determinante rodnosti v Sloveniji. Filozofska fakulteta. Ljubljana. (doktorska disertacija)
- , Ilič, Milena, Kuhar, Avgustina, Zupancic, Marta (1990): Projekcije prebivalstva R Slovenije 1986-2006. Zavod republike Slovenije za statistiko. Ljubljana
- Teitelbaum, Michel, S. (1984): The British Fertility Decline: Demographic Transition in the Crucible of the Industrial Revolution. Princenton University Press. Princenton.
- Tivers, Jacqueline (1985): Women Attached. The Daily Lives of Women With Young Children. St. Martin's Press. New York
- Tomc, Gregor (1985): Planiranje v Jugoslaviji - med planiranjem bodočnosti in uresničevanjem vizije. Družboslovne razprave st. 3. str.17-30.

- Tomšič, Vida (1959): O zakonski zvezi, družini in gospodinjstvu v socializmu. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- (1976): Zenska, delo, družina, družba. Komunist. Ljubljana.
- Toš, Niko, Mlinar, Zdravko, Markič, Bostjan, Klinar Peter, Zdenko Rotar (1989): Slovenski utrip, FSPN, Ljubljana.
- Ule, Mirjana (1989): Kriza industrijske moderne in novi individualizem. Družboslovne razprave št. 7. str. 51-65
- (1992): Socialna psihologija. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana
- Urdze, Andrejs, Rerrich, Maria S. (1981): Frauenalltag und Kinderwunsch. Motive von Muttern für oder gegen ein zweites Kind. Campus Verlag. Frankfurt/New York
- van de Walle, Francine (1986): Infant Mortality and the European Demographic Transition. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C. (ur.): The Fertility Decline in Europe. Princenton University Press. Princenton. New Jersey . str. 201-233
- (1980): Euducation and the Demographic Transition in Switzerland. Population and Development Review. Vol. 6. No. 3. str. 463-471.
- Vogelnik, Dolfe (1965): Razvoj prebivalstva Slovenije zadnjih dvesto let z jugoslovanske in evropske perspektive. Ekonomski zbornik, VII letnik. Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana
- Watkins, Susan Cotts (1986): Conclusions. V: Coale, Ansly, J., Watkins, Susan, C.: The Fertility Decline in Europe. Princenton University Press. Princenton. New Jersey. str. 420-449
- Westoff, Charles .F., Jones, Elise F. (1979): The End of "Chatolic" Fertility. Demography. Vol. 16. No. 2. str. 209-217.

9. IMENSKO KAZALO

- Adam, F.: 61, 120, 179
Anderson, B.A.: 11, 21, 22
Andolsek, L.: 110
Andorka, R.: 9, 34, 47-49, 52, 105, 172, 173
- Barbić, A.: 172
Beck, U.: 53, 66
Becker, G.: 34-38
Ben-Porath, Y.: 44
Berger, B, Berger, P.L.: 50
Bernik, I.: 61
Blacker, C.P.: 9
Blake, J.: 35
Blalock, H.M.: 130
Boh, K.: 6, 83, 106, 113, 122, 128, 133, 163
Bulatao, R.: 128
- Caldwell, J.: 9, 10 23-31, 76, 105, 116, 196
Cogswell, B.E.: 59, 124
Coale, A.J.: 11-14, 20, 21, 58
Cseh-Szombaty, L.: 49, 53, 54, 82, 83
- Cernić-Istemic, M.: 108, 133
Cernigoj-Sadar, N.: 6, 64-66, 71, 113, 118, 120, 123, 163
- Dahlstrom, E.: 51
Davis, K.: 58, 74, 75, 163
Davis, J.C.: 116
Day, L.H.: 109, 168
Dolenc, A.: 109

Easterlin, R.A.: 43, 47, 77
Edgar, D.: 52

Fawcett, J.T.: 128
Ferligoj, A.: 163
Flandrin, J.L.: 16, 54
Freedman, R.: 47

Godina, V.: 64, 67, 68
George, I.E.: 168

Haavio-Mannila, E.: 163
Hawthorn, G.: 47, 48, 163
Hick-Allen, 34
Hill, R.: 128
Hoem, B.: 81
Hoem, J.M.: 182
Hoffman-Novotny, H.J.: 56, 66, 124

Inglehard, R.: 68-70, 109, 174

Jones, E.: 173
Jogan, M.: 108, 119

Kozuh-Novak, M.: 110, 133
Klecka, W.R.: 149, 150
Knodel, J.E.: 11, 15, 17-22,
Kuhn, T.S.: 47
Kunstelj, T.: 109

Landry, A.: 9
Leibenstein, H.: 39-42
Lesthaeghe, R.: 11, 16, 76-78

Lenneer-Axelson, B.: 183
Livi-Bacci, M.: 11, 14, 17
Malaciić, J.: 55, 62, 133, 167
Mandić, S.: 98, 121, 122
Maslow, A.H.: 69
Malthus, R.T.: 7, 8, 46
Matthiessen, P.C.: 11, 15
Mežnarić, S.: 163
McIntosh, A.: 2, 180
Mincer, J.: 38, 40
Musek, J.: 62
Notestein, F.: 9, 10
Nie, N.H.: 139
Oakly, A.: 163
Obersnel-Kveder, D.: 110, 133
Okun, B.: 35
Parsons, T.: 5, 47, 54, 63, 64, 67, 68, 162
Petrović, R.: 55
Preston, S.H.: 78, 80
Presser, H.B.: 80, 81, 128, 163
Quartrup, J.: 79
Rašević, M.: 61
Rannik, E.: 163
Rotar, Z.: 106, 107
Ryder, N.B.: 170, 172
Rerrich, M.S.: 163
Sharlin, A.: 11, 17, 21

Simon, J.L.: 38, 39
Simons, J.: 76
Sussman, M.B.: 59, 124
Svetlik, I.: 123

Sircelj, M.: 2, 3, 20, 85, 86, 98, 100, 101, 102, 122, 133, 167

Teitelbaum, M.S.: 16
Thompson, W.S.: 9
Tivers, J.: 163
Tome, G.: 120
Tomsic, V.: 119
Tos, N.: 107
Treadway, R.: 14

Ule, M.: 61, 65, 71, 163
Urdze, A.: 163

van de Walle, E.: 11, 15, 16, 18-22
van de Walle, F.: 11, 17
Vogel'nik, D.: 85, 86

Watkins, S.C.: 11, 13, 21, 22
Westoff, C.F.: 173
Wilson, C.: 11, 16

10. STVARNO KAZALO

aspiracije

10, 69, 78, 120, 121 168, 172, 174

abortus, glej splav

blaginja

1, 2, 4, 7-8, 10, 23, 25-31, 35-36, 43-44, 46, 57, 59, 69-70, 72, 78, 88, 95, 97, 117, 119-120, 123, 127, 131-132, 141, 170-172, 176, 181, 183, 185-186, 199

cerkev

27, 54 80, 106-109, 171

dejavniki rodnosti

1, 2, 4-5, 10, 23, 32-4, 36, 38-39, 41-44, 46, 48-49, 53, 55-56, 59, 61, 62, 71-76, 81, 83-84, 125, 129-130, 147, 149, 163, 173, 178, 184,

demografski prehod

4, 8, 12-13, 9-23, 26-29, 31-32, 39, 49, 55, 58-59, 74, 76-77, 85-86, 102, 114, 116, 173

dohodek

29, 33-41, 43, 48, 77, 86, 87, 89, 93, 95-96, 104, 121, 123, 127, 140-142, 151-153, 171, 174, 179, 182, 186

družina

2, 9, 10, 17, 23-232, 34-338, 40-42, 44, 46, 48-54, 58-59, 75-78, 81-83, 86-87, 97, 105, 108-109, 113, 116-119, 121-122, 125, 127-129, 131-132, 144-149, 154-172, 176-87

družinska morala, glej morala

država

1, 2, 4, 11, 19, 27, 31, 39, 45, 57-59, 61, 69-70, 74-75, 82-83, 85, 100, 114-115, 118, 120, 123, 168, 176-179, 181-182, 186

European Fertility Project

11

Evropa, evropski

1, 7, 8, 11, 12, 14-15, 17-23, 27, 29, 54, 61, 74, 76-77, 79, 82-83, 85, 115-115, 120, 176

etnična pripadnost

21, 43, 48

gospodinjstvo, (delitev dela)

16, 28-29, 37, 42, 50, 77, 81, 82, 118-119, 128, 132, 141, 162-166, 181-182, 187

hipoteza

4, 5, 7, 10-11, 68, 69, 70, 85, 87, 97, 122, 130-133, 143, 147, 151, 153, 157, 158, 162, 164, 184

izobrazba, izobraževanje

9-11, 17, 21, 29-31, 33, 36-40, 43, 48, 79, 86-87, 104, 119-121, 127, 135, 140, 151-153, 167, 171, 174, 178, 185

industrializacija

10-11, 16-17, 21, 23, 49, 66-69, 74-75, 80-82, 116-117, 168, 176-177, 185

ideologija

27, 29, 32, 52-54, 57, 59, 76, 82, 84, 105-106, 108, 116-117,

119, 124, 172

imigranti, glej migracije

kultura

4-5, 16-17, 21, 23-25, 27, 30, 32, 41, 45, 48, 51-53, 56-58, 68, 70-73, 77-79, 83-84, 107, 124-126, 137, 169, 173

kontracepcija

7, 10, 14-15, 20-22, 30, 34, 38-39, 42-43, 51, 54, 62, 108-111, 116, 138, 168, 177-178, 185

kvaliteta otrok

36-38, 44-45, 79, 113, 117, 170

kvantiteta otrok

37-38, 45, 79, 117

migracije

86-87, 89, 93-95, 97, 104-105, 122-123, 140, 151-153, 176, 186

modernizacija

9-12, 15, 18, 20, 22, 27, 38-39, 56-62, 75, 79, 80, 124, 128, 168, 170, 172-173, 175, 179, 182, 184

motivacija, motiv, motivacijske karakteristike

20, 42-43, 59, 63, 65, 67-68, 73, 75, 83, 125, 128, 145-149, 154-160, 168, 176, 178, 180, 184-185

morala

7, 9, 20, 24-29, 32, 59, 67, 105, 116, 170, 185

norma

4-5, 16, 22, 36, 46-49, 52-53, 56, 63-64, 67-68, 75, 80, 83, 120,

125-126, 128-132, 143, 148, 155-160, 162, 166-174, 176-1781, 183-184, 187

odgovorno starševstvo

54, 78-80, 116, 119, 122, 176, 181, 185

oportunitetni stroški, glej stroški

periodni učinek

70, 86, 89, 116, 119, 1222, 176, 181, 185

politika (socialna, družinska), politični procesi

1-2, 30, 32, 50-53, 59, 71-73, 76-77, 82, 84, 87, 98-99, 104, 109, 112-113, 119-120, 122, 172, 176, 179, 180-183, 187

poroka, poročnost

7-15, 17-18, 20-21, 27, 31, 36, 42, 49, 75, 77, 79, 82, 87, 89, 104, 106, 136

povprečno število živorojenih otrok na eno žensko

2-3, 85, 86, 88-89, 91, 94, 99, 101-102, 105, 115

razveza

50, 52-53, 75, 77, 81, 86-89, 91, 104, 118, 136

religija

9, 24, 38, 43, 59, 67, 105-109, 116, 127, 137, 140-142, 147-148, 151-153, 167, 172, 173-174

rodnostno obnašanje

2, 5, 7, 13, 15, 21-23, 29, 32-33, 42-44, 47, 49, 52, 54, 56, 58, 59, 60-68, 70-73, 78, 80-81, 83, 102, 109, 115-117, 119, 124-125, 128, 130-132, 147, 153, 161-162, 167-168, 1701175, 177-178, 180, 184

splav

7, 14, 20, 31, 42, 87, 99, 104, 109-111, 138, 177-178, 185

stanovanje

86-89, 93, 96-98, 103-105, 121, 127, 140, 141-142, 147, 149, 151-153, 163, 167, 170, 172-173, 175-177, 182, 186, 188

stroski otroka

28-29, 33-36, 38-44, 77, 79, 114, 144-146, 155-160, 182

vloga

50, 60, 64-67, 72-73, 113, 118, 120, 124, 174, 180, 186

socialna vloga

5, 63, 66-67, 121, 169, 184

vloga zenske

16, 86, 97, 117, 119, 162-163, 166, 171, 176, 179

vloga moškega

163, 169, 188

vloga družine

50, 53, 97, 117-118, 185

starševska vloga

41, 78-79, 81, 119, 122, 125-126, 128,

vernost, glej religija

vrednota

2, 4, 30, 36, 47-49, 53, 56, 63, 67-73, 78-80, 82-83, 108, 116-117, 119-120, 127-128, 162, 169, 171-172, 174 177, 178-180, 183-185

življenjski standard (glej blaginja)

11. PRILOGA

STALISCA O OTROKU

- ZENSKA, KI IMA VEC OTROK, JE VEC VREDNA

1. se ne strinjam	76.0
2. ne morem se odločiti	12.7
3. se strinjam	10.6
4. zelo se strinjam	0.7

- NI SRECNEGA ZAKONA BREZ OTROK

1. se ne strinjam	29.0
2. ne morem se odločiti	16.3
3. se strinjam	40.9
4. zelo se strinjam	13.8

- ZENSKA, KI NI MATI, NE MORE BITI DOBRA ZENSKA

1. se ne strinjam	74.4
2. ne morem se odločiti	15.4
3. se strinjam	8.1
4. zelo se strinjam	2.2

- MOSKI, KI NI OCE, NE MORE BITI DOBER MOZ

1. se ne strinjam	71.3
2. ne morem se odločiti	17.6
3. se strinjam	9.1
4. zelo se strinjam	2.0

- UKVARJANJE Z OTROKI JE KREATIVNI UZITEK

1. se ne strinjam	10.8
2. ne morem se odločiti	11.3
3. se strinjam	67.7
4. zelo se strinjam	10.2

- OTROCI SO VIR ZADOVOLJSTVA, VESELJA

1. se ne strinjam	1.1
2. ne morem se odločiti	2.9
3. se strinjam	70.8
4. zelo se strinjam	25.3

- PRIJETNO JE OPAZOVATI, KAKO SE OTROCI RAZVIJAJO

1. se ne strinjam	0.2
2. ne morem se odločiti	1.1
3. se strinjam	74.9
4. zelo se strinjam	23.8

- OTROCI ME SPOMINJAJO NA MOJO MLADOST

1. se ne strinjam	6.8
2. ne morem se odločiti	10.2
3. se strinjam	70.4
4. zelo se strinjam	12.5

- OTROCI SO NALOZBA ZA STARA LETA

1. se ne strinjam	51.8
2. ne morem se odločiti	15.1
3. se strinjam	30.5
4. zelo se strinjam	2.7

- OTROCI MI NUDIJO DRUŽBENI UGLED

1. se ne strinjam	45.0
2. ne morem se odločiti	18.8
3. se strinjam	33.7
4. zelo se strinjam	2.5

- KAR JAZ NISEM USPEL DOSECI, ZELIM DA BI MOJI OTROCI

1. se ne strinjam	19.5
2. ne morem se odločiti	8.1
3. se strinjam	57.2
4. zelo se strinjam	15.2

- OTROKE IMAMO ZA TO, DA NE BI BILI OSAMLJENI

1. se ne strinjam	46.6
2. ne morem se odločiti	13.6
3. se strinjam	37.8
4. zelo se strinjam	2.0

- V OTROKU VIDIM PODALJSANJE SVOJEGA ZIVLJENJA

1. se ne strinjam	20.1
2. ne morem se odlociti	14.0
3. se strinjam	59.7
4. zelo se strinjam	6.3

- OTROCI SO IZGUBA SVOBODE

1. se ne strinjam	81.0
2. ne morem se odlociti	7.2
3. se strinjam	11.3
4. zelo se strinjam	.5

- OTROCI PORABIJO VELIKO CASA IN DENARJA

1. se ne strinjam	24.4
2. ne morem se odlociti	10.4
3. se strinjam	58.2
4. zelo se strinjam	7.0

- OTROCI SO ENA SAMA VELIKA SKRB

1. se ne strinjam	69.4
2. ne morem se odlociti	8.6
3. se strinjam	19.7
4. zelo se strinjam	2.3

FORMIRANJE SPREMENLJIVK O POMENU OTROKA

Spremenljivke normativni pomen otroka, instrumentalni pomen otroka, emocionalni pomen otroka in otrok pomeni stroške sem formirala s pomočjo starih faktorских analiz iz 16. spremenljivk oz. stališč z modificirano likartovo skalo. Rezultat vsake od faktorских analiz je bil en faktor oz. nova spremenljivka.

Rezultati faktorских analiz izbranih stališč:

1. Faktor: normativni pomen otroka združuje naslednja stališča:

	faktorske utezi
- zenska, ki ima več otrok, je več vredna	.678
- ni srečnega zakona brez otrok	.627
- zenska, ki ni mati, ne more biti dobra zenska	.823
- moski, ki ni oče, ne more biti dober mož	.828

lastna vrednost = 2.2257 delež pojasnjene variance = 55.6

2. Faktor: emocionalni pomen otroka združuje naslednja stališča:

	faktorske utezi
- ukvarjanje z otroki je kreativni užitek	.509
- otroci so vir zadovoljstva, veselja	.798
- prijetno je opazovati, kako se otroci razvijajo	.810
- otroci me spominjajo na mojo mladost	.589

lastna vrednost = 1.8985 delež pojasnjene variance = 47.5

3. Faktor: instrumentalni pomen otoka združuje naslednja stališča:

faktorske uteži

- otroci so nalozba za stara leta	.595
- otroci mi nudijo družbeni ugled	.650
- kar jaz nisem uspel doseči, želim da bi otroci	.657
- otroke imamo za to, da ne bi bili osameljni	.492
- v otroku vidim podaljšanje svojega življenja	.536

lastna vrednost = 2.2374

delež pojasnjene variance = 44.7

4. Faktor: otrok pomeni stroške združuje naslednja stališča:

faktorske uteži

- otroci so izguba svobode	.690
- otroci porabijo veliko časa in denarja	.705
- otroci so ena sama velika skrb	.649

lastna vrednost = 1.3940

delež pojasnjene variance = 46.5

IMENA SPREMENLJIVK, VKLJUCENIH V ANALIZO NA MIKRO NIVOJU

SPOL = spol anketiranega
V3 = migracije
V4 = kraj bivanja v mladosti
V8 = izobrazba matere
V10 = izobrazba oceta
V19 = bivanje s partnerjem/zakoncem
V20 = trajanje partnerske/zakonske zveze
V36 = razpolozljivost dohodka
V37 = primanjkovanje denarja
V39 = resenost stanovanjskega vprasanja
V44 = ocena sedanjih zivljenjskih razmer
V46 = ocena prihodnjih zivljenjskih razmer
V48 = vernost
V52 = zelja anketiranca/ke po otroku
V82 = idealno stevilo otrok za slovensko druzino
V83 = idealno stevilo otrok za druzino anketiranca/ke
V90B = prioriteta poklicnemu delu
V90D = prioriteta druzini
v90F = prioriteta sportu
V90G = prioriteta umetnosti
V90H = prioriteta materialnemu blagostanju
OTROCI = stevilo otrok
KVALIFIC = delovni status
IZOBRAZ = izobrazba anketiranca/ke
DOBRINE = posedovanje dobrin trajne potrosnje
OTRNORME = normativni pomen otroka
OTREMOCI = emocionalni pomen otroka
OTRINST = instrumentalni pomen otroka
OTRNEGAT = otrok pomeni strosek
LETA = starost anketiranca/ke
ZELPAR = zelja partnerja po otroku

CELOTNI VZOREC

select if (vzorec eq 2).

corr spol v3 v4 v8 v10 v19 v20 v36 v37 v39 v44 V46 v48 v52 v82 v83 v90b v90d
v90f v90g v90h otroci kvalific izobraz dobrane otrnorme otremoci otrinst
otrnegat leta zelpar.

Page 3 SPSS/PC+ 11/25/93

Correlations:	SPOL	V3	V4	V8	V10	V19
SPOL	1.0000	.0458	.0818	-.0539	-.0053	.0012
V3	.0458	1.0000	.0453	-.0605	-.0087	-.1906**
V4	.0818	.0453	1.0000	-.3196**	-.3658**	-.0431
V8	-.0539	-.0605	-.3196**	1.0000	.6243**	.1981**
V10	-.0053	-.0087	-.3658**	.6243**	1.0000	.1228*
V19	.0012	-.1906**	-.0431	.1981**	.1228*	1.0000
V20	.0641	.1649**	.0647	-.2628**	-.1617**	-.5260**
V36	.0236	-.1193*	-.0373	.1928**	.1320*	-.0129
V37	-.0295	-.0711	.1004	.1143*	.0315	.0309
V39	-.0538	-.1204*	-.1294*	.0780	.0497	.3803**
V44	.0585	-.1330*	-.0517	.2469**	.2344**	.0546
V46	-.0705	.0437	-.0964	.2368**	.2097**	.0982
V48	-.2094**	.1127*	-.2836**	.3031**	.2674**	.0721
V52	.0215	-.1158*	-.0846	.2339**	.1988**	.3240**
V82	.0512	.0152	.0596	-.1027	-.0091	-.1098
V83	.0036	.0212	.0262	-.0211	.0509	-.0641
V90B	-.1465*	-.0737	-.0688	.0633	.0638	-.0371
V90D	.1192*	.1287*	.0776	-.0155	-.0163	-.3622**
V90F	-.2236**	-.0273	-.1346*	.1913**	.1920**	.0994
V90G	-.0453	.0483	-.2117**	.1967**	.2341**	.0451
V90H	-.0897	-.0633	.0412	.0128	-.0530	-.0700
OTROCI	.0132	.1523**	.1379*	-.2334**	-.1732**	-.4936**
KVALIFIC	-.0923	.0293	-.2491**	.3195**	.3196**	-.0801
IZOBRAZ	-.0088	-.0622	-.2517**	.4149**	.4307**	.0483
DOBRINE	-.0400	.0415	-.1994**	.3627**	.3376**	.0355
OTRNORME	-.0550	-.0565	.1289*	-.1454*	-.1400*	-.1104
OTREMOCI	-.0241	-.0142	.0212	.0089	.0263	.0005
OTRINST	-.0551	.0087	.1929**	-.2609**	-.2827**	-.0658
OTRNEGAT	-.0248	.0180	-.0489	-.0277	-.0237	-.0174
LETA	.1116	-.0979	-.0503	.2241**	.1076	.3800**
ZELPAR	.0447	-.0227	-.0196	.1937**	.1261*	.2302**

N of cases: 428 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" ." is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V20	V36	V37	V39	V44	V46
SPOL	.0641	.0236	-.0295	-.0538	.0585	-.0705
V3	.1649**	-.1193*	-.0711	-.1204*	-.1330*	.0437
V4	.0647	-.0373	.1004	-.1294*	-.0517	-.0964
V8	-.2628**	.1928**	.1143*	.0780	.2469**	.2368**
V10	-.1617**	.1320*	.0315	.0497	.2344**	.2097**
V19	-.5260**	-.0129	.0309	.3803**	.0546	.0982
V20	1.0000	-.0258	-.0928	-.4211**	-.0942	-.1866**
V36	-.0258	1.0000	.2623**	-.0430	.2945**	.1156*
V37	-.0928	.2623**	1.0000	-.0345	.3575**	.1044
V39	-.4211**	-.0430	-.0345	1.0000	-.1228*	.0850
V44	-.0942	.2945**	.3575**	-.1228*	1.0000	.1893**
V46	-.1866**	.1156*	.1044	.0850	.1893**	1.0000
V48	-.0361	.0328	-.0347	.0425	.0995	.1762**
V52	-.5517**	.0690	.0692	.3482**	.0744	.2262**
V82	.0360	-.1052	.0399	-.0006	-.0541	-.0758
V83	-.0082	-.0730	.0299	.0459	-.0776	.0324
V90B	-.0268	.0747	.0070	-.0131	.0444	.0871
V90D	.1644**	-.0410	-.0298	-.1540**	.0205	.0004
V90F	-.1048	.0846	.0440	.0659	.0600	.1476*
V90G	-.0426	.0405	.0031	.0132	.0350	.1255*
V90H	-.0209	.0332	.0122	-.0142	.0387	-.0188
OTROCI	.5113**	-.1619**	-.0881	-.4173**	-.1211*	-.1480*
KVALIFIC	-.1021	.2310**	.0004	-.0777	.1440*	.0850
IZOBRAZ	-.2580**	.2293**	.0595	.0277	.2165**	.1225*
DOBRINE	.0714	.2377**	.1632**	-.0726	.3020**	.1191*
OTRNORME	.1357*	-.0183	.0237	-.0946	-.0148	-.1779**
OTREMOCI	-.0552	-.0073	.0497	.0013	.0731	-.0433
OTRINST	.1358*	-.1333*	-.0324	-.0619	-.0962	-.2005**
OTRNEGAT	.0697	-.0858	-.1956**	-.0333	-.1204*	-.1114
LETA	-.7818**	.0091	.0716	.4122**	.0703	.1801**
ZELPAR	-.4696**	.0004	.0593	.2807**	.0103	.1870**

N of cases: 428 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" ." is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V48	V52	V82	V83	V90B	V90D
SPOL	-.2094**	.0215	.0512	.0036	-.1465*	.1192*
V3	.1127*	-.1158*	.0152	.0212	-.0737	.1287*
V4	-.2836**	-.0846	.0596	.0262	-.0688	.0776
V8	.3031**	.2339**	-.1027	-.0211	.0633	-.0155
V10	.2674**	.1988**	-.0091	.0509	.0638	-.0163
V19	.0721	.3240**	-.1098	-.0641	-.0371	-.3622**
V20	-.0361	-.5517**	.0360	-.0082	-.0268	.1644**
V36	.0328	.0690	-.1052	-.0730	.0747	-.0410
V37	-.0347	.0692	.0399	.0299	.0070	-.0298
V39	.0425	.3482**	-.0006	.0459	-.0131	-.1540**
V44	.0995	.0744	-.0541	-.0776	.0444	.0205
V46	.1762**	.2262**	-.0758	.0324	.0871	.0004
V48	1.0000	.0590	-.2537**	-.1443*	.0632	.0324
V52	.0590	1.0000	.0195	.1654**	.0658	-.1503**
V82	-.2537**	.0195	1.0000	.4328**	.0343	.1526**
V83	-.1443*	.1654**	.4328**	1.0000	.0692	.1011
V90B	.0632	.0658	.0343	.0692	1.0000	.0029
V90D	.0324	-.1503**	.1526**	.1011	.0029	1.0000
V90F	.2166**	.1507**	-.0747	-.0334	.0946	-.1080
V90G	.2239**	.0662	-.0649	.0667	.1276*	-.0463
V90H	-.0372	-.0146	-.0890	-.0962	.1814**	.0897
OTROCI	-.1757**	-.5914**	.2099**	.2287**	-.0259	.2747**
KVALIFIC	.3417**	.0551	-.0537	.0017	.1209*	.0900
IZOBRAZ	.3330**	.1458*	-.0915	.0234	.1009	.0744
DOBRINE	.2613**	.0246	-.0748	-.0154	.1754**	-.0237
OTRNORME	-.2960**	-.0437	.1130*	-.0121	-.0523	.0049
OTREMOCI	-.0666	.0520	.0953	.0195	-.1130*	.0762
OTRINST	-.3237**	-.1280*	.0927	-.0574	-.0625	.0287
OTRNEGAT	-.0596	-.0944	.0143	-.0493	-.0431	-.0304
LETA	.0046	.5392**	-.0548	.0282	-.0713	-.1598**
ZELPAR	-.0002	.6747**	.0332	.1521**	.0182	-.0823

N of cases: 428 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V90F	V90G	V90H	OTROCI	KVALIFIC	IZOBRAZ
SPOL	-.2236***	-.0453	-.0897	.0132	-.0923	-.0088
V3	-.0273	.0483	-.0633	.1523***	.0293	-.0622
V4	-.1346*	-.2117**	.0412	.1379*	-.2491**	-.2517**
V8	.1913**	.1967**	.0128	-.2334**	.3195**	.4149**
V10	.1920**	.2341**	-.0530	-.1732**	.3196**	.4307**
V19	.0994	.0451	-.0700	-.4936**	-.0801	.0483
V20	-.1048	-.0426	-.0209	.5113**	-.1021	-.2580**
V36	.0846	.0405	.0332	-.1619**	.2310**	.2293**
V37	.0440	.0031	.0122	-.0881	.0004	.0595
V39	.0659	.0132	-.0142	-.4173**	-.0777	.0277
V44	.0600	.0350	.0387	-.1211*	.1440*	.2165**
V46	.1476*	.1255*	-.0188	-.1480*	.0850	.1225*
V48	.2166**	.2239**	-.0372	-.1757**	.3417**	.3330**
V52	.1507**	.0662	-.0146	-.5914**	.0551	.1458*
V82	-.0747	-.0649	-.0890	.2099**	-.0537	-.0915
V83	-.0334	.0667	-.0962	.2287**	.0017	.0234
V90B	.0946	.1276*	.1814**	-.0259	.1209*	.1009
V90D	-.1080	-.0463	.0897	.2747**	.0900	.0744
V90F	1.0000	.4312**	.0355	-.1655**	.1453*	.2008**
V90G	.4312**	1.0000	.0950	-.1173*	.2960**	.3273**
V90H	.0355	.0950	1.0000	-.0344	-.1006	-.0797
OTROCI	-.1655**	-.1173*	-.0344	1.0000	-.0392	-.1237*
KVALIFIC	.1453*	.2960**	-.1006	-.0392	1.0000	.7295**
IZOBRAZ	.2008**	.3273**	-.0797	-.1237*	.7295**	1.0000
DOBRINE	.1730**	.3021**	.0144	-.0787	.3352**	.4158**
OTRNORME	-.0815	-.1104	.1656**	.1076	-.2414**	-.2690**
OTREMOCI	.0014	-.0005	.1230*	.0408	.0570	.0583
OTRINST	-.0804	-.2385**	.1575**	.1629**	-.3690**	-.4161**
OTRNEGAT	-.0336	.0165	.0586	.1237*	-.0259	-.0414
LETA	.0737	.0049	-.0293	-.4968**	-.0039	.1296*
ZELPAR	.0720	.0403	-.0092	-.5042**	.0364	.1326*

N of cases: 428 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	DOBRINE	OTRNORME	OTREMOCI	OTRINST	OTRNEGAT	LETA
SPOL	-.0400	-.0550	-.0241	-.0551	-.0248	.1116
V3	.0415	-.0565	-.0142	.0087	.0180	-.0979
V4	-.1994**	.1289*	.0212	.1929**	-.0489	-.0503
V8	.3627**	-.1454*	.0089	-.2609**	-.0277	.2241**
V10	.3376**	-.1400*	.0263	-.2827**	-.0237	.1076
V19	.0355	-.1104	.0005	-.0658	-.0174	.3800**
V20	.0714	.1357*	-.0552	.1358*	.0697	-.7818**
V36	.2377**	-.0183	-.0073	-.1333*	-.0858	.0091
V37	.1632**	.0237	.0497	-.0324	-.1956**	.0716
V39	-.0726	-.0946	.0013	-.0619	-.0333	.4122**
V44	.3020**	-.0148	.0731	-.0962	-.1204*	.0703
V46	.1191*	-.1779**	-.0433	-.2005**	-.1114	.1801**
V48	.2613**	-.2960**	-.0666	-.3237**	-.0596	.0046
V52	.0246	-.0437	.0520	-.1280*	-.0944	.5392**
V82	-.0748	.1130*	.0953	.0927	.0143	-.0548
V83	-.0154	-.0121	.0195	-.0574	-.0493	.0282
V90B	.1754**	-.0523	-.1130*	-.0625	-.0431	-.0713
V90D	-.0237	.0049	.0762	.0287	-.0304	-.1598**
V90F	.1730**	-.0815	.0014	-.0804	-.0336	.0737
V90G	.3021**	-.1104	-.0005	-.2385**	.0165	.0049
V90H	.0144	.1656**	.1230*	.1575**	.0586	-.0293
OTROCI	-.0787	.1076	.0408	.1629**	.1237*	-.4968**
KVALIFIC	.3352**	-.2414**	.0570	-.3690**	-.0259	-.0039
IZOBRAZ	.4158**	-.2690**	.0583	-.4161**	-.0414	.1296*
DOBRINE	1.0000	-.1073	-.0502	-.2729**	-.1083	-.0771
OTRNORME	-.1073	1.0000	.2032**	.4466**	.0463	-.1397*
OTREMOCI	-.0502	.2032**	1.0000	.3464**	-.0538	.0278
OTRINST	-.2729**	.4466**	.3464**	1.0000	.0723	-.1037
OTRNEGAT	-.1083	.0463	-.0538	.0723	1.0000	-.0691
LETA	-.0771	-.1397*	.0278	-.1037	-.0691	1.0000
ZELPAR	-.0087	-.0373	.0295	-.1282*	-.0852	.4607**

N of cases: 428 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

“ ” is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations: ZELPAR

SPOL	.0447
V3	-.0227
V4	-.0196
V8	.1937**
V10	.1261*
V19	.2302**
V20	-.4696**
V36	.0004
V37	.0593
V39	.2807**
V44	.0103
V46	.1870**
V48	-.0002
V52	.6747**
V82	.0332
V83	.1521**
V90B	.0182
V90D	-.0823
V90F	.0720
V90G	.0403
V90H	-.0092
OTROCI	-.5042**
KVALIFIC	.0364
IZOBRAZ	.1326*
DOBRINE	-.0087
OTRNORME	-.0373
OTREMOCI	.0295
OTRINST	-.1282*
OTRNEGAT	-.0852
LETA	.4607**
ZELPAR	1.0000

N of cases: 428 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" ." is printed if a coefficient cannot be computed

1. PODVZOREC

select if (vzorec eq 2 and starost eq 2 and zivpar eq 1).
 corr spol v3 v4 v8 v10 v19 v20 v36 v37 v39 v44 V46 v48 v52 v82 v83 v90b v90d
 v90f v90g v90h otroci kvalific izobraz dobrane otrnorme otrremoci otrinst
 otrnegat leta zelpar.

 Page 3 SPSS/PC+ 11/25/93

Correlations:	SPOL	V3	V4	V8	V10	V19
SPOL	1.0000	.0392	.0885	-.0687	-.0310	.0085
V3	.0392	1.0000	.0252	-.0793	-.0686	.0077
V4	.0885	.0252	1.0000	-.3670**	-.3562**	.0050
V8	-.0687	-.0793	-.3670**	1.0000	.6448**	.0875
V10	-.0310	-.0686	-.3562**	.6448**	1.0000	-.0285
V19	.0085	.0077	.0050	.0875	-.0285	1.0000
V20	.1169	.1338	.0561	-.1995*	-.2306**	-.1685*
V36	-.0079	-.2309**	.0308	.1309	.0496	-.0298
V37	.0482	-.0997	.1660*	.0407	-.0061	.0515
V39	-.1256	-.0635	-.1434	-.0030	.0046	.1861*
V44	.0951	-.1633*	-.0156	.2158**	.2098**	-.0038
V46	-.1327	.1056	-.1472	.2357**	.2804**	-.0137
V48	-.2157**	.1401	-.3013**	.3125**	.2361**	.2074**
V52	.0097	-.0585	-.0835	.2170**	.2472**	.1205
V82	.0138	-.0900	-.0261	-.0552	.0313	-.0479
V83	-.0372	-.0283	-.0110	-.0181	.0749	-.0386
V90B	-.0627	-.1245	-.1021	.1069	.1368	-.0515
V90D	.0582	-.0473	.0270	.1310	.0796	.0543
V90F	-.2661**	-.0650	-.1517	.2301**	.2054*	.0141
V90G	-.0676	.0352	-.1880*	.2047*	.2295**	.0005
V90H	-.1237	-.0699	-.0419	-.0126	-.0736	-.0150
OTROCI	.0746	.0921	.1431	-.2071**	-.1355	-.2316**
KVALIFIC	-.1601*	-.1003	-.1980*	.3681**	.3807**	.0922
IZOBRAZ	-.0537	-.0471	-.2182**	.4141**	.4374**	.1014
DOBRINE	.0229	.0488	-.1556	.3550**	.3386**	.0830
OTRNORME	.0050	-.0580	.1682*	-.1400	-.1488	-.1240
OTREMOCI	-.0547	-.0352	.0692	.0112	.0574	.0800
OTRINST	-.0477	.0561	.1849*	-.2412**	-.3049**	.0023
OTRNEGAT	.0225	-.0418	-.0885	.0460	-.0107	-.0877
LETA	.1372	-.0932	.0137	.0716	.0259	.0831
ZELPAR	.0367	.0897	-.0333	.1461	.1711*	.1135

N of cases: 221 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V20	V36	V37	V39	V44	V46
SPOL	.1169	-.0079	.0482	-.1256	.0951	-.1327
V3	.1338	-.2309**	-.0997	-.0635	-.1633*	.1056
V4	.0561	.0308	.1660*	-.1434	-.0156	-.1472
V8	-.1995*	.1309	.0407	-.0030	.2158**	.2357**
V10	-.2306**	.0496	-.0061	.0046	.2098**	.2804**
V19	-.1685*	-.0298	.0515	.1861*	-.0038	-.0137
V20	1.0000	-.0753	.0187	-.3129**	-.0828	-.2442**
V36	-.0753	1.0000	.2254**	-.0386	.2365**	.0992
V37	.0167	.2254**	1.0000	-.0527	.3198**	.0189
V39	-.3129**	-.0386	-.0527	1.0000	-.2228**	.0131
V44	-.0828	.2365**	.3198**	-.2228**	1.0000	.1912*
V46	-.2442**	.0992	.0189	.0131	.1912*	1.0000
V48	-.0467	-.0484	-.1284	.0081	.0327	.0747
V52	-.5285**	.1139	.0505	.1741*	.0890	.2328**
V82	.0015	-.0868	-.0236	.0749	-.0216	.0192
V83	-.0786	-.0910	.0532	.1009	-.0144	.0725
V90B	-.0471	.0508	-.1035	.0430	.1015	.1509
V90D	-.0383	-.0063	-.0087	-.0513	.0097	.0830
V90F	-.0569	.0959	.0741	.0142	.0359	.1610*
V90G	-.0581	-.0427	-.0597	.0012	.0326	.1939*
V90H	-.0603	.0216	-.0529	.0465	-.0366	.0503
OTROCI	.4642**	-.1849*	-.0500	-.3081**	-.0801	-.1567*
KVALIFIC	-.2341**	.2253**	-.0261	.0177	.1866*	.2030*
IZOBRAZ	-.3159**	.1792*	.0293	.0030	.1955*	.2057*
DOBRINE	.0130	.1235	.1456	-.1105	.2533**	.2050*
OTRNORME	.0609	.0545	.1059	-.0331	-.0776	-.1018
OTREMOCI	-.0487	.0347	.0180	-.0300	.0877	.0310
OTRINST	.1795*	-.0977	.0541	-.0350	-.1268	-.2186**
OTRNEGAT	.1163	-.0197	-.0052	-.0182	-.1081	-.0650
LETA	-.6493**	.0449	.0269	.2282**	.0649	.0427
ZELPAR	-.3708**	-.0328	.0628	.1891*	.0390	.1765*

N of cases: 221 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V48	V52	V82	V83	V90B	V90D
SPOL	-.2157**	.0097	.0138	-.0372	-.0827	.0582
V3	.1401	-.0585	-.0900	-.0283	-.1245	-.0473
V4	-.3013**	-.0835	-.0261	-.0110	-.1021	.0270
V8	.3125**	.2170**	-.0552	-.0181	.1069	.1310
V10	.2361**	.2472**	.0313	.0749	.1368	.0796
V19	.2074**	.1205	-.0479	-.0386	-.0515	.0543
V20	-.0467	-.5285**	.0015	-.0786	-.0471	-.0383
V36	-.0484	.1139	-.0868	-.0910	.0508	-.0063
V37	-.1284	.0505	-.0236	.0532	-.1035	-.0087
V39	.0081	.1741*	.0749	.1009	.0430	-.0513
V44	.0327	.0890	-.0216	-.0144	.1015	.0097
V46	.0747	.2328**	.0192	.0725	.1509	.0830
V48	1.0000	.0337	-.2106**	-.0831	.0558	.1574*
V52	.0337	1.0000	.1073	.2408**	.1783*	.0339
V82	-.2106**	.1073	1.0000	.5035**	.0911	-.0571
V83	-.0831	.2408**	.5035**	1.0000	.1968*	-.0026
V90B	.0558	.1783*	.0911	.1968*	1.0000	-.0222
V90D	.1574*	.0339	-.0571	-.0026	-.0222	1.0000
V90F	.1905*	.0740	-.0806	-.0357	.1070	-.0019
V90G	.2541**	.1481	-.0619	.0628	.2070**	.0206
V90H	-.0131	-.0188	-.0966	-.0195	.1653*	.0229
OTROCI	-.1224	-.5784**	.1641*	.1833*	-.0665	.0172
KVALIFIC	.3657**	.1623*	.0241	.0450	.1270	.1325
IZOBRAZ	.3453**	.1930*	-.0615	.0299	.1478	.1833*
DOBRINE	.1444	.1517	-.0325	.0396	.1899*	.0450
OTRNORME	-.2442**	.0435	.0409	-.0345	-.0206	.0287
OTREMOCI	.0047	.0550	.1126	.0200	-.0619	.0269
OTRINST	-.2737**	-.1806*	.0629	-.0787	-.1259	-.1425
OTRNEGAT	-.0368	-.1302	.1008	-.0252	-.0054	.0309
LETA	-.0717	.4451**	-.0513	.0369	-.0234	.0302
ZELPAR	-.0497	.6924**	.1030	.2169**	.0912	.0549

N of cases: 221 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V90F	V90G	V90H	OTROCI	KVALIFIC	IZOBRAZ
SPOL	-.2661**	-.0676	-.1237	.0746	-.1601*	-.0537
V3	-.0650	.0352	-.0699	.0921	-.1003	-.0471
V4	-.1517	-.1880*	-.0419	.1431	-.1980*	-.2182**
V8	.2301**	.2047*	-.0126	-.2071**	.3681**	.4141**
V10	.2054*	.2295**	-.0736	-.1355	.3807**	.4374**
V19	.0141	.0005	-.0150	-.2316**	.0922	.1014
V20	-.0569	-.0581	-.0603	.4642**	-.2341**	-.3159**
V36	.0959	-.0427	.0216	-.1849*	.2253**	.1792*
V37	.0741	-.0597	-.0529	-.0500	-.0261	.0293
V39	.0142	.0012	.0465	-.3081**	.0177	.0030
V44	.0359	.0326	-.0366	-.0801	.1866*	.1955*
V46	.1610*	.1939*	.0503	-.1567*	.2030*	.2057*
V48	.1905*	.2541**	-.0131	-.1224	.3657**	.3453**
V52	.0740	.1481	-.0188	-.5784**	.1623*	.1930*
V82	-.0806	-.0619	-.0966	.1641*	.0241	-.0615
V83	-.0357	.0628	-.0195	.1833*	.0450	.0299
V90B	.1070	.2070**	.1653*	-.0665	.1270	.1478
V90D	-.0019	.0206	.0229	.0172	.1325	.1833*
V90F	1.0000	.4328**	.0102	-.0866	.1815*	.2287**
V90G	.4328**	1.0000	.1058	-.1191	.3095**	.3320**
V90H	.0102	.1058	1.0000	-.0318	-.1205	-.0611
OTROCI	-.0866	-.1191	-.0318	1.0000	-.1500	-.1566*
KVALIFIC	.1815*	.3095**	-.1205	-.1500	1.0000	.7902**
IZOBRAZ	.2287**	.3320**	-.0611	-.1566*	.7902**	1.0000
DOBRINE	.1760*	.3181**	.0062	-.0558	.3585**	.4163**
OTRNORME	-.0560	-.0512	.1799*	-.0008	-.2717**	-.2763**
OTREMOCI	.0729	.0886	.1026	.0129	.1447	.0942
OTRINST	-.0698	-.2147**	.1278	.1070	-.3884**	-.4424**
OTRNEGAT	-.0368	-.0523	.0842	.1789*	-.0610	-.0830
LETA	-.1607*	-.0454	.0672	-.4462**	-.0568	.0320
ZELPAR	.0116	.0661	-.0809	-.5012**	.1003	.1413

N of cases: 221 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	DOBRINE	OTRNORME	OTREMOCI	OTRINST	OTRNEGAT	LETA
SPOL	.0229	.0050	-.0547	-.0477	.0225	.1372
V3	.0488	-.0580	-.0352	.0561	-.0418	-.0932
V4	-.1556	.1682*	.0692	.1849*	-.0885	.0137
V8	.3550**	-.1400	.0112	-.2412**	.0460	.0716
V10	.3386**	-.1488	.0574	-.3049**	-.0107	.0259
V19	.0830	-.1240	.0800	.0023	-.0877	.0831
V20	.0130	.0609	-.0487	.1795*	.1163	-.6493**
V36	.1235	.0545	.0347	-.0977	-.0197	.0449
V37	.1456	.1059	.0180	.0541	-.0052	.0269
V39	-.1105	-.0331	-.0300	-.0350	-.0182	.2282**
V44	.2533**	-.0776	.0877	-.1268	-.1081	.0649
V46	.2050*	-.1018	.0310	-.2186**	-.0650	.0427
V48	.1444	-.2442**	.0047	-.2737**	-.0368	-.0717
V52	.1517	.0435	.0550	-.1806*	-.1302	.4451**
V82	-.0325	.0409	.1126	.0629	.1008	-.0513
V83	.0396	-.0345	.0200	-.0787	-.0252	.0369
V90B	.1899*	-.0206	-.0619	-.1259	-.0054	-.0234
V90D	.0450	.0287	.0269	-.1425	.0309	.0302
V90F	.1760*	-.0560	.0729	-.0698	-.0368	-.1607*
V90G	.3181**	-.0512	.0886	-.2147**	-.0523	-.0454
V90H	.0062	.1799*	.1026	.1278	.0842	.0672
OTROCI	-.0558	-.0008	.0129	.1070	.1789*	-.4462**
KVALIFIC	.3585**	-.2717**	.1447	-.3884**	-.0610	-.0568
IZOBRAZ	.4163**	-.2763**	.0942	-.4424**	-.0830	.0320
DOBRINE	1.0000	-.1134	-.0523	-.2801**	-.1110	-.1144
OTRNORME	-.1134	1.0000	.1366	.4456**	.1032	-.0062
OTREMOCI	-.0523	.1366	1.0000	.2957**	-.0407	-.0437
OTRINST	-.2801**	.4456**	.2957**	1.0000	.1610*	-.0587
OTRNEGAT	-.1110	.1032	-.0407	.1610*	1.0000	-.0679
LETA	-.1144	-.0062	-.0437	-.0587	-.0679	1.0000
ZELPAR	.0922	.0454	.0266	-.1099	-.1479	.3356**

N of cases: 221 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations: ZELPAR

SPOL	.0367
V3	.0897
V4	-.0333
V8	.1461
V10	.1711*
V19	.1135
V20	-.3708**
V36	-.0328
V37	.0628
V39	.1891*
V44	.0390
V46	.1765*
V48	-.0497
V52	.6924**
V82	.1030
V83	.2169**
V90B	.0912
V90D	.0549
V90F	.0116
V90G	.0661
V90H	-.0809
OTROCI	-.5012**
KVALIFIC	.1003
IZOBRAZ	.1413
DOBRINE	.0922
OTRNORME	.0454
OTREMOCI	.0266
OTRINST	-.1099
OTRNEGAT	-.1479
LETA	.3356**
ZELPAR	1.0000

N of cases: 221

1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

". " is printed if a coefficient cannot be computed

2. PODVZOREC

select if (vzorec eq 2 and starost eq 1).
 corr spol v3 v4 v8 v10 v19 v20 v36 v37 v39 v44 V46 v48 v52 v82 v83 v90b v90d
 v90f v90g v90h otroci kvalific izobraz dobrine otrnorme otrmoci otrinst
 otrnegat leta zelpar.

Page 3

SPSS/PC+

11/25/93

Correlations:	SPOL	V3	V4	V8	V10	V19
SPOL	1.0000	.1037	.0465	-.0697	.0328	-.0239
V3	.1037	1.0000	.0224	-.0166	.0438	-.1067
V4	.0465	.0224	1.0000	-.3202**	-.3883**	-.0036
V8	-.0697	-.0166	-.3202**	1.0000	.6187**	.0084
V10	.0328	.0438	-.3883**	.6187**	1.0000	.0395
V19	-.0239	-.1067	-.0036	.0084	.0395	1.0000
V20	.2011*	.1259	.0850	-.1973*	-.0870	-.5134**
V36	.0475	-.0065	-.1650	.3133**	.2296*	-.1114
V37	-.1219	-.0358	.0690	.1313	.0550	-.1135
V39	-.0346	.0340	-.0749	-.1631	-.0610	-.0641
V44	.0129	-.0949	-.0910	.2666**	.1987*	-.0703
V46	-.0528	.0493	-.0742	.1243	.1108	.0351
V48	-.2333*	.1040	-.3282**	.3057**	.3190**	.0334
V52	-.0157	-.0980	-.0861	.1348	.0687	.1874*
V82	.0904	.0714	.1433	-.1306	.0106	-.0822
V83	.0354	.0724	.0969	.0034	.0267	-.0723
V90B	-.2060*	-.0558	.0050	.0694	.0530	.0636
V90D	.2279*	.0737	.1508	.0422	.1130	-.0915
V90F	-.2012*	.0708	-.1524	.1383	.1778	-.0636
V90G	-.0148	.1258	-.2492**	.2669**	.2787**	-.0564
V90H	-.0626	-.1581	.1360	.0639	.0269	-.0212
OTROCI	-.0080	.0470	.1318	-.0426	-.0640	-.1584
KVALIFIC	-.0253	.0879	-.3448**	.4400**	.3577**	.0795
IZOBRAZ	-.0142	-.0527	-.3572**	.5146**	.4799**	.0257
DOBRINE	-.1202	.0397	-.2681**	.3728**	.3163**	-.1429
OTRNORME	-.1172	-.1267	.1467	-.1742	-.1086	-.0736
OTREMOCI	.0184	-.0929	-.0044	-.1359	-.0441	-.0206
OTRINST	-.0013	-.1399	.2729**	-.3274**	-.2570**	-.0454
OTRNEGAT	-.0618	.0397	-.0456	-.0269	-.0655	.0452
LETA	.0528	.0163	-.2024*	.2333*	.1558	.0456
ZELPAR	-.0445	-.1286	-.0062	.1131	-.0091	.1406

N of cases: 170 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V20	V36	V37	V39	V44	V46
SPOL	.2011*	.0475	-.1219	-.0346	.0129	-.0528
V3	.1259	-.0065	-.0358	.0340	-.0949	.0493
V4	.0850	-.1650	.0690	-.0749	-.0910	-.0742
V8	-.1973*	.3133**	.1313	-.1631	.2666**	.1243
V10	-.0870	.2296*	.0550	-.0610	.1987*	.1108
V19	-.5134**	-.1114	-.1135	-.0641	-.0703	.0351
V20	1.0000	-.0353	-.0724	.0097	-.0389	.0899
V36	-.0353	1.0000	.3097**	-.0651	.4015**	.1332
V37	-.0724	.3097**	1.0000	-.2089*	.4376**	.1492
V39	.0097	-.0651	-.2089*	1.0000	-.2732**	-.0375
V44	-.0389	.4015**	.4376**	-.2732**	1.0000	.1917*
V46	.0899	.1332	.1492	-.0375	.1917*	1.0000
V48	-.0325	.1211	.0733	.0132	.1547	.2796**
V52	-.2439**	.0443	.0117	.1783*	-.0043	.0545
V82	-.0349	-.1289	.1003	.0862	-.0636	-.1132
V83	.0165	-.0388	.0035	-.0164	-.1370	.0012
V90B	-.1616	.0742	.1358	.0576	.0273	-.0042
V90D	.1104	.0081	.0252	.0036	.0187	.0415
V90F	.0377	.0454	-.0305	-.0893	.0823	.1364
V90G	-.0239	.1136	.0607	-.1190	.0412	.1071
V90H	-.0709	.0705	.0917	.0081	.1410	-.1583
OTROCI	.1900*	-.1727	-.0632	-.0920	-.0935	.0030
KVALIFIC	-.2063*	.2905**	.0163	-.1036	.1718	-.0128
IZOBRAZ	-.2295*	.3108**	.0811	-.1304	.2141*	-.0370
DOBRINE	.0395	.3841**	.2278*	-.1813*	.3544**	.0737
OTRNORME	.1137	-.0938	-.0482	-.1050	.0377	-.2093*
OTREMOCI	-.0075	-.0288	.0931	.0524	.0244	-.1971*
OTRINST	.1057	-.1520	-.1015	.0159	-.0526	-.1266
OTRNEGAT	.0650	-.1700	-.3736**	-.0499	-.1238	-.1246
LETA	-.4191**	.0235	-.1242	-.0520	.0025	.0137
ZELPAR	-.2617**	.0767	-.0291	.0538	-.0739	.0465

N of cases: 170 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V48	V52	V82	V83	V90B	V90D
SPOL	-.2333*	-.0157	.0904	.0354	-.2060*	.2279*
V3	.1040	-.0980	.0714	.0724	-.0558	.0737
V4	-.3282**	-.0861	.1433	.0969	.0050	.1508
V8	.3057**	.1348	-.1306	.0034	.0694	.0422
V10	.3190**	.0687	.0106	.0267	.0530	.1130
V19	.0334	.1874*	-.0822	-.0723	.0636	-.0915
V20	-.0325	-.2439**	-.0349	.0165	-.1616	.1104
V36	.1211	.0443	-.1289	-.0388	.0742	.0081
V37	.0733	.0117	.1003	.0035	.1358	.0252
V39	.0132	.1783*	.0862	-.0164	.0576	.0036
V44	.1547	-.0043	-.0636	-.1370	.0273	.0187
V46	.2796**	.0545	-.1132	.0012	-.0042	.0415
V48	1.0000	.0581	-.2739**	-.2180*	.0857	-.1061
V52	.0581	1.0000	.0303	.1645	.0444	-.0627
V82	-.2739**	.0303	1.0000	.4186**	-.0353	.3263**
V83	-.2180*	.1645	.4186**	1.0000	-.0508	.1868*
V90B	.0857	.0444	-.0353	-.0508	1.0000	-.0303
V90D	-.1061	-.0627	.3263**	.1868*	-.0303	1.0000
V90F	.2824**	.1151	-.0560	.0353	.0488	-.0595
V90G	.2137*	-.0748	-.0770	.0975	.0737	-.1287
V90H	-.0446	.1286	-.1378	-.2314*	.1255	-.0687
OTROCI	-.2995**	-.3696**	.2440**	.3605**	-.1238	.2270*
KVALIFIC	.3667**	-.0006	-.1649	-.0549	.1237	-.0094
IZOBRAZ	.3187**	-.0216	-.0947	.0203	.1716	.0238
DOBRINE	.3716**	-.0286	-.1084	-.0586	.2534**	-.0697
OTRNORME	-.3596**	-.0085	.1348	.0183	-.1333	-.0859
OTREMOCI	-.2048*	.0087	.1002	.0294	-.1753	-.0391
OTRINST	-.3930**	.0035	.0955	-.0104	-.0749	-.0367
OTRNEGAT	-.0653	-.0937	-.0761	-.0985	-.0637	-.0123
LETA	.0497	.2395**	.0147	.1262	-.1130	-.0569
ZELPAR	.0663	.5124**	.0037	.0934	.0509	-.1084

N of cases: 170 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	V90F	V90G	V90H	OTROCI	KVALIFIC	IZOBRAZ
SPOL	-.2012*	-.0148	-.0626	-.0080	-.0253	-.0142
V3	.0708	.1258	-.1581	.0470	.0879	-.0527
V4	-.1524	-.2492**	.1360	.1318	-.3448**	-.3572**
V8	.1383	.2669**	.0639	-.0426	.4400**	.5146**
V10	.1778	.2787**	.0269	-.0640	.3577**	.4799**
V19	-.0636	-.0564	-.0212	-.1584	.0795	.0257
V20	.0377	-.0239	-.0709	.1900*	-.2063*	-.2295*
V36	.0454	.1136	.0705	-.1727	.2905**	.3108**
V37	-.0305	.0607	.0917	-.0632	.0163	.0811
V39	-.0893	-.1190	.0081	-.0920	-.1036	-.1304
V44	.0823	.0412	.1410	-.0935	.1718	.2141*
V46	.1364	.1071	-.1583	.0030	-.0128	-.0370
V48	.2824**	.2137*	-.0446	-.2995**	.3667**	.3187**
V52	.1151	-.0748	.1286	-.3696**	-.0006	-.0216
V82	-.0560	-.0770	-.1378	.2440**	-.1649	-.0947
V83	.0353	.0975	-.2314*	.3605**	-.0549	.0203
V90B	.0488	.0737	.1255	-.1238	.1237	.1716
V90D	-.0595	-.1287	-.0687	.2270*	-.0094	.0238
V90F	1.0000	.4390**	.1133	-.0958	.1939*	.2196*
V90G	.4390**	1.0000	.0986	-.0855	.3708**	.3704**
V90H	.1133	.0986	1.0000	-.2316*	-.0973	-.0578
OTROCI	-.0958	-.0855	-.2316*	1.0000	-.0942	-.0429
KVALIFIC	.1939*	.3708**	-.0973	-.0942	1.0000	.7435**
IZOBRAZ	.2196*	.3704**	-.0578	-.0429	.7435**	1.0000
DOBRINE	.2604**	.3513**	.0499	-.1184	.4192**	.4985**
OTRNORME	-.0842	-.1876*	.1051	.1033	-.2436**	-.2197*
OTREMOCI	-.0286	-.0944	.0993	.0881	-.0774	.0066
OTRINST	-.1250	-.3301**	.1075	.1607	-.4303**	-.3780**
OTRNEGAT	-.0614	.0553	.0441	.1066	.0148	-.0225
LETA	.0829	.1309	-.0818	-.0535	.2100*	.1654
ZELPAR	.0864	-.0031	.1436	-.3632**	-.0018	.0364

N of cases: 170 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations:	DOBRINE	OTRNORME	OTREMOCI	OTRINST	OTRNEGAT	LETA
SPOL	-.1202	-.1172	.0184	-.0013	-.0618	.0528
V3	.0397	-.1267	-.0929	-.1399	.0397	.0163
V4	-.2681**	.1467	-.0044	.2729**	-.0456	-.2024*
V8	.3728**	-.1742	-.1359	-.3274**	-.0269	.2333*
V10	.3163**	-.1086	-.0441	-.2570**	-.0655	.1558
V19	-.1429	-.0736	-.0206	-.0454	.0452	.0456
V20	.0395	.1137	-.0075	.1057	.0650	-.4191**
V36	.3841**	-.0938	-.0288	-.1520	-.1700	.0235
V37	.2278*	-.0482	.0931	-.1015	-.3736**	-.1242
V39	-.1813*	-.1050	.0524	.0159	-.0499	-.0520
V44	.3544**	.0377	.0244	-.0526	-.1238	.0025
V46	.0737	-.2093*	-.1971*	-.1266	-.1246	.0137
V48	.3716**	-.3596**	-.2048*	-.3930**	-.0653	.0497
V52	-.0286	-.0085	.0087	.0035	-.0937	.2395**
V82	-.1084	.1348	.1002	.0955	-.0761	.0147
V83	-.0586	.0183	.0294	-.0104	-.0985	.1262
V90B	.2534**	-.1333	-.1753	-.0749	-.0637	-.1130
V90D	-.0697	-.0859	-.0391	-.0367	-.0123	-.0569
V90F	.2604**	-.0842	-.0286	-.1250	-.0614	.0829
V90G	.3513**	-.1876*	-.0944	-.3301**	.0553	.1309
V90H	.0499	.1051	.0993	.1075	.0441	-.0818
OTROCI	-.1184	.1033	.0881	.1607	.1066	-.0535
KVALIFIC	.4192**	-.2436**	-.0774	-.4303**	.0148	.2100*
IZOBRAZ	.4985**	-.2197*	.0066	-.3780**	-.0225	.1654
DOBRINE	1.0000	-.0986	-.0823	-.2996**	-.0982	.1198
OTRNORME	-.0986	1.0000	.2347*	.4171**	.0127	-.1569
OTREMOCI	-.0823	.2347*	1.0000	.3916**	-.0367	.0187
OTRINST	-.2996**	.4171**	.3916**	1.0000	-.0321	-.0827
OTRNEGAT	-.0982	.0127	-.0367	-.0321	1.0000	-.0536
LETA	.1198	-.1569	.0187	-.0827	-.0536	1.0000
ZELPAR	-.0326	-.0611	-.0282	-.0881	.0070	.1358

N of cases: 170 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

Correlations: ZELPAR

SPOL	-.0445
V3	-.1286
V4	-.0062
V8	.1131
V10	-.0091
V19	.1406
V20	-.2617**
V36	.0767
V37	-.0291
V39	.0538
V44	-.0739
V46	.0465
V48	.0663
V52	.5124**
V82	.0037
V83	.0934
V90B	.0509
V90D	-.1084
V90F	.0864
V90G	-.0031
V90H	.1436
OTROCI	-.3632**
KVALIFIC	-.0018
IZOBRAZ	.0364
DOBRINE	-.0326
OTRNORME	-.0611
OTREMOCI	-.0282
OTRINST	-.0881
OTRNEGAT	.0070
LETA	.1358
ZELPAR	1.0000

N of cases: 170 1-tailed Signif: * - .01 ** - .001

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

